

Ц. 22 коп.

пер. 65 коп.

Ц. 87 коп.

ИХДИЛОТГО
ВЕ
МЭГІНИГО

АЛЪМАНАХ

Дархнизониздат - 1955

ИХДИЛОТГЬО
ВЕ *УРС. РС*
МЭГНИГЬО

Литературной
АЛЬМАНАХ

К

ДАГЕНИГОИЗДАТ . 1955 . МАХАЧКАЛА

Хъызгыл Авшолумов

ЭХИР ЭН БЕДЕ ОВОЗЕ

(ИХДИЛОТ)

И хъуьжет ве гьолмогьол ведиромо э гIэрей холей Беневше нен домор невей ю, тракторист эн колхоз Ошир—одохлуй эн Хумор, эз товун эн гьуромите муьлк э сер комики эз зуревоз нум верафди «гIэжел зенгьо».

Эз бошден и гьолмогьол сер гирде омо гьечи.

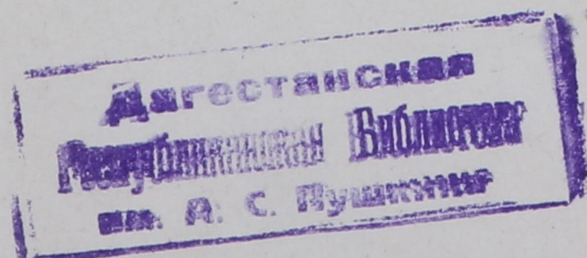
Э дигь, имуруз-себэхь миёсд бире гIэруьси эн Ошир нен Хумор. Гьеме чуй гереки гьисдиге хьозур сохде омо-ребу. Эглени мундебугьо эз товун гьовол-зурновчигьо бу, комигьоки миёсдуьт оmore эз дуре дигьгьой эн лезги. Чум эн гьеме э чуме рэхь бу.

Егилейге себэхь суьфделе очмиш биребугьо вэгIдо, чум хэлгь гьеле э ширине хов дерики, э гьэд дигь лов бисдо шоре сесгьой гьовол-зурнов. Неки одомигьо, гуйге куьнде богьгьо, вишегьо, дерегьош эз и сесгьо хэбер бире гуш венорут. Келе ве чуйклей дигь зур-зури сер-тен хуьшдере вокурде ведироморут э пушорэхьи зурновчигьо.

— Гьовол-зурновчигьо омори, гIэруьси сер гирди?— дуй э песой еки келе-келе э шориревоз эдембируьт гуф-дире хэлгь.

Ме эришму гуюм, гIэруьси эри ижире чуйкле дигь, чуйн эн иму, э комики энжэгь е чуйл хуне дери, — келе шорини. Чуйнки э чуйкле дигь, хэлгь кем дэригьо жиге омбаре гIэруьсигьо нисе бире. Э вэхд гIэруьси э гьэд се руз се шев эз кор хэвлет гьисдигьо вэгIдо жогьилгьо —

289492

духдергъо кура бире э мейду те, чуйтам гуфдиренигъоре хуно, сер ишу «гиж» небу, пойгъошу невомуну те сурой вежегъисденуът, э еки соймишигъо биренуът; келе мердгъо ве келе зенгъо э ён еки поисде, э жогъилгъо денишире, э дуй екиревоз гофгъо — ихдилотгъо сохденуът, гиросше рузгъоре, жогъилигъошуре э ёр оворденуът: егъни, бу е вэхд — имуш жогъил бирим, ижире керемет э имуш дебу.

Ебойге чуй кор бисдоге е-дуй сэгъэт гиросше бэгъдо зерегоргъо зурновгъошуре э лигъобгъо пэхъни сохде сер дуллу гъишдуът рафд эз дигъ. Чуй бисдо? Эричуй рафдуът зурновчигъо? Екиш недануъсд. Хэлгъ гъеме мэхътел мунд. Иллогъки гъе и туйтем биезен холей Гуьлпери омо ведиромо. У мэгълуьм сохд э зенгъо гъэруьси эричуй поюнде омориге.

Гуьлперире гъеме э песой чум екиш э нумевоз огол нисе зеренбу. Гъеме уре «телефон» гуфдирембу, чуйнки, холей Гуьлперире ижире хосиет бу: у эз гъеме пушо, гъэрез чуйтариш гириге, дануъсдембу э дигъ чуй тозе хэбериге, э хуней эн ки чуй гоф-гележ бириге, ки э ки соймиш бириге, ки гъэил мундиге, ки хэто сохдиге, эн коми шуьвер дуьл эз зен хуьрд бириге... Сур-сурогъ гъунши мэхъэлере недануъсде, хэбер недоре э у гуйге хурде нуниш ниш нисе бирембу, у ижире зен бу, эз товун комики гуфдиренуът э метелегъо: эри хуьшде хисирени, эри кесгъо хов дире. Оммо неденишире э и гъэйб, кемсуьги, холей Гуьлпери зебуне одоми ве зобуне корсох небу э колхоз.

Зенгъо ведабуре иловлей «Телефоне» поисдебируът гъе и вэхди экуьнди хуней эн холей Беневше, э ён куьрпи эн дигъ, э сер лихъэе эрх эн гъов гировунде оморегъо. Те егиле ихдилот хуьшдере сер гирде «Телефон» чаруьсде э лой хуней эн Беневше, суьпле хэнде сохде, э жэгъли вено:

— Хок э сер туй, хэре кафтар! — гуфди Гуьлпери.

— Егиле гу бура, гъэдоволим, чуй бириге, жун хэлгъе мевосдо туйш-гъо! — э тобсуьзиревоз гуфдируът э Гуьлпери е ченд зенгъо.

— Эле, дуьл-жун нэхогъошму... — э мигъровуниревоз мугу Гуьлпери — ме эришму гуюм, хисербуьруьм, нэхогъ ме нен ишму меит — жиозерге хуно. Бирден гъетте сес — гъовол-зурнов эи «кара» гушгъойме дерафде, гъеэбо серсоне хуно вэхушдуьм эз хэлов. Э сер гъов — гъэтош

верире хуно гъэйбиш бу гуфдири эз ишму, вокурдум шовол — пожей мере, мугум, бурам е гиле, эз гъеме пушо омбарекбу сохум холей Беневшере. Чуйш бисдоге, ченд хокгъою гъуьмуьр гердо ишмуре нен гъэилгъошмуре, фэгъире шуьвер ме, чой-чойден кечендеш гъисдиге, одомигъой эн шуьвер Беневше бире. Ейге, косибе Хумор не бебе дири, не дедей дануъсде. Беневше эри энугъеми э жигей бебеш бири, э жигей дедеш дошди келе сохди, э руз — метлеб ведировунди. Мугум, имугъой косибе Беневше э чум хуьшдеревоз шори-ники эн невей хуьшдере, кешире жофогъой хуьшдере диренигъо вэгъдо омори, нэгъ, паре мибошум, мугум, э сер ширине хэмзегъо — гъэрпузгъой эн кошде тохгъо — бисдугъой бебеле-бирорме, те ме уре эз гъеме зу, эз гъеме пушо рафде омбарекбу несохум. Коргъой гуьгъоре хуно: «мен не хэёл, сен не хэёл», «мен не суьйлерем, домбурум не суьйлеир». Биёт винишит чуй муьгъуьжуьз денориге э чум иму и пире кафдар дие!

— Жон Гуьлпери, — э минетевоз гуфдируът е ченд зен э е лэгъэ, — дие дураз мекеш, гу бура биней коре чуй бириге — дие!

«Телефон» хуьшдере э шиновусдере хунош невено гофгъой зенгъоре. Сер гуьрд э тегънимиревоз эри гуфдире:

— Оморум расируьм э ён хъёт Беневше. Мивуьнуьм э лэгъэй гъопу трахтир эн Ошир поисди. У гъе эз демой дер эн хуне эдее гуфдире келе — келе:

— Хумор-жон! Гъе эз сер рэхъ дироморем э туй эри сер кешире. Гъейсэгъэт эдее рафденуьм песини участкере, у гъуромите муьлке «гъэжел зенгъо» гуфдиренигъоре эри кутон зере. Ме дануъсденуьм туй гъэршуй эни кор нисди. Те пишнеи миём мирасуьм.

Ме гириге гъе и вэхди поисдем э песой гъопу, еки еки эдее гуш веноренуьм, Ошир пой нуь ведиров гуфдире, бирден миденуьшуьм мивинуьм эз хуне ведиромо гъов-гъэтош гуьрдере хуно, десгъоре шилолире хуно вежогъунде-вежогъунде, холей Беневше: гъемей ю эз сер ве те пой э гъордевоз есир, десгъой ю хэмий, муьгъой ю пох-поху, гъэлифоре хуно, чумгъой ю эн делуьре хуно, мугу э буьруьж дешендеревоз:

— Гъери, гъери гу егиле, туй чуй гуфдириге и сэгъэт!

Косибе домор э сэр-сифет хуьсуьр денишире, мэхътел бире, эз и тэхсире — гиногъоре одомигъоре хуно мугу:

— Бебей ме муно, холей Беневше ме инжо е усоле гофлеш не гуфдируым. Воисдениге дубореш гуном гьейсэг!эт чуй гуфдиремге.

— Вой песг,— гуфди, деш гюси бире холей Беневше, — туь гьеле хьэшош зерени?! Эз и зиёдтеш усоле гоф, усоле кор бирени? Туь негуфдири, геде, эдее рафде гьейсэг!эт у куьгьне гьуромите «г!эжел зенгьо» гуфдиренигьоре эри кутон зере э трактортуьревоз?

— Жон холей Беневше,— мугу э шолумиревоз Ошир, — эричуй бовор сохде туь э и куьгьне овозе. Бебей ме муно, ме у гьуромите кутон зере, кошдуым гуфдире, Хуморе эз у кор гьичиш нибу, оммо муьлк-сэрхьэд колхоз иму деш келе-зиёд мибу. Чуй усали дери э и кор?

— Нег!— сер гуьрд гене Беневше.— И кор гьечи эз сер нирав. Дануьсдени ме э туь кире доренуьмге: е тикей суьрхэ, е тикей жовогьилете, эз гьеме рач э и дигь иму духдер кини? Хумори! Эз гьеме г!эсуьлменд, кордан, жоборд э кор колхози, кини? Хумори! Хумори! Дие эри чуй бире туь г!эзроил жун эн е теке ширине — нэгьофе балай ме? Эгенер туь рафдениге у гьуромите кутон зерениге, данки, э жун хок бебей ме, ме Хуморе э туьчуьни динсуьз — имонсуьз нидуьм, нидуьм. Яллагь!

Ошир миденуьшуь мивинуь ихдилот хуьжет эни кор э холей Беневшеревоз э дегь салигеш ниверасуь, гьейсэг!эт э уровоз э хуьжет поисде хэйрсуьзи, фойдесуьзи, гьечиш — гьочуш, воисд-невоисд холей Беневшере, Хумор зен эн у мибугьои, чуьнки соймиши эн угьо, гуном эришму эн Лейли нен Меджнуне хунои, «эгь» гуфдире э гьэгьревоз ведиромо эз хьэёт, э кор овурд трактор хуьшдере, венуьшд гьуччогьэ хуно, рафд гьуромите муьлк «г!эжел зенгьоре» эри кутон зере. Холей Беневше диренге ки, гуфдире гофгьой юре сэхде гьэдэгьэ юре Ошир э гуш негуьрд эз гьэгьр эн у поюнд г!эруьсире, до вегордунд гьовол-зурновчигьоре.

— Ненгеш, эри чуй бу Ошире и кор, рафде кутон зере у гьуромите. Мундебу-мундебу у муьлк э жигей хуьшде дие!— мугу еки эз огьиле, муйгьой серю сипи бире зен.

— Лап жигею сохди Ошир,— гье у сэг!эт э желдиревоз жугьоби энуре до е жогьиле зен колхози.— Ошир жогьиле хундегоре одомини, э армия бири. У э куьгьне гофгьо — овозегьо бовор нисе сохде, не лоигьиш нисди э у. Ейге, ишму вегирит гуит: ки дес гьово гуьрди э собранией эн колхоз у куьгьне гьуромит «г!эжел зенгьо» ку-

тон зере, кошде биёв гуфдире? Гьемейму. Гье холей Беневшеш! Имугьойле дануьсденге, домор энубиё кутон зенуь, тум кору и хорире гуфдиренге, у ижире нумиргьо ведешенде? Лап жигею бири, э гуш негуьрди Ошир гофгьой эн хуьсуьр хуьшдере.

— Мелле, хэгьерме, дануьсдени гьечу эричуй гуфдиренуьмге,— гене мугу хуьшдере э езугьиле венорере хуно суьфдеи огьиле зен, сипре муйгьо.

— Холей Беневше, ишму дануьсденит, куьгьне одомини, дин — дог!отлуье зени. Герек небу Ошире дуьл энуре хуьрд — догьуногь сохде эз товун эн у муьлк. У хори ченд салгьой эни г!уьлом гьечу мунди кутон не зере, тум не шенде, эзинбэгьдойгеш мимундгеш гьечу эз у не хэйрбу, не зарал.

— Нег! эз у хори гьечу мундеи теимугьой зарал гьисди, хэйр нисди. Весси, эхир эни и куьгьне беде овозере эз товун эн и муьлк норе гереки,— э жуьрг!этиревоз дуьбореш, э сер гоф хуьшде поисде, гуфди дуьимуьн жогьиле зен колхози.

* *
*

Чор тараф дигь иму, эн де дигьойгей зофруи мекон хоригьой Догьистуре хуно, гьеме емуьшлуье богьгьои, хэсде вишегьо, лугьонде гьубигьои, туьнде чойгьо-никерегьои, савзелуье мержгьо ве берекетлуье муьлкгьои. Эз товун эн кими энугьо демундет э лэг!эй хэлгь жуьр-бежуьре хубе ве усале гьозиегьо, овозегьо — легендегьо, мундетгьо эз куьгьне вэхдгьо.

Еки эз ужире муьлкгьо, эз товун эн комини э ёр хэлгь гьелеш демунди овозе — гьисди гьемиц у гьуромите муьлк, комиреки эз зуревоз огол зеренуьт «г!эжел зенгьо».

Кей, чуьтам ве ки венориге и беде лэгьэме — нуме э сер эн муьлк, гуном эришму.

Э гуфдирей келе мердгьой дигь имуревоз: «агь сэгьгьэлгьоревоз» эз и пенжогь — шасд сал пушо е гьэрибе эрмени Бэгьдесер гуфдиренигьо кошдебу зими э и муьлк. Гендуьм веромореву э и хори сигь, вишере хуно. Ранжбергьо — дигьбонигьо э гирошдеки эз ён эни хори, денишире э гуруне пура суьмбуьлгьой эн зими, э мэхьтели ве бэхилиревоз мигуфдируьт:

— Денишит ебо чуй зими веромориге Бэгьдесере!

Гъич ижире зими те имугьой э хоригьойму неворомори. Хори нисди — хэзинеи.

Оммо эз чуй кориге гье э вэхд эн зими дурундеи э сер косибе Бэгдэсер бедбэхди омо: зен эн у муьрд э сер зендеи.

Е салиге гирошде бэгъдо и муьлке кошдебу раби эн дигь иму Юсуьф. Э бедбэхди эн и хори, э нокуми э сер бичингъо муьрд дуймуьн зен раби Юсуьф. Муьрдгъо зен эн бу раче сер, пура жендек, жогьил, унегуьре хъвеслуье огьиле раби Юсуьф уре омбарте хосденбу эз келеи зен хуьшде. Оммо раби Юсуьф ужире одоми бу, коргьой гуюгьоре хуно, эз бирэхьне муйсуьзе мариш пешм чире дануьсденигьо. И кор биренге раби Юсуьф хуьрмет хуьшдере, гъэгъ хуьшдере эри зиёд — звер сохдеи эз хэлгъ, сегьм хуьшдере э сер энугъо эри веноре нэглет сохдеи хорире, мугу эз жэгмет:

«Вединики, худоре нисе воисде и хори кошде биёв, мэхьсуьлдуь гуьфдире. Ишму эдее диренит: гьерки и хорире кошд, худо уре тэхсир сохде, зен юре куьшдени. Ишму дануьсденитки чуй омоге э сер ме нен Бэгдэсер и хорире кошденге. Гьерки и гъэдэгъэй худоре э гуш негуьрд, зен тэхсиркор э вэхд бичингъо мимуьруь, гIэилгьой ю сервохид мимуну. Эз гьеме пушо ме э сер ве гъэвл офдорум и войгей буьзуьрге худоймуре. Гуш венит жэгмет, эз и гоф — несигIэтме меведарайт. Эз хотур ме и коре э ишму очугъ сохдеи гьеркишму е тэгъэйгеш гендуьм э сер эн салине гьегъме веноре биёрит эриме.

Эз у салевоз дие и хори кошде неомо. Овоме торике ранжебергъо-дигьбонигъо, э дуьл комигъоки хьиллее раби Юсуьф терс дешенд, эз у вэхд эйло огол зеруьт и хорире «гIэжел зенгъо».

Омбаре салгъо кими мердгьой дигь иму э и хориреревоз терс доренбируьт зенгъошуре. Кими туьнде, сабуьрсуьзе мердгъо женг-чи мибисдоге э хуне, эз зен гъэгъри-гIоси бире мигуьфдуьруьт:

— Туь пой егиле, духдер филонфестер, ме кукбебейме нисдуьм, у гьуромите муьлке «гIэжел зенгъоре» рафде некошдумге.

Иллогьки э и хориревоз эз гьеме зиедте терс мидо зен хуьшдере, — те колхозгъо э дигь иму гуьрд бире гьуншиму Илдот «дуразе рушгъо». «Дуразе рушгъоре» е доне гIэил нарине небу, гьеме духдергъо бу, шеш духдер! Духдергъоре у гIэил хисоб нисе сохдембу. Унегуьре кими

бэхдсуьзе-гIэилсуьзе дин-догIотлуье куьгъне одомигьоре хуно у гьемише э кишди хьомболиревоз мигешд. Сер ёбо зен хьомболе Илдот «дуразе рушгъо» э вэхд гIэил зендеи бире, у муьшде вежегунде э пушой сифет зен хуьшде э гьелебулои ве хъэрой-хъэроевоз мигуьфди:

— Духдер кук сег, эгенер туь и десиге эри ме эжигей кук, духдер зендиге, дан, вой эри туь бири, гIэжел туь омори: мурам эз гъэгър туь у гьуромите муьлк «гIэжел зенгъоре» микорум. Весси мере эз сабуьр, дин-имон ведешендейгъо. Делуь-дивоне месох мере. Текей зенде туь эриме и духдергъо — nebude чигьоре!?

Оммо гофгьой «дуразе рушгъо» кор нисе сохдембу э «сэхде руге» зен ю: у гъэрез э дуь сал егиле е духдер эдембу зенде, жун «дуразе рушгъоре» билбул сохде.

Оммо ченгъэдеш е пара мердгъо гIоси мибисдорутгеш э зенгъошу, терс мидорутгеш угьоре, лап женге суре, гIосигоре Илдод «дуразе рушгъош» еки энугъош гуьфдире гоф хуьшдере э жиге ниовурдуд, чуьнки эз расдиш бовор сохдембируьт ки ёгьин у хорире кошдуьтге зенгъошу мимуьруь гуьфдире.

Э гъэд ченд салгъо нэхирчигьой дигьиму и куьгъне гьуромите чарундебируьт э жиге мегел — э герме вэхд гьеминон нэхир рэхъэти сохденигъо жиге.

* *
*

Неденишире э гьолмогьол, гIэруьси эн Ошир не Хумор поюнде не омо, сер гуьрде омо не дир, не зу, гье у гьовол-зурновчигъо эз дигь пиш сохде ведекуьрде оморегъо руз. Эз гьеме бирор-хэгъер эн домор нен гIэруьс зиёдте холей Беневше сер гуьрд эри хъэрекет сохде, «кор шори — ники» дие е сэгIэтлеш пес немуну гуьфдире. Кимигъо денишире э коргьой холей Беневше мэхьтел бире гуьфдируьт:

— Сер ме нисе ведерафде эз и коргьой эни келе зен. Эз и е дуь сэгIэт пушо зерегоргьореш ю пиш сохди, имугьойле эз гьеме зиёдгеш ю эдее хъэрекет сохде. Сер эни зене гIэнг гезири, небуге и делуь бугъде хурди?

Гьемин Гуьлпери — «Телефониш» эз гьеме пушо тозе хэбер, сур-сирогъэ дануьсдембугъо, и дес уш гьич недануьсд, чуй дегишигъо гирошдиге э фикиргъо-хэёлгъо ве мэхьшовогьой эн холей Беневше. Эз товун эни кор,

гьовой Гуьлпери гьовой лихьэе билогъэ хуно е кем хэребиш бисдо гуйге. У гъэргри — диву бире эз холей Беневше гуфди:

— Сер меш нисе ведерафде эз и меймуе коргьой эни пире гоп-гоп. Е у ёгъин делуьни, енебуге хуьшдере э хэри венори.

Эз расдиш, белки гIэруьси эн Хумор не Ошир дие сер гирде ниомо, холей Беневше э сер гоф хуьшде сэхд поисде нидо невей хуьшдере э Ошир, эгенер Хумор э кор — войгей хуьшде желд нипоисдге, фегъм, гIэмел ниофдге. Гьелбетки, Хуморе мивоисдге гъич э гуш нигуьрд гофгьо гъэдэгъгьой эн келедедере, Беневшере: хосдени одохлуй хуьшдере — гофсуьз-гелижсуьз мигъишд мирафд. Оммо Хуморе нисе воисдембу дуьл келезене хуьрд, могъбул соху, чум гIэрси, лов гирьей соху э жигей шори бирмунде. Чутьтариш буге у етим веромори. Келедедей — Беневше эри энугъеми э жигей беbei бири, гъеми э жигей дедеиш. Унегуьре Хуморе воисдембу и коре э хубиревоз, э шолумиревоз эз сер гировуну. Суьфде Хумор сер гуьрд э гофевоз хоширивоз эри гъондурмиш сохде э келедешу, ки у овозе, комиреки ведешенди эз товун энугъуромите муьлк у рабигьо гъеме дургуни. Ошир кутон зе, кошд гуфдире у гъуромите хорире, эз у кор Хуморе гъичиш нибу.

И гофгьоре неве э келедедей хуьшде гуфдирембугьо вэгIдо, Беневше э сер тешдей хэми эдембу э лэгъэре десгьой хуьшдеревоз хэми гъэриш сохде. Гуфдире гофгьой эн Хумор гуйге э е гуш энугъидерафд, эз е гушиге миведиромо, э мувэхь не дуьл ю кор несохде. Хумор диренге, ки келедедей э гофгьой ю гуш нисе веноре, куьнд бире э кин энугъу, лэгъэре, пажире десгьой Беневшере э хоширивоз тимор сохде, гуфди:

— Э келедедей, жон келедедей, ме не Ошир е сал э еки одохлу бирейм, екире хосдейм, дануьсдейм, шинохдейм, имугьойле чутьтам бире эхи ме э у нерафденге?

Беневше е минут э хуьшде домунде поисд, песде сере жумунде, гуфди:

— Гъэйгъу нибу, бирей-бире одохлуй энугъу. Имугьой туьре у сибе хуно гIэнж зере нехурдики. Туь хьэлоли, дуьруьсди, гIэсуьлменди. Лап хубе жогъил э пушой пойгьой туь миофдоцу. У туьре миросдге, э жун гIэили туь хьэйф мибердге, у хорире кутон низе.

И гофгьош мэхъэнефигьош сокити ве хомуши не овурд эри дуьл Хумор. У и дес лап гъэгъигъэт вераси, ки Беневшере четини эри э лой хуьшде чарунде. Чуьш гуфдириге у э герде нивегируь Хумор э Ошир бурав гуфдире. Дуьл энугъу дегуьрде булутлуье руз поизире хуно юхсуьл — могъбул бисдо. Дуьл энугъу деш буланмиш, догъуногъ бисдо, диренге ки у войгеш-невойгеш биё э сер хуьшде хьэшо вешенуь, э и коревоз семе, эз тара сенгъэчохлам э воруже руз э гужэвоз эри гIэтош дегесунде журкум векенуьгьоре хуно, э и вогънеревоз семе ихдиёри, разименди вегируь — векенуь э соймиши хуьшде эри рафле.

Ижире фикир э дуьл дери, Хумор гъебо эз некуми вэхуьшд, зури-зури рафд поисд э торике куьнж хуне, э десгьоревоз сифете эз гIэйб пэхъни сохде, келе-келе зар деноре гирисд.

— Чуь бири эй хори, эричуь гирисде туь балай ме? — э хушлуье менэхъэфие сесевоз пуьрси эз неве Беневше.

— Жо-н ке-ле-дедей, — эз гъингъиней гIэрси вепичиреи э гужевоз гуфди Хумор — ме не Ошир э еки и е — дуь мегъи зен не шуьвере хуноим. Ме эз у бэгъэй э кесирам, не рафдеш нидануьм.

Беневше и гофе шиниренге эз невей хуьшде, гуйге киниге э зарбовоз эз сер энугъу дегенеги зерере хуно бисдо: гьогъ — перт бире мунд э жигей хуьшде. Э пушой пире чумгьой энугъу, эн эз сер черх рафде одомире хуно э е дэгъдэгъэ дергьо, диворгьо, гъитгьой бун хуне, рафгьо э бишбогъгьо гъэзегьо, говдушгьоревоз, — гъеме гуйге чаруьсд, эйлонмиш бисдо, э сер геми э вэхд келе зугIей эн лэпуьрлуье шаргьой дерьёгъ верире хуно. Песде бирден холей Беневше эз гъэтмэгъэрише хов очмиш бире хэбер бирере хуно, вэхуьшд, сер гуьрд хуьшдере вешендефушенде, э зарбевоз синей хуьшдере, сер хуьшдере эри куфде, «гъейвой-гъизар» сохде. Песде гъебо э дуьл ю чуь омоге поюнд «гъейвой-гъизар» хуьшдере, поже сухдере хуно теретэгIди ведерафд э куче, гешд — офд бироргилигьой эн доморе, гъэдэгъэ зе э угъо бурав э гужевозиш-хушовозиш эз нимерэхъи вогордунуьт биёрут гуфдире гьовол-зурновчигьоре.

Холей Беневше хуб те суьрои шороб, гIош, егъни гIэруьси хорунде бэгъдо зерегергьоре, угъо е бобот серхуш, чутьтар эз и е ченде сэгIэт пушо ишуре Беневше пиш сохдебуге. Угъо неки гъэгъре э дуьл негирдуьт, эз шори — дуьли холей Беневше сер гуьрдуьт э е демевоз-хьэвесевоз

гъовол-зурнов эри зере. Гене хушлуье, шоре сесгьой эн
гъовол-зурнов гІэруьси лов бисдо э дигь, э сер куьнде
емуьшлуье богъьо, ве мэхьсуьлгьой эн колхози.

* *

*

И ме ихдилот сохдемгъо гъозие биребу пирор э вэхд
поиз. Пор э сер поиз ме отпуск вегуьрде эз гъуллугъ ме
рафдебируьм э дигь. Велггьой доргъо зерд-хэзон биребу.
Зимигъо эз зуревоз дурунде, ве куфде оморебу. Эжигей
зимигъо имугьойле мундебу тип-тие куьлевуьш, э жигей
бисдугъо — руйбире тохгъо э сер эн куьгъне локгъо.

Гьетте эз поезд фураморе э чум ме вохурд «Теле-
фон»—холей Гуьлпери. Ме медан уш гъе и поездевоз эз
шегьер омори, э ме оморемгъоревоз.

Согъ рэхъ те дигь оморе расире Гуьлпери зибор гуш-
мере бердебу э гофгъо хэбергьой хуьшдеревоз: и гъечи
бисдо, униге гъечу бисдо. У иллогъки омбар гоф сохдембу
эз песой эн председатель колхоз. Веди буки, эз гофгъой
«Телефон» неки у, омбаре колхозникгъо рази небу эз
коргъой председатель ишу.

— Э геде,— десе вежегъунде, гъолинде довгъой хуьш-
дере шефд сохде гуфди Гуьлпери,— чуй председатели-
серберэхьи сохде у. Ечи у, коргъой гуьгъоре хуно, эри дуь
хэр жуьгъ, эри дуь гІэсб гиёв бэхш сохде нисе дануьсде
гъул хуьшдере бегъем кешире хуте небири. Чуйтам овом
буге эзи бисд-бисдпенж сал пушо, гъечу овом, нехундо-
гор — савадсуьз мунди рафде. Энжэгъ шороб, гІош —
епрэгъи хурде, шуьгъэме келе сохде дануьсдени, нуьгъ-
мегъе бордоре зене хуно легъ зере-зере гешдени.

Песде Гуьлпери сес хуьшдере асда сохде, пэхъникие
суре э кес гуьгъоре хуно, евош-евош гуфди:

— Дануьсдени чуйиге, эриму эз шегьер Райком эдее
тозе председатель фуьрсоре; ме шиновусдем. Эдее гуфди-
ре, е хундогоре агрономи. И гІэлибоборе ибуд мисохим,
медеқиним. Бигьил биёвгу э имуревоз пушотоинегъой
хуьшдере хуно кор сохугу э богъьо ве мэхьсуьлгьой кол-
хози.

Рэхъэ те дигь рафде-рафде иму оморим ведиромо э ён
эну гъуромите муьлк «гІежел зенгъо» гуфдиренигъо.
Э жиге куьгъне гъуромит эз и сер те у сер эн у веди бу
сигъэ зерде куьлевуьш эн и пушогъо дурунде оморе зими.
Э и туйтем эз песой эн куьнде више, нен гъэмишлугъ э
гуш иму дерафд сес эн мотор трактор.

— Ошир эдее кутон зере,— э чумевоз бирмунде э лой
више нен гъэмишлугъ гуфди Гуьлпери.

— Туь холей Гуьлпери негуи эриме, чуйтариге кор
энугъо?— пуьрсируьм ме эз «Телефон».— Эхи э несигІэт,
э гъэдэгъэгъой эн раби Юсуьфевоз, зен эн ки и муьлке
кутон зере кошдге, егъин биё муьруь гендуьм э суьмбуьл
расиренигъо вэгІдо. Зуьндеими зен эн Ошир — Хумор?

«Телефон» вераси ме эдее э гъенегевоз гуфдиренуьм и
гофе, сер гуьрд келе-келе эри хэндуьсде, песде гуфди:

— Зуьндеи! Зуьнде нисди чуйни беге нэхогъой эн
Хумор. Мушдулугъи мере — кук зенди!— Эз и гъуромите
хори звеной эну — Хумор имугъой звеньевой — эз гьер
гектар бисдпенж центр гендуьм вегуьрди. Эри ме омо-
ренигъо эри ижире буле тэхуьл вегирдеи эз участкей
хуьшде уре орден мидуь, енебуге э Москва э сельхозвыс-
тавка мифуьрсуь. Чуйтам оморе эри туь?

— Эз холей Бенешве чуй хэбери?— пуьрсуьруьм ме
эз Гуьлпери.

— Холей Бенешве,— мугу «Телефон»— у туь гуфдире-
гъо немунди. Расди гъейсэгІэт у э кор колхози кем рафде,
э нишрей хуьшде денишире, э ясли нисе доре. Ейге—келе
зени, унгъэдер гуж ю э кор нисе рафде. Пушотегъо у вой
э гъэд гъизгъини кор, енебуге э рэхъ биреки, вэхд нумаз
бире мунде — гъемере мишенд, ебо нумаз хуьшдере ми-
хунд. Рузгъой шоботгъо нен мигІидгъо гириге, у дуьргердо
гІов-гІэтошиш шишиге мэхьсуьлгьой колхозе, гъич э кор
нисе ведироморембу. ГъейсэгІэт уре вэхд-можолиш омба-
ри, оммо э нумаз-чи хундеревоз кор-бор ю нисди. Эз и раби
Юсуьф эз товун гъуромите муьлк «гІежел зенгъо» дургу
ведироморе эйло, дие у э рабигъо-муллагъо не гофгъошу
бовор нисе сохде, шеш кепикиш нисе доре.

— Хубчи, мугу — у раби Юсуьф дургу ведирмо э гоф-
гъой хуьшде эз товун эн у гъуромите муьлк. Энжэгъ сер
хэлгъэ пучундере дануьсдет, дес жофоире эри фучире
хурде. Ибуд у рабигъо-муллагъоре!

БЕБЕ ОМОРИ

(ИХДИЛОТ)

Лап раче — гуызеле вэхд эн весал мегь май бу. Себэхь бу. Чувшме суьрхэ хуно тов доре, суьфделе ве ди биребу э гьирогъ асму. Хоригьо, зимигьо, доргьо, кулегьо — гьеме вераисде геймиши бу э велг ве савзеревоз. Жуьре доргьой эн сиби, глармуи, бигьи, бэглии, ве келе кулегьой эн шевелуьи э сипре, гьирмизине гуьлгьо, вераисде, э гьер тараф хушбуй лов сохде поисдебируьт. Дуьлшоре буьлбуьлгьо гуйге эз герми весали не хушбуй эн гуьлгьо серхуш бире э гьер луьге, э гьер дор ве э гьер куле эдембируьт хунде мэглинишуре.

Нисим но чемодан хуьшдере э гьирогъ рэхь, э е дуьлхоширевоз денишире э иловлей хуьшде э ловхэндеревоз гуфди:

— Чув хубе вэглидои исэглэт!

— У е ченд минут пушо эз поезд фираморебу. Гуйге эз дуьли эн у бу, не э ю э вокзал е доне одоми эз дигь ишу невэхурдебу гуфдире. Уре воисдембу те дигь рафде расире гьегенеш э у кес-шинох невохуру. Уне гуьре Нисим чемодан хуьшдере э дес вегирде и рэхьэ дуз бе дуз нирафд, сер гирд эз сер тенге, пичире жилгьэьо, эз гларей зимигьо, мержгьо ве вишегьо рафде э дигь хуьшде.

Э офдои е рач эдембируьт тов доре савзей эн мержгьо, зимигьо, суьмергьэндил. Нисим э угьо денишире шори сохдембу песде оморе-оморе э дул-фикир эн у омо думитгьо-хэьлгьо эз товун гирошде рузгьо. Э ёр эн у омо чуьтам у эз и е сал зиёд пушо гьэ э и рэхь эни жилгьэьгьеревоз, эз шинохгьо-дусдгьо хуьшдере небирмунде гьишде рафдебуге у э шегьер, кифлет хуьшдере, дигь хуьшдере, колхоз хуьшдере шенде.

И кор биребу гьечи. Э у руз Нисим суьфделе вогошдебу э дигь эз районный центр. Унжо у бердебу машин—грузовик колхозе эри э средний ремонт норе. Председатель колхоз диренге Нисиме, гьэьгьри-гьэьгьри денишире э Нисим, гуфди:

— Гьери, «гьучогъ», берди нори машине э лазарет эри хос бире? Гу гьери ебо, хьовир шофер?

— Чуьи инжо беге гьечи,— мугу Нисим,—мошиниш одомире хуно куьгьне бирени, хэреб бирени. Ме тэхсиркорум бегем, эгенер...

— Дие кини тэхсиркор? гьелбет туьни,— э глосиревоз гуфди председатель.— Дуьл туь э сер мошин, э сер мол ве хэйр колхоз невери. Туь машина хуб гьуллугъ нисе сохде. Гьечиш комсомол бирени? Туь э ижире игьетие кортуьревоз лап пуч-гьич мисохи мошинеки, балам ме дануьсденуьм туь у вэглидоиш гоф миофи эри гуфдире, чуьтам мулла Нафадтин гоф офдебуге эри гуфдире э гьунши, ки гьэжгьуй гьунши эричуь «муьрди» гуфдире. Туьш мугуи: «дие, одомиш гьемише согъ, э серпой нисе гешде, офдоре ни е кор бирени. Мошиниш гьечу»... Оммо туь, Нисим, э фикир нисе вегирде ки, иму мошин имуре э колхоз э нум Хрущевовоз гье е руз восдорейм. Мошин эн угьо е гиле зиедте ремонт небири. Оммо эн иму эз хотур гушесуригьо нен мугьоетсуьзигьойтуь дуьимуьн гиле эдее ремонт бире. Мере воисдени туь э сер офдои и гьэлетитуьре, хубе шофер боши, э гьэьгьуй эн мошин колхоз боши...

— Туь нис дануьсде ченд километраж эн мошин эн угьоиге, чендиге энмениге,— мугу э биразииревоз Нисим.

— Дануьсденуьм. Километраж екини.

— Нисиме де гоф небу эри гуфдире. У сере гьуз гуьрде, гьошгьоре дуллу сохде поисд. Песде бирден э дуьл ю чув омого, сере тик гуьрде э е гьэьгьри-глосииревоз келе-келе гуфди эз председатель эн колхоз:

— Туь эз ме чувиге гьич рази нисди. Гьерчуь кор бисдо э мошиневоз туь тэхсире э сер ме вешенде. Ме гьечи э туьревоз кор сохде нидануьм. Ме сениглэткор—специалистуьм. Эриме инжош екини, э шегьериш, нисе воисде мере э китуь поисде, дануьсди?!...

Нисим э хуне оморенге жогьиле зен эн у, Бике, е сие чердее гиргинее сифет, чумгьой ю сиегь, тов-тове глариле—духделей хуьшдере э гьужогъ веноре эдембу э лэьгьэревоз эз бишбогъ шиловой шир дерии доре. Гларил бешуре диренге, лове э хэнде вешенд, гьеэбо вэхуьшд э пой-пой, десгьоре эз шори вежегьунде-вежегьунде сер гуьрд эри гуфдире: биб-бе, биб-бе, биб-бе. Песде духделе фурамо эз гьужогъ дедешу, э гужевоз, терсе-терс пое норе, неофдону гуфдире,— чуьнки у и пушелегьо сер гуьрдебу эри э пой рафде — куьнд бисдо, омо гьэл гуьрд зани бешуре, еглини юре хоши мигуьруь, э гьужогъ мегируь гуфдире.

Оммо дуыл эн Нисим, эз гофе-гоф бирени э председателе-воз хэреб бу, у и дес э гЭилиш недениши.

— Вой эриме,— мугу жогъиле деде,— гЭил э китуь омори, э гъужогъиш нисе вегуърде туь — уре?

— Туь жун бебей туь, мере гьейсэгIэт дуыл энү нисди,— гуфди Нисим. Песде э зен сер-биней коре негуфдире, мугу эриме партал зир деси дени э чемодан эдее э шегьер рафденуьм эри кор сохде. Эз е кем вэхд бэгъдо ишмуреш миберуьм э киме.

Бике мэхьтел бире, гуфди:

— Туь чуй гуфдире, Нисим? Сер келебешму нен ме э шегьер дери беге? Кор иму, жигей иму, гЭсуьл иму, хуней иму инжой, э дигъи. Иму беге лилову недерие кергъо—гъушгъоим. Гьери ебо нуьш гу чуй хэёл дериге э дуыл туь меш дануьм...

— Туьш дуыл мере мевохорун гьейсэгIэт, — туьнд бире гуфди Нисим.— Ме мерд эн и хунеюм ненге нэгI: гуфдируьм эдее рафденуьм, значит, эдее рафденуьм. Гьечи гереки. Ме гьейсэгIэт э туь гуфдируьмге туь сер мигири мере э силис эри дешенде. Хосиет ишму, эн зенгъо ижирей: те е коре бура-бесде е гьозор гиле пуьруьш-силис мисохит...

ГЭил мидениши мивини, пойлегъою вомунди, бешешу юре э гуш нисе гуърде, бебе не дедей эйчуьиге имуруз эдее келе-келе, э гюсииревоз гоф сохденуьт, зани бешешуре рэхъо доре, дира-гъэгъри гуърде нуьшд э хори, сер гуьрд эри гиристе. Бике дуыл ю догъуногъ бире эз гофгъо не эз коргъой шуьвер хуьшде, гъуз бисдо вегуьрд гЭиле э гъужогъ, сер гуьрд эри хоши гуърде. Оммо духделе руе эз бешешу чарунде, сере э душ дедешу воноре деш зар доно гиризд.

Э дуыл Бике ченд жире гофгъо, мэхъшевегъо омо: чуй бири Нисиме? Эричуь нисе гуфдире у эричуь рафде воисдеге уре э шегьер? Э и кор е кор биё дебу. Бирден э дуыл эн жогъиле зен гумон омо, сифет эн у эз гъэгър гуне до раче чумгъой энү тиж дениши э сифет эн Нисим.

— Вединики, дуьм туьлки э гъирогъ дерьёгъи. Офдей, э хьисобовоз, туь и дес э комондировке биренге е пудри-ран зеренигъо ошнере. Негъогъ э жигей се руз е орине немун дебири туь и дес э шегьергъо. Сер мере эри пучунде, гуфдиребири: Запасное частгъо эри мошин э вэхдю недорегуь Туь дуьзуьгъуни мерди, мере э туь бовори нисди...

— Вой пес, туьре ижире мэхъшевегъою эз товун ме,— гюси бире э зен хуьшде гуфди Нисим.— Туь гъич э дуыл ме недерие коргъоре э серме хъэшо вешенде?!...

У эз зе сэхд гъэгъри бире, омо э ён дивор, э ён догъле, кеши чемодане, э хуьършевоз зури-зури ведарафд эз дер хуне.

— Нисим, мара, вогошд, сертуьре вир месох!— э минет — хьэроевоз гуфди Бике.

ГьейсэгIэт у э дигъ вогошдеки, эёр овурд и песини гофгъой зен хуьшдере: «Нисим, мара, вогорд, сер туьре вир месох!» «Эй Бике, Бике,— ох кешире мугу Нисим э дуыл хуьшде, — гьемей эни жогъиле зенгъо туьре хунои, э шуьвер хуьшде ихъдибор, бовор нисе сохде?»

Э шегьер оморенге у зу кор офд эри хуьшде. Гьер мэгъ эз жаловней хуьшде амбардеки пуле мифуьрсо у эри зен нен гЭил хуьшде. Оммо э гъэд е сал зиедте, у биригъо э шегьер, е когъозлеш эри зен хуьшде не нуьвуьсдебу. У дие дануьсденбу: вой нуьвуьсди не нуьвуьсди. Бике эз дигъ э шегьер оморере э герде нивегируь. Гьечиниге эз товней хуьшде уре нуьвуьсде нисе воисдембу. Оммо дур эз хуне, эз кифлет биреки, у амбар э ёр овурдембу зен ве гЭил хуьшдере, дуыл энү лап тенги сохдембу эз товун энугъо. У пешму бу кор гьечи омо бисдо гуфдире. Уре воисдембу вогорду э дигъ хуьшде, э колхоз ве э кифлет хуьшде, эки хьовир—хьэрмэхъ хуьшде. Оммо гьэргъирире эз председатель ве эз Бике те имугъоиш э дуыл гуърде, у гьеле-гьеле жуьргIэт нисе сохдомбу эри рафде.

Оммо те Нисим э шегьер бугъо, э вилеет келе хубе коргъо гировунде оморебу. Партия не Советски хуьькуьмет сер гирдуьт эз пишоине зиетдеш эри гужлуь сохде колхозгъо, совхозгъоре. Тэхуьл бул бу гуфдире э вилеет сер гуърде омо сад салине гьуремите муьлкгъо-хоригъоре эри кутон зере, кошде. Э гьуромите муьлкгъо, э колхозгъо, совхозгъо омбара механизаторгъо — сенигIэткоргъо рафдуьт, э мэгIни — шориревоз, путевкегъой комсомоли э куьф дери э гьуремлие муьлкгъой эн Казахстан, Сибир, Алтай эз гьемей тарафгъой буьзуьрге Ватан иму. Нисим вераси эри хуьшде, ки дие э дигъ вогошдеире пес шенде герек нисди. Жигей энү, жигей эн жогъиле колхозник, комсомолец ве механизатор — э дигъи, эри гьовхо берде эз товун буле тэхуьл эри мэхъсуьл вегуьрде.

Ини, имугъой имуруз у эдее е сал зиёд гирошде бэгъдо, вогошде э дигъ хуьшде. У имугъой э дуыл хуьшде нисе

гуфдирембуки, председатель колхоз дуз небу гуфдире: э мошин хуб денишире гереки, э кор хуьшде дуьл веноре гереки. У имугьой зен хуьшдере, Бикере, гIэйб нисе сохдембу: э гоф зен денишире гереки, меслэхьэт сохде гереки. Оммо неденишире э верасиреи гьэлетигой хуьшдере, Нисим э дуьл хуьшде гуьрдебуки: «Ме гьеми шоферуьм, гьеми тракторист. Чув мени сенигIэткоргьо тигьи бире немунди офдоре емуьше хуно. Ме хуьшдениме нирам э правлений колхоз, бигьил хуьшдени председатель биевгу э пойме, у вэхди мурам э кор»...

Эз гьэд гьэмишлугь э сер жигьэ рафдеки, бирден гьэмишгьо жуьмуьсде, сес омо. «Кидан хуг дериге инжо» омо э дуьл эн Нисим. Е дэгьдэгь гирошде бэгьдо эз гьэмишлугь веди бисдо нэхирчи колхози, келе мерд Бобо Шелбет. Э сер Бобо Шелбет е келе кьилэхь гусбенди вебу, э лэгIэй ю гьэйле, э дес ю дуразе чомох нэхирчиш.

— Гьо-о! — мугу Бобо Шелбет, шори сохде диренге Нисиме.—Туь хош оморей, софо овурдей, гьемише оморемунтуь бу. Гу ёбо: туь гьемишелуьг оморей, небуге гIэсб ту э сер егьер вери?

Нисим е кем э хуьшде домунде гуфди:

— Нисе дануьсденуьм гьеле лелей Шелбет. Гьери гу, туь угIэре, э гьэмишлугь чув сохдебири?

— Ме? Гомише эдембируьм гешде. Туь бие даники хосиет эн гомише. Гьетте вэхд бодэгь зенде у мэгIлуьмсуьз, шексуьз эз нэхир жейле бире рафдени э хэсде гьэмишлугь, више-куле, унжо эз гьеме пэхники зендени балай хуьшдере. Терсиренуьм гуьрг-гьурт оmore пара-пара несоху бодогьлере. Гьисди гомиш ужире нисди, гуюм гIэсбе хуно, енебуге гове хуно. Э угьо гуьрг зу локо зере, э вихьтей энугьо зу ведарафде. Ме дие эз товун хэр нисе гуфдиренуьм, хэре нэгьогь хэр нисе гуфдиреки. У гуьрге диренге э жигей шилогь зере, хуьшдере дошде, шори сохде, чуйнки гуьрг сер хэре эри пучунде, гиж сохде суьфде сер гирдени эри э уревоз вози сохде. Хэр эри хуьшде, э хьисобевоз, думит сохдени, ки гуьрг лап дуьлхошие, дуьлшоре, хьэйвуни. У диндина вешенде, сер ю гиж бире сер гуьрдени эри вози сохде, вежегьисде э иловлей гуьрг, уёгьсуьз, гьэйгьуьсуьз. У вэхди гуьрг э дендуревоз гIэнж гуьрде эз бугьоз эн хэр, жун юре ведешендени, хурдени. Гомиш бешгьэи. Гуьрг гьелелуьге э гомиш нисе вероморе. Генеш дие, дуьл песоюм. Чув бире дануьсде, эз гуьрг не эз дуьшме гьемише мугьоег бире гереки. И дуь руз и дуь шеви

эдегешденим жиге гомише нен балаюре. Э риз ю офдоре, имуруз ёгьин миофум.

Бобо Шелбет поисд, чуиге, э хьисобевоз, э дуьл ю оmore, хэндуьсд, гьэйчи зере сипре руш хуьшдере э десевоз тимор сохде.

— Гм, томошей э гIуьлом, о!— гуфди у сере жумунде. — Хэлгь негьогь нисе гуфдирени: кергле е хоеле сохденге э гьемей хьээт-мэхьэле жив-хьэрой дешенде—гьут! гьут! гьут! гьут! ЯгIни, данит гьемешму эй хэлгь-хэлоигь, ме хое сохдем, денишит ебо, чув гьинор сохдемге! Оммо и келе буй-балай гомиш зенденге екиш нисе дануьсде: не сес сохде, не суьмуьг. Э гIэрой одомигьо недери беge ижи-ре хосиетгьо: хубгьош, усолгьош, келегедиш эн кимигьо, хьэсменди, обурлуьи эн угьониге. Дие ме рафдуьм согьбоши... Нисимиш согьбоши гуфдире эз пире нэхирчи эн колхоз рафд рэхь хуьшдере. Гьечи э рафдеки у гуйге бирден офдоре э гьэвл гофгьой эн Бобо Шелбет, поисд, думит сохд, эз гIэйб гьирмизи бире, гуно до.

— Ме дануьсденуьм,— мугу Нисим э дуьл хуьшде у метелере лелей Шелбет эз товун керг нен гомиш эриме овурди. Меш егIни, у керге хуне, гьеле е келе кор несохде, сер гуьрденуьм хуьшдере тэгIриф доре, звер гуьрде келегеди сохде, егIни, менуьм-менуьм, ме сенигIэткорум, механизаторум, э ме мере хьэз неевгьо, э кеф, гьовойме дегмиш бугьо гоф мегуит. Оммо ченгьэде келе хубе механизаторгьои, игидгьой жофо, гофсуьз, шуькеетсуьз эдег догьгьоре чарунденуьт, хуб-хубе мэхьсуьл вечиренуьт, келе четинигьоре э собуьр ветобировоз эз сер сохденуьт. Дузи агьсэгьгьэл, Бобо Шелбет, эз хубгьо, эз сабуьрлуьгьо, эз обурлуьгьо нишон вегирде гереки. Дузи меселей эн у...

Бэгьдовой эн ижире думитгьо, Нисим, жилгьэре гьишде гирошд э сер рэхь. У э дигь дироморемунде суьфде дарафд э правлений эн колхоз. НимсэгIэтиге бэгьдо у эз унжо ведиромо дуьлшор, хуьром, ловхэнде. Гье и вэхди, Бике дануьсде шуьвер ю омори гуфдире, хуьшдереш, гIэилеш геймиш сохде поисдебу э лэгIэй гьопуй эн правлений колхоз, денишире кей медировге Нисим.

Жогьиле гIаруьс шуьвер хуьшдере диремунде, шори сохде, но гIэиле эз гьужогь хуьшде, декуьрд э пушо, э энгуьшдевоз бирмунде э Нисим эз духделе гуфди шори-шори:

— Уни бебе, уни бебе, бура гьэл ги!

— ГIэил ебо те рафде э мэхьтелировоз денишире,

гуйге чуйге думит сохде эри хуьшде, е гъэдер поисд. Песде э гоф дедешу денишире, «Бебе, бе-бе» э шориревоз келе-келе гуфдире-гуфдире видовусд э пушорэхьи бебешу.

Нисим гье у сэгIэт чемадане шенд э хори, гъэл хуьшдере фирегь лов сохд, сэхд, эз жуни, гъутиней хуьшдере э гъутиней гIэил веноре, гъэл гуьрде, моч сохде, гуфди:

— Жон бала, бебе омори!...

Борис Гаврилов

ШОРИ ВЕ МӨЗОЛ

Екимун серне

Суьфделе верфгьой зимисдунеи хьэл бире, хоригьо пое-пой биребу, хэлгъ эри офдой васали гьечу хьэсрет бу, чуйтамки деде хьэсрети бирениге эри руй ферзенде дире, э сер хьэлов нечогъи. Имуруз суьфделе чуйшме хэйли вероморе э асму, фирегьу лов сохдебу суьрхине ригазгьой хуьшдере, герм веровунде хорире, неми юре эдембу векошире зеверо. Илесеф ве Шелбет келе мердгьой мэхьэле э тон офдеи нуьшде, папирос кешире-кешире, эдембируьт ихдилот сохде эз товней трудоденгьой колхоз

Расди Илесеф ве Шелбет э бешгъэе колхозгьо кор сохденуьтгеш, оммо мирод ве метлеб гьердуй ишу, екини. Мибу гуфдиреки Илесеф эз суьфде колхоз Ленина гуьнжунде эйлоревоз э у колхоз кор сохде. Не денишире э сипре эвруьшуьмие рушгьо ве э келеи гIуьмуьр у э кор эз гьер корсох э звено дилбоши, э бригадаш хубе хуьрмет юре. Хуьрмет эн у е бэхш эз хотур келеи ве е бэхшиге эз хотур дилбошию гьисдигеш, оммо дегьвойне эз хотур э колхозникгьо юруьш коре хуте сохдеини. Омборе дэгIногьо зере Илесеф колхозникгьоре: гьеми эри э тегьенг мугьоег бире, гьемиге эри э вэхд ю гьуьллугъ сохде, эхирки гьер гоф Илесеф эдеб ве дэгIнои. «Гъэдуьр гьер чуймере дануьсдитге — гуфдирени Илесеф — у тегьенг ёгьин у вэхди мидору ишмуре». И хотургьо зиёд сохди хуьрмет Илесефе э гIэрей колхозникгьо. Оммо э Илесефевоз э сер соку нуьшде ихдилот сохдембугьо Шелбет э колхоз э нум Сталин кор сохде. Имисал эри гужлуьбе бегьер вечирей

у орден Ленин гъобул сохди. Эз Илесеф кемте хьурмет не бу Шелбетеш, гъеле те ордене вегуьрдеш, омбор обур-луде мерд бу, оммо ордене вегуьрде бэгъдо хьурмет Шелбет э гӀэрей хэлгъиш чендгъедеш зиѐд бири.

— Колхоз имуре хубе гелуьр бири имисал. Сери трудодень чор литер шороб, дуь кило гендуьм ве дуьваздег монет пул расири эз нэхуьт-лубие ве хъэвуьжгъойге гъэйри, папиресе кешире-кешире гуфдирени Илесеф.

— Э шори-ники хурошит! — омборекбу сохдени Шелбет. — Колхоз иму гъунши, эз тараф тэхуьли имисал зиѐди эз колхоз ишму, оммо эз тараф шороби е кем гӀожизи.

Папиресе кешире, дурей паравозе хуно, дурере вешенденуьт зверо.

— Имугъой и бисд сал мибу — гуфдирени Илесеф, — ме э колхоз дереуьм. Мидануьм гуфдиреки ме ве кифлет ме эз у рузевоз эдейм нун суьрои хурденим гуфдире...

— Жофореш гъечу кеширенит, — гуфдирени Шелбет.

— Мегу, туь мунош, жон Шелбет. Ме 13 — 14 сале гӀэил гъисдики, бебейму рэхьметлуь, овурд эри ме е жуьфд тирох, бил э думбилиревоз, миберд э хушдеревоз э богъгъо эри кор сохде. Кифлет иму келеш не бу. Ме офдуме кук се бирор бируьм, гене хунере дошде нисе дануьсдембирим.

— Туь хъисобини Илесеф, ме эри дузе гоф чуь гуьм. Негъогъ гъомборгъой гӀоширгъой Дербенд э шоробевоз пур нисе бирембуки, гъувот дорени гофгъой энуре Шелбет.

— Гене мугу э шоробевоз. Э етим мунде, э жофо ве эрэгъ имуревоз эри чуь нэгӀ эй, жон Шелбет? Э е богъ те пенжогъ одоми кор сохдембу согъ сал, оммо е кифлет, э жофой эн у пенжогъ одомиревоз хъэз сохдембу. Имугъой гириге, имуш суьроиним, тен имуш нуьги.

— Э жун гӀэилгъой ме гъэдо мерасо, кими сэхьиб богъгъо неки е хуше онгур фэхълере эри э хуне берде мидо... о, э кориш фэхълере жэгӀ е жэгӀиш овурде нисе гъишдембу, фэхълере тешне бире онгур омборте михуру гуфдире.

— Э ёр туь эз фэхъле базари, э кучей жугъуру бугъо миѐ муну. Гьер руз шобот шохьонгум гӀоширгъой Дербенд миведироморут эри фэхъле гуьрде. Эри бил зере, бурра, тегъенг вечире, эри гугурт ве капарус шенде гъуьбеигъоре мибердуьт э кор, ужуге фэхъле бу гуфдире, оммо эри онгур чире гъуьбеире э кор ни бердуьт, онгур омбор хур-

дембируьт гуфдире. Ве екиге гъэрибе одомигъо бируьт, э богъгъо э шевхиси мипоим мигуфдируьтки, сэхьиб богъгъо жигере хъел сохдембируьт рафде. «Вой бебе вой!.. мигуфдируьт. — Игъо э сер руз хурутгъо онгур, шевш михурутки».

— Руз ишму эхэйр бу, лелегъой ме! — Гуфдире, е бисд-бисд се сале, инче беле, гъуьндуьре духдер жугъур поисдени э пушо.

— Э гъуьбет туь э хэйр бу, — гуфдиренуьт Шелбет ве Илесеф, тик гуьрде сере, денишире, томоше сохденуьт гьерки э нубот хуьшде.

— Гъуллугъ туь, духдер ме? — пуьрсирени суьфде Шелбет.

— ГӀэйб не бу пуьрсире, эз ишму э и хъэетгъошму нечогъ дери? — хьурмет келе мердгъоре гуьрде, пуьрсирени Мозол.

— НэгӀ, балай ме. И тумов ве сере-сине не бире бэгъдо, юллухмее гӀэзор недери гъич э и мэхъэлегъо, — гуфдирени Шелбет.

— Ситгъилова Нергуьз кини э и мэхъэлегъо? — пуьрсирени дуборе Мозол эз келе мердгъо.

Шелбет мэхътел мунде дениширени э лой Илесеф.

— Э и зофруй хуне, е бие зен дери, дегъ дуьваздегъ сале духдер эн у суьвруьже гуьрди. Ишму духдирит бегем? — пуьрсирени Илесеф.

— Эри лелей ме. Согъ бошит! Мозол фироморени сер зофруво руе хуней Нергуьзигъо.

Хэйли Шелбет ве Илесеф денишире э рафде рэхъ Мозол, пуьрсиренуьт дуь эз еки духдер кини гуфдире, мунденуьт гъе-гъечу екишуш не шинохде.

— Имугъойне жем-жогъиле шинохде нисе бире, жон Шелбет.

— Эз расдиш гъечуни, — мундштуке темиз сохде-сохде, гуфдирени Шелбет.

Э чум одоми ишуьгъ ве эгъул одоми гъувот дироморе, игъоре гъечи диренге. Эз ферзэндгъой ме шори сохденуьм-гъоре хуно шори сохденуьм эз имугъоине жогъилгъо, — гуфдирени Илесеф.

Еки ижире гӀэруьс э хуней одоми э хъэфд кукевоз боромбори, — метлеб э дуьл дерире хуно гуфдирени Шелбет. Чуь бэхдевере рузгъо гуьнжунде омори. Гъич э овосунегъош э фикир гуьнжундегоргъо не омори ижире ниетгъо сохут, э ихдилотгъо семе э и войгегъо ве э и

мироди-метлеб расунут жофокеше хэлгээ. Хуб, гуям у рафди хунди, духдир бире омори. Э коми вилеет бире кори духдир биёв дер-бе-дер, хьэёт-бе-хьэёт гердуь, нечогъэ офу, хос соху гуфдире?... Гьи?....

Зигьо э жун туь, зигьо имуре ижире зиндегуни дорегор партией коммунистгьо!

Дубимуьн серне

Гье у пери шохьонгум вачаруьсдгьо руз бисдо. Имугьой сеимуьн рузи Шелбете гьечи дуьсдогъэ хуно э хуне дегьишди шуршуре ворущгьой васали.

— Эгенер эз чоршобот очмиш не бисдоге, те паздегьимуьнгьо миёв и ворущ, — эри дуьл веромори хуьшде, Шелбет куьрси норе э пушой пенжере нуьшдебу, рафде-оморегоргьоре эри томоше сохде.

— Чой декинуьм? — пуьрсирени СэгIэдот эз Шелбет, э пейлере вегурдеки. Шелбет э игьом сер жумундеиревоз доре бэгъдо разименди хуьшдере эри чой декурдеи, СэгIэдот рафде э тараф самовар э сер стол вебугьо, вегуьрде чайник ранге декурде тух гьуьзургуьлие чой, овурде норение э пушой Шелбет.

— Шори муно эри туь! Гьэдуьр эни ворущгьоре дануьсдегор гереки... ингъэдер и ворущ хуб гьисди эри зимигьо, те унгъэдериш, гьеми верфе зу хьэл мисоху, гьемиге хоке пепеле мисоху, — еки эз туьрше нэгьуьлгьо э пушою бугьо вешенде, пуф зере-зере чое хуьп кеширени.

СерIэдот зен Шелбет, дум-думере хуно вачаруьсдембугьо э хуне, е денуьшдее, пуре зен бу. Михэкие гьобой шевиот вокурде, бодонгуьле келегъэире дегуьрденге э сер, Шелбет чаруьсде э лой СэгIэдот пуьрсирени.

— Туь гене гIеруьс бире, эже рафде рэхь ник?

— Дарам гьери э гIэил эни гьунши сер кешуьм, — гуфдирени СэгIэдот. — Суьврुьжей гIэил бегьем не ведешендебу. Гуфдиребирум шир мейру биёру дуь гуфдире. Шоле дегуьрде бэгъдо, галошгьоре дезере э сер журубгьой ахтин ведерафдени эз хуне. Шелбет чое хурде варасденге, гьеми когъли сохде эри вэхуьшде чой декурде, гьемиге юш нисе дануьсде те кей хуруге и чое эри ебонжэгъи. Вегуьрде мундштуке эз куьф, нуьшдени э пушой кинле э олхогьиниревоз эри темиз сохде. Чуьнки СэгIэдот э хуне гьич папирисиш кеширеш нисе гьишдембу.

Хуб эз дуьли хуьшде, э селигъэревоз темиз сохде мундштуке, томоше сохдени, товтовие, холхолие ранггьоре, комиреки хонендее усдо дешендембу э гьуьч сохдени. Песде э ёр ю оморени у рузине межлуьс. Довгьо варасденге, Шори кук ю э е ченди хьовир хуьшдеревоз нуьшде э зир чордогъ, ихдилот сохдембируьтгьо пенж салине гьозие-гъэдер имуре. Песде э ёр овурд майоре, бироргили Шорире гьемин гье мундштуке бэхширигьо юре. Имуроз воруще руз васали бугеш у чигьретгьо гьеме э пушой чум ю бу. Песдегьо папирос вое сохде, сер гурдени эри кешире.

Сер Шелбет э пушой пилете гьуз гьисдики бирден, эз пушой пенжере е сое гирошд, е гьуьндуьре духдер, зонтике э звер сер хуьшде гуьрде дерафд э хьэёт Нергуьзигьо.

Эз соей эню, Шелбет варасирени, ки и духдер гье у перине духдери гуфдире ве эз пушой кинле вэхуьшде рафде нуьшдени э пушой пенжере, гузет сохде рэхь эн уре.

Эз пушой гузги, э миглей дуь пенжереи вебугьо, э гирошдеки, тимор сохде сиегье-шевее рушгьоре, куьнд бирени эри хубте томоше сохде чигьрет хуьшдере. Эз сер стол э зир гузги дебугьо, зерде шуней эсгьуири, шуне зерени рушгьоре е ченд бо эз ён пигIогьо. Шунере темиз сохде, томоше сохдени дуразе сифет хуьшдере. Песде рафде нуьшдени э пушой пенжере.

Хэйли вэхд гирошде бэгъдо, Мозол ведироморе эз гьопуй хьэёт э куче, лов сохде зонтике, гуьрдени э звер сер хуьшде. Шелбет имугьой ёгьин боворинлуь бирени, ки и гье у перине духдер хуьшдениюни гуфдире.

Уре воисдембу, пенжерере куфде дуьндуьрмиш соху Мозоле, э вогьней гIэиле пуьрсиреиревоз. Оммо СэгIэдот унжо дерии э ёр ю оморенге, сабуьр сохде поисд. Хэйли фикиргьо гирошд эз дуьл Шелбет, мивинуьми ю у рузе, Шори кук ю хундеире варасде оморенге хосдеи эн и духдере? Чуьнки тэхсир не хундеи ю э у гIэилигьо э девр падшогьети вебу, комики гIэил косибе, ве иллогьки эн жугьуруге хунде нисе гьишдембугьо. Хэтсуьзи омбор тэхьл оморебу эри ю. И кембиш хуте бирегьореш Шелбет эз шевине курсгьо бэгъдо хуте бири. Те увэхди лап четин оморембу эри ю гьэлемдеше э дес гуьрде. Ченд ве ченд ижире фикиргьо гирошдени эз дуьл Шелбет. Эгь, гьисмет бирере хуно мибу, гуфдирени томоше сохде рэхь Мозоле. Оморе СэгIэдот веде биренге эз дер гьопу, Шелбете воисдембу папирос кешире. Инжо кор ю негуьрд.

Шелбет ведерафдени э гьейву, пушой ю шишихоне гуурде бугьо эри папирос кешире.

СэгIэдот дер гьопуре вокурде эз хьэёт э гьейву веро-море, сарб овурденге, денишире э тараф Шелбет гуфдирени:

— Те кей гиж мисохи сер имуре э буй ве дуреревоз? Гьэдой эн у папирос нисе кеширенигьо куке вегиром ме! Кидан хунере дуре пур сохде бэгьдо ведироморейге?!.. Визор оморум эз и буй.

— Кидан эз меш визор оморейге? — э зарифетевоз пурьсирени Шелбет.

— Весси — весси, туыш гьерчуьгири мегу, — дере пушо сохде, дерафдени СэгIэдот э хуне.

Шелбет, папиросе неверасде шенде дерафдени э хуне.

— Чуьтами гIэил — пурьсирени Шелбет.

— Хуби, имугьой сер гуьрди эри вогошде, — жуьгьобдорени СэгIэдот.

СэгIэдоте воисдембу чуй буге гую, оммо Шелбет тэгIди сохде пурьсирени:

— У духдер ки бу, э сер гIэил дироморевугьо?

— Духдир... Тикмеи у — о, гьэдой эн уре вегиро холе! Нисе шинохде?

— НэгI, нисе шинохденуьм.

Духделей эн у Гуьлбогьор хьэкчини. Кук фэгьир эз довгIо невогошд. Э Шори имуревоз э отпуск оморевугьо, у туьре э сер суьфре мундштук бэхширивугьо, хэгьер эн уни.

— Имугьой дануьсдуьм сарб туь эри чуй буге, — гуфдирени Шелбет. — Ёгьин э дуьл ме дебугьо метлеб э жиге миёв.

— Кидан дуьл туыш эз дуьл ме гIов хурдиге. Гьери гу чуй метлеб дебуге э дуьл туь?

— Суьфде туь гу ме шиновум.

— Туьре рази мибисдоге, михосдим уре эри Шори.

— Эз Шори не пурьсиреки?...

— Шориш рази мибу мирав.

— Эри ме оморенигьо туь миё шинохи кифлет эн угьоре... Омбор корсохэ кифлет бу, э кешире жофогьой бебедеде верзиренини.

— Чуьтам нисе шинохденуьм, фэгьире бебей эн угьоченд салгьо э меревоз э ветэгьэгьо кор сохди. Омбор дузе одоми бу, бишэгIрире эз кук худош нисе вотовусдембу. Гьерчуь кориш сох, мигуфди, не дуьзди сох, не дургуни

гу. Оммо хуб-хубе ихдилотгьош дануьсдембу, гьич эз гуфдире нивомунд. Шоре гьисметгьо гердо! Туь дануьсдере хуно сох.

— Нум ме СэгIэдотиге, гье имисал бегьем сохде миёрум э хуне, — хэндуьсде-хэндуьсде гуфдирени СэгIэдот.

Сеимуьн серне

Эз шохьонгумевоз, кулок вокурде лов сохдебу гьургьушуне булутгьой асмуре. Хэйли шев гирошде бэгьдо, ков-ре асму гIэруьсе хуно вараисдебу э суьрхине астарегьоревоз. Имишев асму мидануьсд хьэшо зере и ворущ ченд рузгьо оморигьоре, белкем асдарегьош шогьиди мидоруьт, мейл асмуре гуьрде, эгенер лихьэе ногьургьо ве эз лиловугьо рихдембугьо нуьгьрее дугьгьо дургуни эн угьоре ниведирувундуьтге.

Э е гьирогь пилете, э сер гуьллуйе сумогь, нимдере дешенде, болуш деноре э бонле, Шелбет еново ведоробу хуьшдере. Э е гьирогьиге, гье э рачей Шелбет, СэгIэдот нуьшде э е раче селигьэревоз эдембу дуьшберегьоре депучунде. Шелбет дуь чуме доноре э десгьой СэгIэдот, гуйге войсдембу юре хуте бу и селигьэре, СэгIэдот э хонендиревоз дуь э песой—еки гуьлегьоре депучунде, гIорди сохде дечирембу э тебэгь, э ён хуьшде норевугьо. СэгIэдот педини гуьлере э депучундеки, сере тик гуьрде, денишире э тараф Шелбет гуфдирени:

— Э хотур зенгьо себэхь хубе руз мибу.

Шелбет, екем фикир сохде бэгьдо, ловгьоре э хэнде веберде гуфдирени.

— Бэхш туь э сер дуь чум ме. Чуй воисдеге гу ме биёрум.

— Бэхш э гуфдиреревоз биренигьо чи нисдики, гьерчуь овурди э хуьшде лоигьлуь миёри.

Шелбет тик нуьшде э сер нимдер, эдембу фикир сохде, чуй бэхш биёруге эри хьэшдимуьн март.

— Э чуй фикир домундей?...

— Мере воисдембу пурьсуьм, туь эри ме чуй мисохиге.

— Э бэхш гуьре мисохум.

— Гьечуниге, ебо е пейле шороб ди гьенжуьм, бэхш мигIиди песдеинеи.

— Уни, э догьле вери. Буре веги биёр, гуфдирени, э терпей гьэжгьу поисдебугьо, СэгIэдот.

Шелбет вэхуыште, овурдени графин шоробе э дуй пей-лей чойхуревоз.

Песде пейлегьоре шороб пур сохде норени э сер стол.

— Э ки дениширей? Веги ху. Мол туьре хуно дан. Эри-туь хьололи, жофореш туь кеширей.

— Хуби, Шори муно эри туь. Белкем инжо одомиге мидебисдо. Ме лап гьирмизи мибисдорумки.

— Кидан г'Эйб омоге нехогь туьре?

— Г'Эйбиш миёв дие, туь ижире гофгьоре гуфдиренге.

— Эз расдиш, гьэгьри бисдори?

— Де гирошд, вой эз расд, вой эз дургу.

— Гьечуниге веги боришмиш бошим.

Шелбет ве Сэг'Эдот пейлегьоре эеки зере гьенжире-нуьт.

— Чуйтаме шороби?... — Пуьрсирени Сэг'Эдот.

— Шоробгьой колхоз иму имисал лап гьиймети! Кор э гьуллугь сохде вери.

— Е гоф нисдики. Жофо кеширере хуно, гьеми софо вегуьрденит, гьеми гуьзет.

Кеме гуьзет нисди. Эри порине бегьер нуьгь одоми эз шегьер иму игидгьо бирет, гьелем эз орденгьо ве медальгьо вегуьрдегоргьо гьэйри.

Сэг'Эдот гьэжгьуре вегуьрде норени э хори.

— Веги, имугьой, закуске сохим.

— Уш э сер дуй чумгьой ме! Оммо графин шороб туь э меревоз бирори.

— Бегем гьечиниге иму бирор нисдим эеки?! Согь гердо бироргьой туьш, э жигешу!

— У бирор бешгьэи.

— Де имугьой дузов несохдигеш г'Эмел миёв. Жон мерд бирори эн е графин шороб чуй биренини?!... Дориге нэг'И нигуюм, не дориге нихогьум.

— Туь не хуригьо чигьош мегердо. Шори иму-руз-себэхь миё биёв, те умогьой семе миё дорум туьре. Оморе виниге лэгьэр бирей туьре чуй жугьоб мидуьм увэхди уре?... — гуфдирени э зарифетевоз Шелбет.

— Де умогьой ишму миданит бебе — писер.

Сэг'Эдот декуьрде хуреге норени э сер стол, юш нуьш-дени э ён Шелбет.

Шелбет имишев э чире хурдеки, ченд гилегьо гуфди-рени, Шори хундеире верасде оморенге, те чумгьой ю рэхьзо гьисди г'Эруьс хосдени. У гене мигуфди: «Эгенер имишев э хуне е чуйкле г'Эил мидебисдоге, ёгьин эз и хэ-

ми е ченд гьогьоллегьо мисохд». Чуйкле г'Эил дебирени-гьо хуне, г'Эариси хунере хуно бире. Гьэрезки Сэг'Эдот эз гофгьой Шелбет верасирени, ки чуйкле г'Эил товуши ве дуьлхоши хуней гуфдире. Сэг'Эдот эз зуревоз рази бу э и фикиргьой Шелбетевоз.

Графин шоробе тигьи сохденге ве эз хурег сурои биренге, Шелбет э зарифетевоз согьбоши гуфдирени эз Сэг'Эдот эри имишевине кешире жофогьой ю, десгьоре шуште дерафдени эри форигьэти э доруни хуне.

Сэг'Эдот, юш недануьсд, имишев Шелбет хуреге хурде верасденге папирос эри чуй некешиге: е эз шороб тух бире, папиросе гуш негуьрде, енебуге хов эри ю ширин оморе, папирос тэхьл омоге, эхирки чумгьой Шелбет э ховиш верафд. Сэг'Эдот гьобгьоре вечире, эз коргьой хунеш динж биренге, эри дуьлежэг'Ими хуьште, егилейгеш ведерафде э буру э асдара — поки асму сер кешире, диromoрени ве тиён г'ов парталшуре венорени э сер кинле.

Шев нимешев зиёд бу, оммо Сэг'Эдот гье эдембу парталгьоре шуште. Сэг'Этгьой сеиш мибисдо. Бирден дуй гиле пес-песоеки оморени сес пенжерере куфде. Суьфден гиле сес пенжере оморенге, Сэг'Эдот шек сохдере хуно, омбор мэхьтел мундебу и вэхди ки миё куюге пенжерере ве гьич пуьрсиреш не пуьрси ки буге. Дуьимуьн гиле екем э зарбевоз куфде оморенге, Сэг'Эдот э г'Эжеибиревоз пуьрсирени:

— Менуьм, — дедей, ме!... эз буру оморени надуьш-менде жугьоб Шори.

— Вой эри ме гердо!... бирден ведиромо эз лэг'Эй Сэг'Эдот, шинохде сес г'Эзизе кук хуьшдере. Гьетте Шори диromоре доруне эз дер хьэёт гьэл дешенде дуй э герден еки, — деде-писер синесов биренуьт. Сэг'Эдот чемодане вегуьрде эз дес Шори диromоренуьт э хуне. Шори диренге и дезгогь дедешу вараундигьоре гуфдирени:

— Жон дедей, эри жунсогьи одоми омбор усали гьечи ижире кор сохдеи: гьеми шев не хисире, гьемиге э и бугь. И немиши эри гьичиш хуб нисди. Инсон эз немиши омборте г'Эзоргьо вегуьрде. Эгенер э инжо духдир мидебисдоге, ёгьин лекция михунд...

— Жунсогьигьо гердо, туь мунош эри ме, духдириш миёв, туь рази бисдориге! — бурра гоф Шорире, войге э дуьл дери, игьомевоз гуфдирени Сэг'Эдот — Бегем эз кес кемим? Чум ме э екиш нисди, Шори муно эри ме, эз

гьер кор дуьруьсдуьм, имугьойле е гІэруьслеш биёрум эзуновлейге диеш хуб мибошим.

Шори и гофгьой СэгІэдоте гьемишеине гофгьоре хуно дануьсде пуьрсирени:

— Бебе э хуне недери бегем?

— Э хуне недери, э жои. Екем сер ю герм бу гуфдире сэхде хов хисири. Туь десруй туьре шу, хэлеф ме, нуьш екем хурег ху. Рэхь оmore одомини туь, бебеш те умогьой мивэхизуь.

СэгІэдот гуьллуье графине вегуьрде эз буфет, шороб декуьрде норени э сер стол. Песде нун венжире норени э гІовгуьрде келем, помидор ве фуьлфуьлевоз. Е банке консервиш овурде векенде норени. Шори дироморе диренге ижире веравунде столе э зарифетевоз гуфдирени:

— Эз и стол гене чуй кеми?..

— Чуй кемиге, уре ме дануьсденуьм. Меш холей аршин—молчингьо нисдуьмки, эри гоф не варасире. Нуьш туь чире ху, кемсуйгигьоре дуьруьсд мисохим,— дуьлшор гуфдирени СэгІэдот, хэнде верафде э лов гьердуьшу.

— Жон дедей, бебере хэбер сох. Мере э уревоз нуьсде воисде. —

— Туьре воюгьо хэлеф ме... Э мерд, э мерд... — Гуфдире-гуфдире СэгІэдот дерафдени э доруни хуне.

СэгІэдот э жумунде хэбер сохдеки, Шелбет чаруьсдени эз илой пэхьлуь э у пэхьлуьйгей ю, чубуге э зир зугьун ховелуь фугьунде-фугьунде, луьхьуьфе диеш кешире дегуьрдени э кул хуьсде.

— Э мерд, невэхизи... Шори омери, Шори!...

— Шори!... бирден Шелбет вэхуьсдени э сер хьэлов. — Туь чуй гуфдире?!... Эжи Шори? Эри чуй омери?...

— Эри чуй омери, нэхогь Шори?!... Вэхиз ведиро, пуьрс дан. Э туь гуьре гІэил чиш нисе хурде.

Шелбет, теретэгІди вокурде-вокурде парталгьоре, эз доруни хуне гуфдирени:

— Э ченгьэдеи оmoreй, хэлеф ме?... Гьемише оmoreмун туь бу, туь хош оmoreй, софо овордей!

Гьетте Шелбет ведироморе, Шори вэхуьсде э пой, гьэл дешенде э гердон бебешу, моч сохдени эз дуь гьутиней ю. Чумгьой пире Шелбет кембиш гІов-гІовиш биребируьт.

— Жон бебе, жун бебе гердош! Гьери, чуйтамиге коргьой хундеи туь ихдилот сох, хэлеф ме, — гуфдирени Шелбет, нуьсде э ён кук хуьсде, куьнд эз стол.

— Э практика оmoreм, бебе, эри се мегьи, Песде биёбурам дипломе эри вегуьрде.

— Бошгу, хэлеф ме. Согьи гердо, егІни туь имисал варасденини инженерире?

— Варасде хьисоби. Имугьой э практике кор сохде когьозгьо миё беруьм, унжош экзамене дуьм, песде диплом вегуьрде биём.

Шелбет омбор чум деноре э тигьэтевоз томоше мисохд гІэзизе кук хуьсдере. Шори е миёнее бала, лэгьэре жовон бу. Фирегье, гьэлеме гьошгьой эн у дуре-дур бируьт ве э пушони ю э ченд жиге нишонегьой овулеиш вебу. Де гІэйбиге не дебу э сифет Шори. Гье у жиге овулегьо э ёр Шелбет ве СэгІэдот овурденбу, э гужевоз хилос сохдеи Шорире, хьэшд сале гьисдики эз тунур овулеи. Ченд дедегьой гІэилгьоре э школе огол зеренге духдир мигуфди э, гІэилгьо миё ёгьин гьэлем зере биёв гуфдире, оммо СэгІэдот кин гуьрде, э духдиргьоревоз хуьжет сохде мигуфди: «ГІэйллей ме, назуьке гІэйллей, нехогь эн у суьсд мибу дерзе мезенит гьэдоволим». Оммо овле гуьрде бэгьдо, юш гурунде жире, э минет рафде э кин духдиргьо мигуфди: «Сер ме э пой ишму, и гІэил мере хуб сохит. Мере э асму асареш невери эз и гьейри!» — пешму бире э сохде коргьой хуьсде мигуфди СэгІэдот. Уни, гІэилгьой гьунши, жиге гьэлемлегьошу хуб бисдо рафд э сер пой. Сери ебо и чупуре жигегьой пушони Шорире дире, Шелбет тэхсир эн уре эз СэгІэдот мижусд. Шелбет хуб томоше сохде бэгьдо сифет Шорире гуфдирени:

— Туь гьони омбор лэгьэр бирей. Осгьунгьой гьутиней туь гье гьечу ведиромори мунде. Хуну гуфдире, гьингьэдериш одоми лэгьэр бирени бегем?

— Э гьэриби бугьо одоми лэгьэр мибу дие, — гьэриш бире э ихдилот, гуфдирени СэгІэдот.

— Гоф гьэриби нисди. И песини вэхдгьо шев-руз хунде кор мисохдим э сер хуьсде.

— Э мерд, и ихдилотгьо эри чуйни ишмуре. Вегирит чи хурит. ГІэил рэхь оmoreи, миё хисуь форигьэти вегуьруь. Чиш хьозур мибу.

— Чуй сохдейге веги биёр.

— Домунде дуьшберере венорем. Те ишму закускаре сохде, чиш герм мибу.

— У хэшил мибуки. Туь е-дуь жузле гушд мибуржундигьо хубте бу.

— Уш э сер дуй чум ме.

Шелбет декуьрдени пейлегьоре ве огол зере СегІэдоте, дорени пейлей шороб хуьшдере уре.

— Имугой вегирит деде — писер хурит — о.

— Бегем ишмуре пейлегьо бегьем нисди? — гуфдирени э гІэжойбиревоз Шори.

Сеимуьн пейлереш оворде, э уш шороб декуьрде ве се шоре дуьлгьо эеки денишире вегуьрденыт эри гьенжире. Дуьл СэгІэдот эдембу чуп-чуп сохде те ошгор гуфдире э кин Шори метлеб ишуре. СэгІэдот, пейлегьоре вегуьрдеки тоб недоре, гуфдирени:

— Дениш, хэлеф ме, имишев и мерд те е лэгъэ чи хурде дегь гиле эз гьирогъ суьфре чуйкле гІэилле гешди. Имугой туьш хундеире варасдей, игьрол иму чуйтам буге, туь гоф дорере хуно, балай ме, э жигеш миё биёри, — эз гофгьой хуьшде рази бирере хуно, э олхоиниревоз гуфди СэгІэдот.

— Э гуфдирешму ме разинуьм, энжэгъ хундеире неварасде нэгІ.

— Э хэлеф ме, — гене гуфдирени СэгІэдот, — гьенжэгъ имуш ве гьемичуьн сэхьиб духдериш хьозурире миё виним ненге нэгІ?...

— И пейлей шороб э ме гурунд нуьшд... — гуфдирени хэндуйсде-хэндуйсде Шори. — Гьеле мивиним.

Шоробе гьенжиренуьт. СэгІэдот диревунде гушде ве венжире жузле-жузле вокурдени э буьсг. Шори вэхуьшде вокурдени чемодане ве вегуьрде эз унжо дуй э газет пучунде беседе оморе чигьоре, дорени екире э Шелбет, екигере э СэгІэдот.

— Кемиш гьисдиге рази бошит. Игьо суьфдеи бэхшгьой мени овордемгьо эри ишму.

Шори те эри хунде рафдеш э Мозолевоз дусди мигердунд. Угьо екире гоф доре когьоз ологьои мигуьрдуьт. Екиге Бэхши бирор Мозолиш куьнде хьовир Шори бу. Бирден Шори пуьрсирени:

— Мозол, хэгьер эн Бэхши, хьовир ме, э хунегьой иму оморе — рафде сохдени?

Шелбет дениширени э СэгІэдот, воисдембу пуьрсуйгье у ишу гуфдиренигьо духдериге небуге нэгІ. Оммо СэгІэдот зу вараси коре ве э метлеб фикир Шелбете телих сохдеиревоз гуфдирени:

— Ди э мэхъэлейму бу. Духдер эн гьунши суьвруьжеини, э у эри дерзе зере оморебу. Сери ебо мере дире

дуьндуьрмиш сохдени. Ди э хуней Нергуьзигьо, эз ме мугу: «Э холей СэгІэдот, хьолгьо — рузгьошму чуйтами? Бебей Шелбет, кефгьой ю чуйтами?».. — Гьеммере э хьофд жергеиревоз пуьрсире. Туь рази мибисдориге, эз у хубте гІэруьс герек небу мере. Нисе воисде мере сад гьозор монети жигъэлуье гІэруьсгьо. Вигьиз эн у э кеф дес ю дери. Туь э гоф ме дениш, хэлеф ме.

Шори варасире, ки деде-бей юш э сер метлеб ю офдоригьоре, э зарифетевоз гуфдирени:

— Гье ме миё денишуьм э гоф ишму? Пес, э гоф ме ки миденишуь?

— Э гоф туь, хэлеф ме, эз туь вэхуьзуьгьо гІэилгьой туь. Оммо духдер лап эз дуьли мени, туь мунош эри ме! — Гьувот дорени гофгьой СэгІэдоте Шелбет.

— Мозолуье гІэруьс гердо!... — гуйге бурра-бесдере хуно гьемме коргьоре, омборекбу сохдени СэгІадот.

Чоримуьн серне

Герме руз гьеминон бу. Чуйшме поисдебу э зверсер. Э келе хьэёт Шелбетигьо гьэтме-гьэриши дебу. Э е ло келе гьэжгьугьо, э е лойге столгьо э сер-сереки вебируьт, одомигьош, э ловгьошу хэнде вери теретэгІди эдембируьт хьозурлугьи гІэруьсире дире. Шелбет ве Шолум хэгьерзорей СэгІэдот, нуьшдембируьтгьо э хуне, э меслэхьэти серберэхьи сохдеи гІэруьсире дебируьт.

— Э хьэёт, э зир чордогъ миваравунит столгьоре. Жогьилгьоре ве зен-шуьвергьоре минушуни э е ло. Келете одомигьоре э вегирлуьте жиге теклиф мисохи, — э тигьэтевоз гуфдирени Шелбет гьондурмиш сохде о Шолум.

— Зерегорчигьоре чуйтам? — пуьрсирени Шолум.

— Зерегорчигьо э игьролевоз, шобош нэгІ! Шорире омбор гьэгьер оморе эз куьф хэлгъэ тигьи сохдеигьо куьгне гІэдотгьо. Ве екиге е мейду мигуьнжуни эз чордогъ дурте э ён келе гьопу, эри зеревежесдей оморегоргьо те гьемме хэлгъ кура бире. Хэлгъ кура биренге, э гьемме теклиф мисохи эри нуьшде э эйлонмей варавунде стол. Эзунбэгьдойге, хурутгу, мэгІни хунутгу, зенуьтгу-вежегьуьтгу, варасири?... — гьечи эдембу хонендере хуно ихдилот сохде Шелбет, гуйге усдой тозе шоре межлуьсгьой. Шолум энжэгъ сер мижумунд, рази бирере хуно эз гофгьой келе мерд. — Имугой хьэрекет сохит веслуье гьэдер куьрсигьо эри оворде эз клуб колхоз иму.

Чуьшме гьед сохдебу кемер рузе ве гье эдембу рафде руе запад, Видов-видовигьой серберэхьи сохдегоргьой коргьой г'эруьсире евош биребу. Шелбетиш тозе кастюм-гьоре вокурдебугьо, э чепи лой синей ю эдембу тов-тов доре орден Ленин. У гешде э гьер тараф хьэёт, э селигьэ миовурд гьеммере. Сэг'эдот, вокурде тозе булши хуьшдере, поисдебу э ён кейвонигьо. Шолум, э хьэрекети вараундеи столгьо бугьо, диренге Шелбете ве холешуре гьечи вараисде шори сохде гуфдирени.

— Гьечи дие... Э ижире межлуьс ижире геймиш бире гереки!... Келе зен Мирвори, поисдебугьо э терпей гьэжгьугьо, диренге Сэг'эдоте, омборекбу сохде гуфдирени:

— Те сал э сербегьем оmore, э и парталгьоревоз не-вере э гьужогь вегирош!

— Эхир туьш ник гердо!

— Кастюмгьой Шелбетиш эз мол булши. туьре хуной?

— Эри, холей Мирвори. Кук бэхш овурди.

— Зиёдие бэхшгьой юреш вегирошит!

— Омбор согь боши, жон холей Мирвори!

— Бэхшгьойму эжи, жон Сэг'эдот?... — э зарифетевоз гуфдирени Мирвори, г'этошгьой зир гьэжгьуре дуз сохде.

— Бэхшгьошмуш э сер дуь чум ме!

Чуьшмей гьеминони, туп суьрхире хуно, эдембу э песоь догьгьо дерафде. Шориш оmoreбу эз кор рузи хуьшде, Кем-биш жогьилгьо ве дусдгьо-дусдгоргьош кура бирембируьт.

— Вэг'дой эри г'эруьс рафдеи, — бурмунде хьэрекети хуьшдере гуфдирени келе зен Мирвори эз Сэг'эдот. — Шев торики зеренге хуб нисе бире. Екем руз вери хуби.

— Ю мирав миёру. Имугьой, жон Мирвори, э и куче божэхь недешендге г'эмел ниёв?... Ёгьин миё «урра-урра» бу? Е сад г'эйил кучеире кура не сохде едихьовой ни вадарав э хьисобовоз?!..

— Тоже гудиле коргьо месохит, жон Сэг'эдот, — гуфди е келе зен, поисдембугьо э ён Мирвори тарафгир куьгьне г'эдотгьо бире.

— Ме ужире гудиле коргьо нисохуьм гьэдоволим. Хэлгьиш эз у гуфдире дие, е тебэгь-тебэгьиш небердейм гуфдире. Тебэгьэ э сер веноре небердемгеш, г'эруьсе

бердем э хуьшдеревоз э магазин, юре воисдере вегуьрдем эри ю. Гье унжо пойвоку юре э пойгьой ю вокурдем, тенвокуй юре э мадиска дорем, песде ю рафди вегуьрде.

— Дузи, гьэдоволим, дузи, — рази бирени э Сэг'эдотевоз Мирвори. Небуге и шеш нэгьуле не и дуь сибе э тебэгь дечире небердге г'эмел ниёв бегем? Имугьой гьэифит не сиб недирегор кини? — гьувот дорени гофгьой Сэг'эдоте Мирвори.

— Шори у орине эз ме мугу, мэг'эной эн у тебэгьгьо чуьниге дануьсдени дедей? э у гьэдимие девргьо, мугу, косибгьо хьэвижей эн у ширинигьо бирет, иллогьки э дигь зигьисдегоргьо, угьо э хотур г'эруьс, эз шегьер нуьгбегьере емишгьо ве хубе меновгьо овурде, бэхш бердет. Де унгьэдер гьувот ишу нерафди омборте восдонуьт гуфдире, кемте восдорет эз гьер жире мейво, дэг'эм гьеммере эри вегуьрде. Имугьойки, эз у гьэифитгьо ве печенигьо э килогьоревоз эдее оmore э хунегьойму. Мере г'эйб сохдигеш, гуюм эри туь, ме омбор рази бисдорум эз гофгьой Шори.

— Куьгьне г'эдотгьои дие, духдер ме. Угьош мивадарав, дири-зуи кор дери. Хэлгьэ дуь эз еки г'эйб оmore, те еки сер гуьрдеи.

— Бигьил и г'эдотиш эз ме офдону. Гудиле коргьо нисохум. Ю мирав гьуле-гьул миденуь миёру г'эруьсе.

— Ишуре воисдере хуно сохутгу, жон Сэг'эдот. Э девр иму ижире бэхдеверигьо мибисдоге, белкем имуш гьечу мисохдим.

Эвир шори дегуьрдебу вежегьисденигьо мейдуре. Сес хэрче-хэрч чеке-чекгьо гье эдембу зиед бире. Ишуьгь электри пур бу хьэёт. Сэг'эдот не Шелбет куьнд биренге эз мейдуй вежегьисдегоргьо, жогьилгьо э гужевоз кешире деберденуьт угьоре э миглей мейду.

— Гьери е гьовой Шелбети зенит, — гьэдэгьэ сохдени э зерегорчигьо еки эз жогьилгьо. Шоре хэнде варафдени э лов гьемме ве сес чеке-чекгьо диеш гужлуь бире.

— ...Холей Сэг'эдоте... Гьечи дие, лелей Шелбет..., — миоморут шоре сесгьо.

Шолум, жовоне серберэхьчи г'эруьси, э расди гьул ю ейлугь эвруьшуьми бесде бугьо, тегьер «дежурни», куьнд биренге эз мейдуй вежесдогоргьо, текелиф сохдени э гьуногьгьо эри нуьшде э эйлонмей стол. Э сер эн и

варавунде стол вебируйт гьержире ичкигьо, хуреггьо, ширинигьо, емишгьо. Келе мерд Илесеф ва Шелбет суьфте куьнд биренуьт эз стол ве э песой эн угьо оморе нуьшденуьт угьонигеш, лоигълуь жиге гуьрде эришу. Мозол ве Шори нуьшденуьт э ён еки, э гӀэрей жовонгьо. Келе мерд Илесефе омборе хуьрмет бу э гӀэрей гьемме нуьшдегоргьо, унегуьре чум гьемме э у дебу, кей у мегуьруьге суьфдеи пейлере ве мигуюге теклифи хуьшдере. Илесеф, вара сире фикир нуьшдегоргоре, вэхуьшдени э пой.

— Ме теклиф сохденуьм, — гуфди у, — э гъэд эн и пейле деригьо шоробе, софой гьинорменде жофоре, эри гьенжире э согьи имуре э и руз расундигьо, шори ве мозоле гьисмет гьер кифлет сохдигьо, эри хэлгъ хуьшде хушбэхде зиндегунире гуьнжундигьо партия! Шори ве Мозол туьш, — руй бире э кин Шелбет гуфдирени у, — э и метлеб расиригьоре хуно, шолуми гӀуьлом муьхкем бире, эз ишу вэхуьшде ферзэндгоре, яравуьш зиьдте бэхдеверигьо сохдени гердо!

Гьеммееки, э пой вэхуьшдебируьтгьо, «урра» дешенде чеке-чек зеренуьт. Гофгьой Илесеф бу ниет гьемме дуьлгьо, хосденуьтгьо шолумире, шори ве мозоле э гьер кифлетгьо.

...Чуьшме, эз Восток герме регазгьо фуьрсоре, эдембу ведироморе э олхогьиниревоз. Шоре межлуьс гене э кеф — э хьэз дебу...

Семен Сафанов

УСТОЙ БУЛЕ БЕГЬЕРГЬО

(ОЧЕРК)

Уре омборекбу сохдуьт омборгьо: бирор, хэгьер, гьуншигьо, дусдгьо ве хьэрмэхьгьой корню. Мемри си-пилове хэнде сохде жугьоб мидо э омборекбуй энугьо:

— Омбор согьбошит. Ишмуш шор гердошит!

Бегем Мемри дануьсдембу гуфдире гьеммере очугъ чуьжире шори ве мозол пур биребуге дуьлю. Эри энугьо бегьем бири эз зуревоз гузет сохдембугьо метлеб ве войге. У э пушолуье хори гьуллугьсохгьой Дагьистуревоз миё бурав э Гьеммесоюзиет сельхозвыставка.

Э пушой Мемри оморембу чуь тозе коргьо ю мивуьнуьге э выставка, э чуьжире одомигьоревоз — пушолуье хори гьуллугь — сохгьой вилеет имуревоз мивохуруге, чуь тозе коргьо ве чуьжире тозе синогьигьой буле бегьер веровундеи хуте мибуге эз унжо.

Эз товун эни коргьо звеновод колхоз э нум Каганович, шегьер Дербент Игид Жофой Социалисти Мемри Исаев э битобиревоз думит сохдембу гьер руз гьер сэгӀэт. Ве гьер гирошде руз куьнд овурдембу усдой буле бегьергьой онгуре эз дэгъ-дэгьэй э метлеб дуьл расиреи, кейки э пушою ве эн у рафдегоргьойгеш эз Дагьисту, мипою буьлуьнде вараюнде гуьзеле сталицай Ватан иму — Москва!...

И бу э апрель 1954 сал, кейки Мемри Исаев э товуней веровундеи ве вечиреи буле бегьер онгуре эз участкей звеной хуьшде 1953 сал у нушу доре оморембу э кандидати эри бэхш вегуьрде э Гьеммесоюзиет сельхозвыставка э 1954 сал.

Ме у омборекбуигьой эн дусдгьо ве хьовиргьой Мемрире шиновусде, мере воисд дануьсде чуьтам Мемри буле бегьер онгуре веровундиге, эри чуьки у лоигьлуь бири эри вегуьрде нум Игид Жофой Социалистире ве бэхш вегуьрдеи э Гьеммесоюзиe сельхозвыставка. Мемруй бире э кин Мемри пуьрсуьруьм эз у:

— Лелей Мемри мере воисдени дануьсде туь чуьтаме вегуьрдейге буле бегьер онгуре ве чуьтамиге зиндегуни туь?

У теклиф сохде, берд мере э хуней хуьшде.

* * *

Мемри Исаев гьисд сиечердее 67 сале мерд. Иму нуьшдим э шишихоне, дениширембугьо руе дерьёгь. Чуьшме, вероморе зверо, ригазгьой хуьшдере мидефуьрсо э кин иму, гуйге уш сер зере эдембу рузехэьйрбу доре имуре. Э дувор шишихоне вебу радио ве суротгьой пушолуье хоригьуллугьсохгьой Совети гьовхо берденуьтго эри веровунде буле бегьер тэхуьле, пембере, емуьшгьоре, зиёд сохде молгьэрере.

— Виниш, — гуьфди Мемри, — чуьтамиге зиндегуни иму, чуь хуб зигьисденимге? Э у хунейгей ме дери радио-приемник, патефон, кроватгьо, буфет, шифонер... Зиндегуни меш лап хуби. Е чуькле ихдилот эз товуней духдиргьо гуьм. Е руз ме, кефсуз бире, вэхуьшдуьм э поликлиника рафд. Дежурни, винире мере гуьфди, туь эри чуь инжимиш бирей оморе. Бурайт. Э хуне э кин ишму хуьшдени духдир миёв. Рафдей меш еки не бисдо, духдир омо раси. Гьеммере хуб э тигьэтевоз фегьм сохд, э мигьревуниревоz дуьлверовуни сохде, нуьвуьсд когьоз эри дерму. Э комини девр ижире хьуьрмет ве гуьзет бири косибе жофокеше ранжбере? Чуьтам шори несохум эз мозоллуье гьисметгьой девр иму. Ме гуьфдиренуьмгьо игьо гьисди гьемме гьэьгьуберигьой партией коммунисти ве правительствой Совети эри зиндегуни чуьн имуни ранжбергьой колхози ве кифлетгьойму.

* * *

Мемри э колхоз э нум Каганович диромори э 1942 сал э четине вэгдой азади, кейки фашистгьо-хунхуре гьушунгьой гитлери куьнд бире оморембу э хоригьой Моздок. Мемри, чуьн гьемме номуслуье одомигьой совети, веноре гьувот хуьшдере э хьэрекетиревоz кор мисохд э колхоз кумег бире э Армией Совети.

— Четинигьо э вэхд довго омбориш бируьтге, — гуьфди Мемри, — гене войгейму бу, дорени гьемме гьувотгьоре эри кумег бире э гьэзизе ферзэндгьойму, куьнд сохде руз бесгьунире. Оммо гьувот эз одоми вес не сохде, хэйли боггьо кур биребируьт. Ижире овхьолет бу э де колхозгьойгеш.

Хэбер э товун дербедогьун сохдеи фашистгьоре, э товун гуьрдей бесгьунире зу лов бисдо э вилеет иму. Шори хэлггьоре небу гьэдер. Мемри чуьн гьеммей хэлгь совети, диеш эшгьлуь кор мисход эри оводу сохде эз довго мунде хэребеигьоре. Оммо гьемме гуьзет бируьт э вогошдеи жоборде эвледгьо, комигьоки кумег мибисдорут э оводу сохдеи кур бире боггьоре. Метлеб хэлггьо э жиге омо.

* *

*

Э 1946 сал колхозникгьо Мемрире вихденуьт звеновод.

— Мемри хуб э рэхь миберуь звеноре, у лоигьлуьни, — имидлуь мигуьфдурут омборе колхозникгьо.

Мемри э ме бурмунд гьер салине когьозгьой хуьшдере, э комигьоки нуьвуьсде оморембу гьэдер вечире бегьер онгур эз гьер участка. Ме эз ихдилотгьо ве когьозгьой энудануьсдуьм чуь жофогьо кешириге Мемри э членгьой звеной хуьшдеревоz эри боггьоре расунде э те довгоине гьэдер ве сал бе сал вечире буле бегьер.

— Туь чуьтам денишириге э тегьенг, чуьтам дошдиге уре, — гуьфди Мемри, тегьенгиш э туь гьечу миденишуь, туьреш гьечу мидору. Буле бегьер эз хуьшде нисе бире.

Мемри э членгьой звеной хуьшдеревоz гье эз суьфдеи сал, зерени гьэлем пире тегьенггьоре, э вэхдю боггьэ бурани, луьгенде дешендени, э лап хубе вэхд бил зерени, гьиребил сохдени, куьрмгьоре вечирени эз чуьмегьой тегьенг, ологь сохдени, гугурт-купарос шендени, гьовхо бердени э гьер жире кефсуьзигьой тегьенгевоз. Ижире коргьо гировундеи э боггьо э 1947 сал звеной Мемри оморени э пушо эз вэхд довго. Оммо буле бегьер эри вечире э е сал гурунд бу. Чуьтам гуьфдирениге, кефсуьзе гьеебо хос сохде нисе бире. Э 1947 сал Мемри э членгьой звеной хуьшдеревоz диеш зиёдте дуьл веноре гьуллугь сохденуьт боггьоре. Кешире жофой эн угьо пуч не бисдо. Э 1948 сал звеной Мемри веровунде

ве вечирени буьлуьнде рекордлуье бегьер онгуре 18 тонн ним сери гьер гектар.

Правительством Совети хубе гьимет до жофой энуре. Исаев Мемрире доре омо нум Игид Жофой Социалисти.

Диеш гьувот диromo. Э гьулгьой Мемри. Шори энубу, шори гьемме членгьой звено. Эеки кумег бире угьосал бе сал веровунденуьт диеш зиьдте буьлуьнде бегьергьо.

Э 1949 сал звеной Мемри дорени 19 тонн онгур сери гектар, чуьнки хэйли зиьди ээ 1948 сал.

Усоле эвир 1953 сал имид нис дорембу эри буле бегьер онгур. Зимисду верфсуьз гирошд, васал ворущсуьз. Гурунд оморембу эри членгьой звеной Мемри, хуб гьуллугь сохде богьгьо Говсуьз мундебу гуфдире.

Мемри хуьшдере Гожиз не сохд э пушой природа, хьэрекет сохд эри гьовхо берде э хуьшгиревоз. Ве гьэгьигьэт у э кумеги членгьой звеной хуьшдереvoz, диеш э тигьэтевоз гьуллугь сохде богьгьоре шенд удобрение, гьовхо берд эри гьер дугь немишире дошде э хори э биней тегьенг. Участкей энубу темиз гузгире хуно, хок ю нерм гьове хуно.

Ижире жофой энугьо пуч не гирошд. Неденишире э усоле эвир угьо э 1953 сал вечируьт буле бегьер — 13 тонн зиьдте онгур. Ловгьой Мемри хэндуйсд — «Жофо кеширенге буле бегьер бирени вечире» — гуфди у. Гьелбетки ужире бегьер кеми эзи салгьойге, оммо э эвир сал гуьре у келе бесгьуни бу. Эри энубу э апрель 1954 сал Исаев Мемри нушу доре оморевугьо кандидат э сельхозвыставка.

* *
*

Мемри, неденишире э куьгьне барасигьой хуьшде, диеш зиьдте гьовхо бердени эри веровунде буле бегьер. Гьечи э 1954 сал у ээ участкей звеной хуьшде дори 18 тонн онгур сери гектар.

Э 1954 сал Мемри ээ выставка вогошденге, дес энуре гуьрде пуьрсуьруьм:

— Чуьтам оморе эри туь сельхозвыставка?

— Э сельхозвыставка рафдеи зиьдте гьувот до ве жогьил сохд мере, — гуфди Мемри. — Гьемише зигьо

партией коммунисти и рузгьоре овурдигьо эриму! Гьемме Гюширгьой вилеет имуре дирируьм: эи Украинаре, эи Казахстане, эи Молдавияре ве угьонигереш. Э жугьоби эни гьэйгьуберигьой партия ве правительство диеш зиьдте хуб кор мисохим ве сал бе сал буле бегьер веровунде мивечиним. Бигил муьхкем ве гьувотлуь бу, гуьл дуь Ватан шолуми — гуьллуье богь Совети иму.

Миши Бахшиев

А Г Р О Н О М

(ПОЭМА)

I

Хиники рафд,
омо герми,
Верф хьэл бисдо эз сер зими,
Зарзарие ригаз офдо,
Хоригьоре гьувот мидо.

Дегиш бисдо гьовой рузгор,
Эз догъ омо раче шогьвор.
Колхозигьо э догъ, дере,
Ведарафдуьт эй хиш зере.

Ченд е мегъ бу е хубе руз,
Э и васал эри колхоз,
Е сэгIэтиш дир не бире,
Миёсд тум кошде оmore.

«Зу бош,
зу бош,
гьей сох шофер,
Ненге миёйм э колхоз дир»,
Гуфдирени тэгIди сохде,
Жогьиле агроном — духдер.

Шофер шиширени пое,
Машин гирошдени чое.
Вохурденуьт э чум Тейло,
Келе богъгьо, келе чулгьо.

Екем дурте,
э пойней догъ,
Эдей кор сохде е гьучогъ,—
Тракторчи эз эмтеэс,
Моториш рач дорени сес.
Дуьл инсоне сохдени шор,
Сохденутгьо э ён дигъ кор,
Станцией электри,
Ве есиёв эн мотори.

Мугуиге пар верома,
И жогьиле агрономе.
«Зу бош,
зу бош,
гьей сох шофер,
Ненге миёйм э колхоз дир».

Колхозчигьош дениширет,
Эй агроном хунеш дирет,
Чуме рэхьи гьемчун гьер руз,
Председатель эни колхоз.

Уреш кумеггьо воисде,
Эри эн гьер коргьо усдо,
Асант нисди, омбори кор,
Эй гьер корсох у гьисди шор.

Шиновусде сес машине,
Зу ведарафт у эз хуне,
Гьул агрономе эй гуьрде,
Ве эй келе хьуьрмет сохде.

Оммо дики агрономе
Дуллу бисдо гьошгьой эн мерд:
«И чуй кори,
Руьхшенд сохдет,
И духдерлере фирсорет!»

Жогьил бу агроном,
расди,
Мугуиге энжэгъ бисди
Сал эн и гуьзеле духдер,
Сие гьошгьо ве инчебел.

«Кумек нибу эйму эзи»,
гуфди э дуьл хуьшде Азиз,
Оммо дес агрономе гуьрд,
Хьюьрметиш сохд недуьл-недуьл.

«Четин мубу эй туь, духдер,
Э дигь иму эй кор сохде,
Гуфди, денишире э догь,
Келе жендек, дуразе бигь.

Песде э дуьл хуьшде гуфди:
«Ме мугумге гьеле мерди,
Кор мердини агрономи,
Э зимигьо, э чул, неми...»

Оммо Азиз дануьсденбу
Фикиргьою гьич дуз небу,
Чуьнки э вилеет иму
Бир не бири мерду, зену.

Бегем Азиз ю не дири,
Зенгьоре э кор шофери,
Бегем зенгьой догьи нисди,
Э летчики, машинисти?

Воку дергьой школаре,
Ки вомухде гьилгьоре?
Э больница бура виниш,
Хуб-хубе духдиргьо кини?

Э институт,
эз кафедре,
Зенгьо эдете дерс доре,
Э Совет эн Министргьош,
Деруьт эгьюьлменде зенгьо.

Пэхьнуь нисдуьт гьич и коргьо,
Мэгьлуьмуьт э Азиз угьо,
Чуьш бисдоге эри расди,
Жогьиле агроном гуфди:

«Туь терс меди мере, леле»,
Сере гьуз гуьрд песде Тейло,
«Асант, леле, е кориш нисд,
Эй четиниме мегирис».

Бирден юш шеклуь бисдо,
Э дуьл Тейло дедей офдо,
«Агрономи биё мехун»,
Гуфдиребу дедей э у.

Биё дениш э гоф ме туь,
Кор туь нисди богь не бисду,
Фурмуш месох,
туь духдери,
Ве гьемиге туь нумгири».

«Дедей, биё туь шор боши,
Вероморем э товуши.
Дедей, мере гьэгьри месох,
Куьгьне гьэдоте фурмуш сох,
Медеше туь мере э чол,
Гьэйби эй ме эз комсомол.

Дедей, дан эз четине кор,
Нисе терсире комсомол,
Э вишегьо ве э чулгьош,
Ведини кор эн жовонгьо.

Гьеле ме той шуьвер нисдуьм,
Ме кор не сохдем э бисдуш,
Оммо ме эдеме рафде,
Агрономире эй хунде.

Дедей, эз ме гьэгьри мебош,
Туь эз, гьуьлом хэбердор бош,
Дан, ки були, бэхдевери,
Э гьэд бисду, зими дери.

Гьуллугь не сохде хорире,
Иму нивиним булире»,
Варасд гофе, гьэл дешенде,
Дедей хуьшдере моч сохде.

Гьони хунде у варасде,
Гоф Азизе шиновусде,
Мэхьтел бисдо,
гьоше фушенд,
Хьэз не омо уре эз мерд.

Гене э ёр духдер омо,
Гирошдетгьо четинигьо,
Чуьтам рафдиге эй хунде,
Гэрсгьо тигьи сохдиге дедей,
Чуьтам шев-руз э хундеки,
Винириге у кумеки,
Эз хьэрмэхьгьо,
    эз коллектив,
Чуьтам рафдебуге э дигь,
Эй кор сохде,
    хуте бире,
Кор колхозе э чум дире.

Ишуьгь дорут сие чумгьо,
Офдо гуйге лерз э жунгьо,
Гене хуьшдере дуьл доре,
Вокурд агроном лэгIэре:

«Леле, фикир мере мекеш,
Ме мивинуьм четиниреш,
Гуфди Тейло сер тик гуьрде,—
Эз кор одоми нис муьрде».

Колхозигьо себэхьими,
Винируьт дуз эгьэд зими,
Эдей гешде чекмее пой,
Оморигьо духдер эз жой.

II

Васал,

    васал,

Хубе вэхд сал,
Дир оморейгеш имисал,
Герми дешендей э жунгьо,
Савзе холигьоют чулгьо.

Сипи бирет бэгIли доргьо,
Вераюсдет чуьн гIэруьсгьо,
Рузгьой поиз кошде хориш,
Э савзе ранг бири геймиш.

Дуьл инсоне сохдени шор,
Раче дивэгI,
    раче рузгор,
Омо е коргьоре дире,
Дуьл эн Тейло гурунд бире.

Эгьэд келе мейдузигьо,
Гье э миглей эн зимигьо,
Жиге-жиге куле доргьо,
Вохурденуьт э чум Тейло.

«Гьечи эйчуь?—
    гуфди Тейло,
Денишире э зимигьо,—
Бегем колхоз темиз сохде.

Мешет мибошут кулегьо,
Э хиш зерей тракторгьо,
Тике-тике хэйли хориш,
Э негьогьи мимуну буш.

Гьер тикей эн и хорире,
Колхозчигьо эй хэйр дире,
Иму биё гьуллаугь сохим,
Е гьуьрчуьмеш пуч несохим».

Э гуфдирегьой агроном,
Гуш вено бригадир Сенем,
«Э и кор меш нисдуьм рази»,
Гуфди чогьэ жогьиле зен.

Оммо Азиз э ме мугу,
Гьеле куьлегьо мунугу,
Угьоре эй темиз сохде,
Гьеле имуре вэхд нисди».

Тейло гене чуьле фегьм сохд,
Эз дуьлию верома «ох!»
Генеш дуьлю гурунд бисдо,
Е кемсуьгеш дануьсде.

Э жигей эн сади хьэшдод
Килограм гендуьм кошде
Сери гектар хори зими
Сад килоле кошдет туме.

Гьечи гьишде гIэмел ниёв,
Азизе ме винуьм ебо
Бегем нисе дануьсде у,
Гьечи норма нуьвуьсди у?»

Песде хомуш бире бирден,
Дес Сенемеш муьхькем гуьрде,
Рафд у, согьбоши гуфдире,
Э дигь Азизе эй дире.

III

Чуь зу гирошд и герме руз!
Миёсд бире диеш дураз,
Э товуши э зимигьо,
Зуте мигирошдуют коргьо.

Оммо чуьшме зу черх хурд рафд,
Э посой эн догьгьо дерафд,
Жерге-жерге астарасьош,
Дуллу бисдо э сер дигьгьо.

Вогошд гусбендгьо эз геле,
Дерафд керггьо э кергелуь,
Песде омо е сес овоз,
Эз лой кино,
        клуб колхоз.

Э и-шоьхонгум васали,
Секретарь партбюро Али,
Э лой контор колхоз омо,
Э кин эн Азиз диромо.

Ини Али, Азиз нуьшдет,
Э ширине раче суьгьбет,
Э ёр овурдут рэхьбергьо,
Чуьтам гирошдеге коргьо.

«Валлагь, хьэз сохденуьм, Али,
Диренуьмки э дигь гьони,
Шори, ники, клуб, кино,
Электри э гьер хуне.

Чуь бу бегем и богьгьойму,
Тике-тике зимигьойму,
Машин не трактор небу
Хори хуьрде месе пур бу».

Песде бигьгьоре пучунде,
Председатель гене гуфди:
Бегем шори нисди Али,
Буле бегьбергьой эн хори?»

Е кем рафде э лой сиро,
Гуфди секретарь партбюро:
«Дузи туь гуфдире гофгьо,
Диеш дениш туь пушово.

Зиндегуниму лап хуби,
Оммо бегьбергьойму кеми.
Гьездегь центнер семе гендуьм,
Зимигьойму эйчуь недуь?»

Сер эн Азиз зофру бисдо,
У эз Али папрус восдо,
Сухунд, кеши, песде мугу:
«Район кумеги сохугу.

Тозе агрономе дирей?—
Пуьрси Азиз гьэгьри бире,
ГЭиллеи, духдерлеи,
Валлагь эриму болей».

Али поисд,
        дениши дуз,
Э руй председатель эн колхоз,
У куьнд омо, сере жумунд,
Душ Азизе сэхд гуьрд,
        нушунд.

«Эз ме келеш гьисдиге туь,
Биё дуь гоф гуьом э туь,
Э метеле гуфдиренуьт,
Вечере поиз шуморденуьт.

Виниш ебо,
        тэгиди месох,
Коргьоюре синемииш сох,
Пенж сал негьогь нехунди у,
Зимиш кошди, дурунди у» .

«Хьи-хьи, хьи-хьи,
сохде хэндуьсд,
Азиз бигъгьореш сэхд пучунд,
Виним гьери,
хуб гердо у,
Хубе агроном гердо у».

Агрономгьо не гуфдирет,
Туме кем корит гуфдире,
Тэхсири кор э имуни,
Гьерчуй кошдим эн имуни.

Ини, гьониш шиновусдем,
Нормей туме туь кем сохдей,
Гьер килой эн кем бугьо тум,
Песде э путгьо минуьшуь»...

Ихдилот э лэгIэ дери,
Тейло евошлей куфд дере.
«Диро, диро,
книге у»,
Гуфди председатель э у.

IV

Тейло зофру гуьрде сере,
Руй Азизеш хуб не дире,
Мугу: — «Гьечу гIэмел ниёв,
Эгъэд зими гиёв воров.

Кулегьоре зури-зури,
Тоймиш сохим эз сер хори,
Гьечу бу э тракторгьо,
Мешет небу куле — доргьо.

Эз гьер тикей хори зими,
Мивегирим нун гендуьми,
Колхозчигьош хуб зигьисде,
Согъбоши мигуют эз туь».

Песде гене Тейло мугу,
Нормей тумгьо зиёд бугу
Гьэдерюре дуп-дуз кошеде,
Миданим бегьер вегуьрде.

«Гофгьой туьре шинируьм ме,
Туь хундере зу хундем ме».
Гуфди хьуьршлуь бире Азиз,
Сер хуьшдереш песде гуьрд гьуз.

Э и гофгьо гуш веноре,
Али — секретарь партбюро,
Сере жумунд, евош гуфди:
«Хьовир Азиз, туь дуз нисди».

Председатель гьэгьр кеши,
Тегьер эждогьо дениши,
У э Тейло ве э Али,
Мугуиге делуй бири.

Песде мугу у э Тейло:
«Эй духдерле, эй гIэилле,
Мере,
мере хуте сохде,
Азизе илле воисде!»

Гурунд бисдо дуьл эн Тейло,
«И чуй гофгьои, леле»,
Песде диеш дуьл хуьрд бисдо,
Эз чумгьо гIэрс тигьи бисдо.

Вэхуьшд э пой раче духдер,
Сэхд сес сохде,
сэхд бисдо дер,
Хьэрой дешенд, гуфди Али:
«Туь гьич фикир мекеш, Тейло!»

Секретарь партбюро песде,
Э лой кемер гуьрде десе,
Мугу у эз Азиз: «Леле,
Бегем ижире кор бире?»

Гофгьой агроном лап дузи,
Эри хуби эн колхози,
Бегем у кулегьо, сенггьо,
Нис гьишденуьт коре посо?»

«Мегу, мегу,
бигьил, Али
Бигьил думут сохум гьери,
Белки гоф агроном дузи,
Белки ме бисдорум рази».

V

Э и герме менглуе шев,
Э дуьл фикир кешире,
Тейло зу-зу гешде-гешде,
Рафдени эри хисире.

«Чуь бирибу мере гьони
Сер ме эйчуь дорд доре?»
Песде чаруьсде дирени,
Сироте э пенжере.

Сирот эн ёр мигуиге,
Гуфдирени: «Сабуьр сох,
Демундеигьо бисдоге,
Мугьгьбете фурмуш месох».

Муьгьбет лап гужлуе чини,
Данусдени хундегор,
«Гьеме коргьо эй никини»,
Гуфдире метелегьо.

Гьечуь думут сохде Тейло,
Э ёр овурде ёре,
Хомуш бире евош-евош,
Тик гуьрдени у сере.

Эри,
у эз дуьли хосде,
Хосдегоре — Захаре,
Институте варасде,
Уш эдее оmore.

Миёв Захар э эмтеэс,
Эй кор сохде инженер,
Гьердуьеки э е хьэвес,
Дуьл эн Тейло мибу шор:

И фикиргьо,
и хэёлгьо,
Э дуьл духдер дерики,
Дер эн хуне бисдо рэхьо,
Гуфди Сенем гьееки:

«Агроном,
туь мебош могьбул,
Шинов сесе э буру,
Чуь хуб, чуь рачи эвир чул,
Ведиро туь э сиро».

Тик гуьрдени сере духдер,
Хэндуьсденуьт ловгьою,
У эз дуьли шори сохде,
Тов доренуьт чумгьою.

«Нигьлим туьре тэхьно нуьшде,—
Гуфдире зен колхози,—
Биё бурайм эри гешде,
Ве эри сохде вози».

Гьул екире гуьрде-гуьрде
Рафденуьт э лой клуб,
Эз дуьли гоф сохде зенгьо,
Чуьтам коргьо буге хуб.

Бэхдевери зиндегуни,
Э буьзуьрге улкейму,
Хьовир,
туь тэхьно нимуни,
Лап э чуькле дигьлеймуш.

Вэхи бура туь имуруз,
Э у тозе хоригьо,
Гье биёйгьо суьфдеи руз,
Туьре мибу хьовиргьо.

Ки бириге э армия,
Данусдени гьелбетге,
Гьэдэр дусди, хьовирире,
Ве дири у лезете.

Гьемин Тейло игид иму,
Оморенки э дигьбон,
Тэхьно немунд,
                  могьбул немунд,
Омборгьо гуфдурт «жон».

VI

Гене очмиш бисдо себэхь,
Еки-еки э келе рэхь,
Ведерафдуьт колхозчигьо,
Эри рафде э зимигьо.

Небу э инжо агроном,
Гуфдиребу у э Сенем;
«Эдем рафде э эмтеэс,
Колхоз иму не муну пес».

Тейте э эмтеэс рафде,
Эз дуьлю ох вадарафде,
Сохдени ченд жире хэёл,
Коргьоре овурде э ёр.

Э эмтеэс оморени,
КукгIэмлере у дирени.
Екем э хуьшдеревоз берд,
Сие чумгьо сухде-сухде.

«Ме эз кесгьо шиновусдем,
Хуб нисд инжо эй агроном,
Биё Тейло беруьм туьре,
Ме мивуьнуьм директоре».

Шиновусдеи гофгьоре,
Дуьл эн Тейло гьэгьр кешире,
Воисд лэгIэре вокуну,
Э Дон е сэхде гоф гую.

Дон вараси денишире,
Гьэгьрии Тейлоре дире,
«Тейло, мебош эз ме гьэгьри,
Эхи туь эйме нумгири.

Корме гьони диеш хуби,
Деруьм э тукуй шороби
Туьре корсохдеш нигьилуьм,
Гьемей туь мибу эвруьшуьм».

Гьул хуьшдере кеши Тейло,
«Дур пой эз ме,
                  бура э уло,

Бура,
                  э ме мешет мебош,
Одохлу офд миёв эй меш.

Той туь нисдуьм ме кукгIэмле,
Туь эз дуьньёгь песи гьеле,
Бура,
                  мешет мебош э ме,
Хьуьрмет гьисди агрономе».

Рафд агроном, вечире пой,
Мерде хуно гирошд эз чой,
Дон перт бисдо,
                  у махьтел мунд,
У э хуьшде омбор домунд.

Вогошд сергьуз Дон э шегьер,
Э кин пире дедей Гевгьер.
Тейло э лой эн директор,
Директориш бисдо лап шор.

У дес Тейлоре гуьрд е хуб,
Хэндее лов эю вохурд,
Гуш дошд э гофгьой агроном,
Э дес вегурд когьоз, гьэлем.

«Шиновусдем гофгьой туьре,
Хуби, баракеллогь туьре,—
Гудфи директор эмтеэс,
Э ме зуте расири сес.

МэгIлуым сохди и коргьоре,
Э ме секретарь партбюро,
Хубе секретарь Али,
Азизиш де рази бири».

Лап шор бисдо дуыл агроном,
«Гьечу буге де ме бурам»,
Гуфди Тейло э директор,
Вэхуышд рафд у э лой эн дер.

Директор ю э рэхь декуьрд,
Дес Тейлореш эз дуьли гуьрд,
«Ме имидуьм, хьовир, ишму,
Ние бошит эз кор пешму».

VII

Рузгьой васал биребу герм,
Хок эн хориш гьонгьуш ве герм,
Кошдеи э зими, бисду,
Изму эденбу варасде.

Боггьгош гуйге лап исэгIэт,
Вокурдет рач савзе хэлгIэт,
Эз лой эн гьуьндуьре доггьго,
Оморенбу раче шогьвор.

«Зу бош,
зу бош,
гьей сох шофер,
Ненге э кор мирасим дир»,
Гуфди Тейло шори-шори,
Бирмунде э кошде хори.

Омо раси Тейло э дигь,
Тозе коргьго бисдо веде,
Э мейдузи эн хоригьго,
Сес сохденуьт тракторгьго.

Э пушой рэхь эн агроном,
Али парторг ведиромо,
Не Азизиш гьэгьр не кеши,
Эз Тейло гуфди: «Согь боши!

Гьэгьри мебош туь дуьхдер ме,
Келе мердуьм имогьой ме,
Э кумеги екиревоз,
Кор мисохим эри колхоз».

Секретарь партбюро Алиш,
Э ихдилот бисдо гьэриш,
Песде гьерсешу хэндуьсде;
Рафдуьт э лой тозе бисту.

VIII

Гирошд васал, омо гьоми,
Расируьт рач бегьбергьго,
Зерде гендуьм рафд эз зими,
Э дигь ве э шегьбергьго.

Колхозигьго ве агроном,
Э дуьл гуьрдуьт хээле,
Эри биёвгьго гьеминон,
Зиёд сохде тэхуьле.

Э чуй тегьер биё буге,
И метлебе эй сохде,
Шевиш, рузиш раче духдер
Эдебу книггьго хунде.

Э гьэд келе богь емуьшиш,
Поисденге у сер тик,
Суьфде э чул мидениши,
Песде э тозе книг.

Тозе книге колхози,
Бу хундегор колхози,
Терентий Мальцев келе кор
Сохди, бирейм лап рази.

Синогьи эн уре дануьсде,
Гировунде э колхоз,
Тейлоре гьечу воисде,
Азизеш э уревоз.

Хубе фикир эй хубе кор,
Э дуйл духдер дерики,
Оморени сес эн мотор,
Бирден, нэхэбереки.

Оморени, куьнд бирени,
Э ён хуне грузовик,
Чумгьой эн духдер дирени,
Е кук поисде тим — тик.

Бовор нисе сохде суьфде,
Тейло э чумгьой хуьшде,
Шор бире, хэндуьсде песде,
Бирден хьэрой дешенде:

«Захар, жун ме, хош оморой,
Чум ме э рэхь туь дебу,
Лэгьэр бирей, келе бирей,
Биё э хуне ебо».

Чумгьой шогьбалуги Захар,
Денишируьт э Тейло.
«Чуь рач, чуь хуб бирей духдер».
Гуфди э дуйл мозоллуй.

Хосдегоргьо гьердуь еки ,
Гуфдурут метлебгьоре,
«Хуб кор мисохим э еки», —
Дешенде у гьэл дусдире.

* *
*

Рузгьо эдет гирошденуьт,
Оморенуьт тозегьо.
Жовонгьо эдет рафденуьт,
Эки бебе, дедегьо.

Чуме рэхьбу дедей Хонум,
Э духдер денишире,
Ини, вини у э хуне,
Духдер ве доморе.

«Чумгьой дедей сипи бири,
Эжеб туь, оморей?»
Томоше сохд, песде вини,
Раче балай доморе.

Тар бисдорут чумгьой эн зен,
Гьэрсгьой шори тигьи бире,
Моч сохде духдере эзел,
Гьэл гуьрд песде доморе.

Хьэм Рахманов

СУЬФДЕН ВЕЛГ

Э кабинет сернуыш союз,
Инженергьой беден инсон,
Э сер стол дируым е руз,
Вебу э суьрх гуьрде дестон.

Воисд мере дануым эз у
Е ченд герме гофгьой эй ёр,
Енебуге хунде э у,
Эз бараси гилм бошум шор.

Овурденге куьнд эз хуьшде
Дуьл ме пур бу келе хьэвес.
Шогьиргьой эн Китае ме
Хундем эшгьлуь е ченд караз.

Э суьфдеи велг эн у ме
Дируым бирден вебу гофгьой,
Нисди гьэдер, шори мере,
Унжо вебу мэгИни Мао.

Гьер гоф эн у бу, чуьн трибун,
Чуьн гоф рэхьбер буьзуьрге хэлгь,
Чуьн гьовхобер мозол хэлгь,
Ишуьгь рузгьой, дусд ве кумег.

МАЯКОВСКИЙ—УЧИТЕЛЬ

Э гуьлишоне богь вилеет,
Гьисдгьой биней хуьрмет, девлет,
Эй туь мэгИни лап эз муьгьбет
Шогьиргьой хунде, учитель.

Эз ловгьой туь рихде эдеб,
Эйму мунди келе себеб,—
Эри шогьиргьой угьой эжеб
Рэхь бурмунденуьт, учитель.

Гофгьой туьре небу серхьэд,
Оммо туьре бу е глэдот:
Гьуллугь сохде, чуьн кук гьер вэхд
Жофокеше хэлгьэ, учитель.

Эй жобордгьой мэгИни хунде,
Имуре туь сохдей хуте,
Ве эй доре менфигИте
Э кор эн Ватан, учитель.

Туь бири лап келе сараф
МэгИнигьой туьш эз гьер тараф,
Чуьн тэгИрIFI гьозор хэлеф,
Зенг доре э ловгьой, учитель.

ЛИВИ ВЕ КЕЛЕДЕДЕ

Э вогошдеки эз школа
Чуькле хьофд сале Ливи,
Дерафде э хуней леле
Келедере у вини...

Э диван сере гьуз гуьрде,
Нуьшди эдей буре муьхшуьл
Журнале у сэхд фегьм сохде
Денишире э е шекуьл.

Ливи пуьрси:—«Келедеде,
Чуьни сере тик нис гуьрде?»
Келедеде жугьоб дорени,
Шекуьлеш у бирмундени:

— «О, гыч не бири э гҮуьлом —
Э завод вилеет гҮоширгыо,
Гьечи гыуьле-гыуьл хуьром.
Эй шолуми гыул кешуьт фэхьлегыо!»

Эй не бире дие довгҮо,
Не бошут де леш миллионгыо...»
Гоф энуре бирден бурри,
Вегуьрд гыэлем э дес Ливи.

Эз буквагыо гоф гуьнжунде,
Эже гыул эн француз вебу,
Фамилере нуьвуьсденге,
У гуфди:
—«Меш э жергешму!»

Шимшуьн Сафанов

ЭРИ КОМСОМОЛ

Тарлане кукгыой ватан Совети,
Хунденуьм тэгҮрифи эй гирошде рэхь туь,
Эй гҮэлем бесгыуни э женггыой игиди,
Сугьде комсомол, хуьнденуьм эй туь.

Э гҮэрей суьрхине сутунгыой ватани
Е чуьшме гуьзел товуш доре,
Оммо э гҮэрей нумгыой жовони
Нум комсомол сэхд товуш доре.

Э гҮэрей гьемме гыушгыой эн асму
Е буьлбуьл мэгҮнире тек ширин хунде,
Оммо ширинте мэгҮни дуьлгыойму
Эри гҮэзизе комсомол хунде.

Посово чаруьсде э ёр овордуьм ме
Чуьтам э комсомол келе биремге...
О, мозоллуьни бебе, гыечу туьре, кук ме,
Келе бире, чуьн гуьл ме дирируьмге!

МЭГҮНИ КОМБАЙНЕР

МэгҮни мере ме хосденуьм,
Зими мере дурунденуьм,
Пуч несохде мечинуьм ме,
Буле бегьер эй Ватан ме.

Рач расирет зимигойму,
Мозолуьнуьт хориггойму,
Дурун, машин, зури-зури,
Мэгни хуним шори-шори.

Гьинор мере э хэлгъ бирмун,
Пар зе, дусд ме, зубош дурун,
Бигьил Ватан эн хуьроми
Гьобул соху нун гендуьми.

Нуьшдем ме рач э сер машин,
Хунденуьм ме мэгни «лачин»,
Товуш доре чуьтам шэгимгьо,
Эдет рихде кегьребогьо.

Дурун, машин, зури-зури,
Мэгни хуним шори-шори,
Бигьил кифлет Советиму
Хуру зерде нун гендуьми.

ДАГЪИСТУЙ СОВЕТИ

Эричуь пуьрсире мэхьшовой мере,
Енебуге гуьзеле фикиргьой мере?
Эз у руз эз деде хьэсуьл оморем
Ме зиндегуни Ватане бэхширем.

Бегем нисди Дагъистуй совети Гошир?
Бегем довом мидуь не хунде шогьир
Эй э догъгьо сүхденигьо электри,
Эй дүсди э кифлет ве жофой шори?...

Шев ве руз э бэхьс жофо де Гергебиль,
Эдее вероморе э Сулак ГЭС,
Гьувот эн Ватани нефтгьой эн Изберг...,
Игьо доренуьт имуре хьэвес.

Эз игидгьой туь хэлгъ шори сохдени.
Хонум, Гуьлбогьор ве диеш омборгьо,
Игьоют сэхьиб улке ве эн були,
Игьоют усдой буьлуьнде бегьергьо.

Зиндегуни ве жофо дусдуьт эеки.
Метлеб догълуьгьош, чуьн гьемме, гьисд ники.
Дагъисту, гуьл ди деш э богъ совети,
Гьер тозе бараси келе гьувоти.

Мэгни эн шогьир деш бире гужлуь
Эз тозе завод, вокунимгьо иму
Эз буле бегьер богъгьо ве мэхьсуьл
Эз тозе гелегьой эн гусбенд иму.

Биньямин Сафанов

ГЪУВОТ ВАТАН МЕ

Васал хушбуйлуье вэхд сали,
Э васал ухшеш Ватан мени.
Гъувот буьзуьрге Ватан иму.
Диеш очмиш бирени изму.

Гъевел бугьо эз иму пэхьни:
Гъувотгьо ве сургьой эн хори,
Гъувотгьой чойгьо ве дерьёгьго,
Гъувотгьой техника, машингьо...

Эриму угьо бирет очмиш,
Э жофойму бирет гъэриш,
Кумег гьулгьой эн инсон бирет,
Софой жофоре зиёд сохдет.

Волга ве Дон, чуьн дуь игидгьо,
Дес бирорире дорет угьо.
Э тегьер тозе рэхьгьой гьови,
Эй Ватан ме рэхь вокурдеи.

Дусди бирори хэлгьгьой иму,
Шолумихогье войгей иму,
Вокурдеи — оводунеи
Эй Ватан ме келе гъувоти.

Ж О Ф О

Кор эн жофо гьуьзетлуьни —
Мозол ве бэхд зиндегуни!
Корсохэ э эшгь венгесде,
Э метлеб эн дуьл расунде.

Жофо келе вегирини,
Софе жофо игидини.
У имуре сохде ворлуь,
Ватане диеш девлетлуь.

Кулелуьгьгьо ве сенгьлуьгьгьо
Чаруьсденуьт э заводгьо.
Гуьл доренуьт пембелуьгьгьо,
Чуьнки дери гъувот жофо.

Чаруьсденуьт гъуремитгьо
Э зир кутон тракторгьо,
Пур биреньут дон суьмбуьлгьо,
Лап гужлуьни гъувот жофо.

Сохим уре диеш эшгьлуь,
Эй Ватане сохде ворлуь!
Жофоре келе гьуьзети,
Эй гьемейму гьисд гъэрхунди.

МОРЯКГЬОЙ СОВЕТИ

Э сер лосе гьовгьой Каспи
Шолуме эвир гешдени,
Э руз мигид флот расди
Шогьбир десдонгьо бесдени.

Бесгьунбере флот иму,
Э вэхд довгьой эн Ватани,
Келегеди бу эн иму,
Гьэлхэнд бу у эй азади.

Изму гемигьой Совети
Э гьовхой вэхд вокурдеи,
Юк ишму пембе, тэхуьл, нефти,—
Кумег жофой оводунеи.

Даниил Атнилов

РАФД ИНСТРУКЦИЯ

Заведующий райторготдел
Биё бурав э дигьбонгьо —
Э Мугьотри, Жолгьон, Рукель.
Хьэзурут хуб документгьош.

Оmmo уре нис воисде
Э дигьбонгьо эри рафде,
Чуьнки гьово лап хиник бу,
Си градус ээз вебу.
НэгI, ме ни рам.
Огол зе у
Э кабинет зам хуьшдере,
Зу-зу э дигьбонгьо бура.

Зам э кин ю диреморе,
Гьоворе эз пенжере ди,
Чуь де мере гьони э дигь,
Мифуьрсуьм инспекторе.
Огол зе инспекторе
Зу-зу бура гьони э дигь.

Уш э кин ю диреморе
Эз пенжере гьоворе ди.
Гуфди:— Э и жире туфон,
Чуь дери мере э дигьбон?

Мифуърсуьм инструкцияре,
Эз хиники терс нисд уре,
Бигьил бурав гешде-гешде,
У гьер дигье хуб шинохде.

Рафд инструкция, хурде вор,
Э жигей зав, зам, инспектор.

БУК АКАДЕМИК

Е тэгИрифменде бебере —
Академик эгъуьлменде
Бу кук,
Комики рузгор хуьшдере
Мигировунд, кеф-хьэз сохде.

У эз бебе гуфди ебо:
— Туьре гьисдуьт сад хьовиргьо,
Зурбо-келе хундегоргьо,
Мере шинох сох е-дуьбо,
Ве е книгеш нуьвуьсде,
Сох гьемеюре э нум ме.
Гу ире нуьвуьсди кук ме.
Ве бигьил нум мереш угьо
ТэгИриф дуьт э гьер тарафгьо.

Пире бебе хэндуьсд, гуфди:
— У коре сохде ни дануьм.
Э дусдиревоз нисди нум,
У кор энжэгъ э туь бенди.
Кешириге шев руз зэхьмет,
Мибу туьреш нум ве хьуьрмет.

Гьисдуьт ужире балагьо,
Имид бире э бебегьо,
Хосденуьт зэхьметсуьз ишу
Нум гьэзенж сохде эришу.

ЗОКОЙ НЕ ШЕМЕЙ

Э хуней Зокой гьунши меш.
Имуруз гьуногъ омори —
Кук бирор зерею — Шемей
Унегуьре у лап шори.
Ве нуьшде э еки гьердуьшу
Эдете суьгьбет сохденуьт,
Шоробиш гьисд э пушошу,
Пееле зере хурденуьт.

Хэйли гофгьо сохдуьт угьо,
Хэйли шороб хурдуьт угьо.
Десгьоре лов сохде Шемей,
Гуфди:
— Дануьсдени кинуьмге ме?
Жугьоб до Зокой гьееки.—
Туь гьисд жовоне студент.
— Студент? Студент чуйни?
Холисе инженеруьм ме!

Е пеелейгеш хурд Шемей:
Дануьсдени кинуьмге ме?
Зокой жугьоб доре зури,
Гуфди:
— Туь жовоне инженери.
— Инженер чуйни эри ме
Зам директор трестуьм ме!
Гене хурд е пеелейгеш,
Гене гуфди:
— Дануьсдени ме кинуьмге?
— Данусденуьм, гьелбет, гьелбет,
Туь гьисд зам директор трест.
— Зам чуй мугу?
Зам пор бируьм,
Гьони хуьшден директоруьм!
Ой леле, деки екигеш!

— НэгI,—гуфди леле инжиге.—
Весси,— чорекере но э гьирогъ,—
Терсиренуьм дусде гьуногъ,
Хурдиге е пеелейге,
«Министируьм» не гуиге

Е ШОФЕР

Зу себэхьмунде э сегьер
Е шофер эз склад шегьер
Машин юре шол пур сохде
Эдее э дигь верафде.

У эз шегьер ведерафдки,
Машине гьей сохд гьееки
Э ним сэгIэт ме мирасьум
Те сельпо шаст верси гьеме,
Э путевка минуьвуьсуьт
Гене тэгIрифи эри ме.

Ижире сохде думутгьо
Диеш сэхд машине гьей сохд,
Туз верафд дуз те булутгьо,
Хуьрд сохд ченд сиб дорлегьоре,
Хьэл сохд вечегьо-кергьоре.
Туьр-туьр бире ченд ящикгьо
Офдорут э гьер тарафгьо.

Поисд машин.

Кура сохд у
Ящикгьоре эз гьер тараф.
Гене э машин вено у,
Гене э тегьер кулок рафд.

Оммо гене паруьсде у
Офдорут ящикгьой энду...

Гьечи э жигей ним сэгIэт
Раси у дуз э дегь сэгIэт.

И баснире нуьвуьсдем ме
Эз товуней эн е шофер.
Оммо гуьм гIэзизгьой ме,
Эде коргьойгеш миёфит
Ижире одомигьоре,
ТэгIди сохде,
                                э жигей хэйр
Зарали доренуьтгьоре.

ХЭР ВЕ МУЖИНЕ

Э сер догь поисдебу хэр
Виниребу у эз звер
Эжеиге савзегей,
Бурав хуру те суьрой.

Оммо у нисе офденбу
Жигей эн гиев-савзере.
Вини е мужинере у
Меремогьоре эз дере.
Гуфди э дуьл,
                                у мидануь

Веге э дереи гиев.
Ве чумгьою доре лилов
Гузет поисд э рэхь энду.
Ве мужине веромоки,
Поюнде уре гьееки,
Э шориревоз пуьрси хэр:
— Э дереи гиев вери?

Мужине хэре жугьоб до:
— Гиев?!
О, гиеве нисди гьэдер,
Эз сугьрезаниш звери!

Хэр гушгьоре тик вешенде
Э дере видовусд зури,
Вини,
Гиев энжэгь рангле шенде
Э товуши веди бири.

Инжо э гьэгьр варафде хэр
Нифри сохд у мужинере.
Эз лувгей дор пуьрси ковтер:
— Чувни гьечи гIоси бирей?

— Мужине фурмунди мере:
Бура мугу э у дере,
Гьечи мугу гиев вери,
Эз сугьрезаниш звери.

Ковтер э хэр хэндүүсд, гуфди:
— У туьре селт не фурмунди.
Оммо не варасирей туь,
Чуь бешгъэи дериге
Э гӀэрей сугърезани туь
Ве сугърезани мужине.

Э гӀэрей эн одомигъош,
Ижирегъо вохурденуьт,
Биней коре не дануьсде,
Негъогъи видовусденуьт.

Э КЕС ЧУЬНИ

Э дигь догъи хиникире
Гъэдер не бу, эхир не бу.
Тузе хуно гъэриш бире
Верф сифете сухундебу.

Ини э и хинике руз
Мерд дигъи сере гуьрде гъуз,
Тевер э дес эз ён гъопу
Е келе доре бурранбу.

Рэхьгирор,
учитель эн дигь,
Мэхьтел мунде эзу гуфди:
— Суьгуьт доре эйчуь бурра,
Хъэйф нис оморе ми туьре?
Э луьгегъой энубуьлбуьл
Шоре мэгӀни хунде эз дуьл.

Ве ченгъэде одомигъо
Герме рузгъой гьеминонго
Эзир энубуьсде рэхьэт,
Вегуьрденуьт хуб форигъэт.

— Не дери э хуне хьуьзуьм.
ГӀэтошсуьз ме миё лерзуьм?
Эз е лойге, э кес чуьни,
Мере воисдге мидорум,
Мере воисдге мибурум...

Гъисдуьт гъеле одомигъо,
Нисе варасиренуьтго,
Чуьниге хэйр гьемей жэгӀмет,
Кошки эйшу бу менфигӀэт.

ГЪЭЖЕЛЕ ВЕ ЛУЛАГЪО

Е гъэжеле эзир эн дор
Нуьшде мэгӀнигъо хунденбу.
Синеюре тозе шогъвор
Серин ве рэхьэт сохденбу.

Оммо уре кор омбар бу,
Кифлет уре э гузет бу.
Биё вокунут лулагъо,
Екиш не мунут э чулго.

Оммо у гъэйгъусуьз нуьшде
Эз серини нис вехуьшде.

Бирден и вэхд омо ворущ,
Гъэжеле диеш бисдо хуш.
Диеш шори сохд дуьл энубу:
Бигъил муьвэхь динжи дануь.

Хэйли кеши неми, ворущ,
Эз гъэжеле е суьмуьргъуш,
Пуьрси:—эйчуь туь гье нуьшдей,
Лулагъоре не вокурдей?

Гъэжеле гуфди гъеeki,
Хъэйф кешире эз вогънеки:
— Мерасдуым те гъони, эгер,
Эвир руз хуб мибисдоге,

Гъисдуът ижире рэхъбергъош,
Хубе вэхде пуч сохденуът,
Песде гъеме гъэйб ишуре
Э сер эвир вешенденуът.

КЕСУЪ ВЕ ГЪОБ Ю

Кесуъ е дес эз гъоб хуыште
Ведиромо эри гешде.
Гешд у хэйли, рафд э дургъо,
Э ченди келе шегъергъо.

Тозе коргъо вохурд э у,
Тозе пишегъо дануъсд у,
Дие уре э гъоб хуыште
Дерафде нисе воисде.

Мэхьтел мундуът гъеме э у:
Гусбенд, туылки, хэрегушгъо,
Э доргъо ченд жире гъушгъо.
Гъемешу гуфдурут э у,
Туй эз гъоб туй ведерафде
Гене эйчуъ нис дерафде?

Кесуъ жугъоб до угъоре:
— Мере у хъэз нис оmore,
Э у гъоб ни дерам де ме,
Бегенмиш нис сохденуъм ме.

Э гъэреймуш, хундегоргъо,
Беге не деруът жовонгъо,
Эз суыгъде дигъ ведерафде,
Институте варасде
Дие нисе вогошденуът,
Бегенмиш нисе сохденуът.

ТОВ-ТОВЕ ХУГЛЕ

Гъэсб не дайче-деде бала
Хурденбуъруът савзе гиев.
Оммо е жогъиле хугле,
Кемергъою доре тов-тов,
Видовусд э ён эн гуылгъо,
Диеш руыгъ-руыгъ до э гъерло.

Дайче гуфди:

— Виниш дедей,
У хугле чуъ рач гъисдиге!
Бегъем жугъоб не до дедей,
Чуытам хугле жесд эз жиге,
Хюр-хюр-хюр зере дерафд у
Эз сер эн чапар э бисду,
Вини хуышдере деноре
Гъэтмэгъэриш сохд локгъоре.

Инжо гъэсб эз дайче гуфди:
— Туй гъэйл ме, дениш э у,
Мэхьтел мунд э рачи энду,
Оммо кук ме гъич е вэхдиш.
Нишоне мевеги эзу!

И баснире ме нуывуъсдем,
Гъелбет, эри гъэйллегъо,
Оммо гъэмел миев эгер
Хундуътге уре келегъош.

Сергей Изгияев

ДУЪ ВИЛЕЕТ ВЕ ДУЪ ПЛАН

Э и гуьлом дуъ вилеет ве дуъ плани:
Эри ме гIэзиз хок хори эн Ватани.
Ме туьре тэгIрифи э мэгIни сохденуьм,
Э богъ туь гьемише васале хосденуьм.

О, Ватан! — метлеб дуьл ме гье дуьруьсд мибу,
Хуьшге чул ве сэхьро бегьериш миёру.
И план буьзуьрги, — план эн хушбэхдире,
Веноре гьувоте, миёрим э жиге.

Жогьиле ве пире диреньум бэхьс гуьрде,
Гьердуьшу войгелуь, гьинорменд кор сохде.
Э Ватан азади, э мэгIдон шолуми,
Мэхьсуьлгьо кошденуьт, чуьн гьэлхэнд эн були.

Оммо э вилеет, э жеки руз тори,
Э жеки хэлгьгьоре нисди руз эн шори,
Маршалл ве Черчилл, дуьшменгьой шолуми,
Нувьуьсдет плангьо эй довгIой атоми.

Нигьилим гьич вэхдиш э гуьлом бу беди,
Э богъчей васали гIэйилгьо гузети.
Мидорим, дусдгьо, шолуми гуьломе,
Були, бэхдевери эймуни гьемме.

ГЬЕМИНОН Э КОЛХОЗ

Э зир чуьшмей гьеминони,
Э гьэд зими эн колхози,
Дери дуьсд ме, Мирьён, гьони, —
Э меревоз уре бэхьси.

Чуьн десдей гуьл, бэхш жовони,
У дурунде дерз бесдени.
У э зими тек недери,
Угьо инжо е десдеи.

Комбайн мэгIни хунде-хунде,
Э эйлонмей зими гешде.
Ю дурунде, донеш куфде,
Лембегьоре песо шенде.

Автомашин ве гIэребе
Оморенуьт, нубот гуьрде:
Еки тэхуьл, еки лембе
Эз кин комбайн эри берде.

Сад гIэребеш зиёд мибу,
Эз тэхуьл пур туморегьо,
Эдей берде келе керву,
Эри Ватан бэхше угьо.

Э зир чуьшмей гьеминони,
Эри дусдгьо — сэхьиб були,
Эй игидгьо, чуьн Мирьёни,
Гье михуну дуьл шогьири.

ГЬЕР ДОНЭ ТЭХУЬЛ

Мемзуьл иму фирегьуни,
Веромори буллуь мэхьсуьл.
Дан, колхозник, жофой туьни,
Пуч бисдоге е сер суьмбуьл.

Иму, гьемме, дануьсденим,
Жофоре дусд-суьгъд хосденим,
Оммо дениш туь песово,
У донэлереш веги гьово.

Гьер донэ тэхуьл жофошмуре,
Гьисд мэгІэно ве гьисд бине.
У дорени улкеймуре,
Овгьот эри муьхькем бире.

Эз гьер донэ вечинитгьо,
Эз у тэхуьл ишму дитгьо,
Зиёд мибу руват улке,
Девлет колхоз деш зиёдите.

РАНЖБЕР ДУЬ ДЕВР

Туьни, хори, ченд садсалгьо
Гьувот ранжбер суьпердейгьо!
Нивохурдуьт руге туь шор,
Э чум ранжбер дуьньёгь бу тор.

Жофо увэхд бу гьиметсуьз,
Муьзд ранжбер бу кем — гьэдерсуьз,
Энжэгь эри нун-нофогьо,
У кор мисохд эри огьо.

У девр вое нисохд ранжбер,
Эз муьрс десгьо мизе гьэбер.
Мигуфди у:—«Себэхьи руз,
Мунденинуьм гене корсуьз».

Улкей Совет вокурди рэхь,
Фэхьле, ранжбер бирет хьэрмэхь.
Жофо бири дусд эришу,
Ворлуь бире метлеб ишу.

Дигьбонгьойму шори пури,
Чигьрет ранжбер дегиш бири.
Чуьн е кифлет э колхоз кор
Сохде ранжбер жонлуь-жоборд.

Э и деври зиндегуни,
Эри ранжбер мозоллуьи.
Бири сэхьиб келе хори
Ве гьемиге эн дуьлшори.

Э КИН ДУРЕ ДУСД

Эз ме гьони пуьрсириге
И мэгІнире эй ки хунде?
Эз ме гене гуфдириге,
Бегем туь гьич нис вомунде?...

Жугьоби ме мибу э у:
Вохурдем ме э е гуьл богь,
Рачи мэгІни гьисд чигьрет ю,—
Нисд эзуни э е умогь.

Чуьни бегем рачи эн у,
Чум туь э у сэхд демунди?
Гьер умогьэш гьисд рачгьою,—
Келеими тефигІэти?...

Эз гьэд эн богь гуьл чиреки,
Энжэгь еки дуьле гуьрде.
ТефигІэти: расд, уники,
Муьгьбет дуьл ме уре хосде.

Унегуьре и мэгІнире
Гье михунум невомунде
Эри энду дуре дусд ме,
Эз комики дур нисд дуьл ме.

Э ЁР ОВУРДЕИ

Э гъэбиргъэй гъуьндуьре догъ,
Э зир тэхьно поисде дор,
Ме не туьни э е гъирогъ
Нуьшдебирим, гъэзизе ёр.

Эз тиракгъой шивгъой энуну
Денишире хушруй чуьшме,
Герм мибисдо дуьл гьердуйму...
Сер менори туь э душ ме.

Э гъуьмуьр ме суьфдеини,
И жуьр суьгъбет эн соймиши
Муьгъбет иму мунденини,
Э у хун — дуь жун гъэриши.

Нирав эз ёр! Нибу фурмуш!
И гуьзеле вохурдеи.
Дие дуьл ме нибу хомуш,
Тейте туьре ме хосдени.

КУБ НЕ ДУХДЕР

КУК:

Эшгъи муьгъбет дери э дуьл ме,
Биё, жун ме, мепой кенор.
ТэгИрифиде ме, туьни, ёр ме,
Биё, жун ме, мепой кенор.

ДУХДЕР:

Бегем дилег эшгъи муьгъбет,
Эн туьнуьм ме жогъиле кук?
Бегем меньум эн туь гъисмет,
Мере вихдей жогъиле кук.

КУК:

Э богъ меров сиб ве онор,
Темэхъ сохде гьер дирегор,
Э метлеб ме сох туь бовор,
Биё, жун ме, мепой кенор.

ДУХДЕР:

Мейвогъоре э богъ дире,
ТэгИди месох эри чире.
Эз ме бегем мибу чоре,
Гъони эй туь жогъиле кук?

КУК:

Хосе чуьшме хушбэхд сохде,
Товдор дошде руйгъоймуре.
Муьгъбет эн ёр гъувот доре,
Биё, жун ме, мепой кенор.

ДУХДЕР:

Ишугъменде руз эн хоси,
Э и Ватан эн гъэзизи,
Рази сохде эй гъэруьси,
Эн туьнуьм, ме, жогъиле кук.

ГЪЕРДУЪЕКИ

Туьни, севгил, шори дуьл ме,
Вихде дусд ме, ширин жун ме,
Разименди жогъили ме,
Хосде дилег эн туьнуьм ме!

МОЗОЛ

Инсон хъэсуьл оморей,
Товуши э чум дирей
Эз рэхъ хэлгъи куьнд бирей,
Эри инсон гъисди мозол.

Кутэхъи рэхъ зиндегуни,
Юк гъуьмуьри лап гурунди.
Рафде э рэхъ эн дуьзгуьни,
Бирейм иму сэхъиб мозол.

Хунит, гье веровурд сохит!
Ватане деш варавунит,
Дусдире суьгъд — муьхькем дорит,
Хосе Ватан гьисди мозол.

Ме хосденуьм расдире,
Азадхогье деш зиьдте.
Чуьн коммунист эри бире,
Эри жоборд гьисди мозол.

Келе шори имурузи,
Хэлгъ Совете сохди рази.
И тэгИрифи эхирсуьзи,
Девр Совети гьисди мозол.

Партияйму э рэхь Ленин
Хэлгъэ пушово бердени
У гьисд гъувот эн азади
Ве гьемиге эйму мозол.

КРЕМЛЬ

Кремль! Кремль!—
Рачи Ватан ме.
Нисд э дуйньёгъ э туь бемзер бугьо!
Гуьнжойни туь, энжэгъ, э хэлгъ ме
Ве эй азади гъовхо беруьтгьо.

Э гьугъ туь вери астарей суьрхи,
Нишоней шори хэлгъ улкей Совет.
Минорей туь, чуьн игид поисди,
Э минжи келе шегьер вилеет.

Эз туь ведини гьер шеш бэхш дуйньёгъ:
Гъовхой эн хэлгъгьо ве метлеб дуйлгьо.
Туь гьисди ишуьгъ жофокеш дуйньёгъ,
Шори тозе девр улкей азадгьо.

Кремль! Кремль!—
Рачи Ватан ме.
Э туь дери бесгъуни хэлгъ ме.
Хунденуьм эшгълуь мэгИнире гьони
Эри туь чуьшме рузгьой шолуми.

Л. Ошаник

ПАРТИЯ, ГУШДОР, ГҮЭЗИЗИ!

Партия, гушдор, гүэзизи,
Сес эн ферзендгьой түүре—
Гьуллугь сох жофой жовони
Расди Ленини түүре!

Припев:

Руз бе руз рач, гьувотлудь
Бире Ватан — деде.
Боворин хэлгээ партией иму,
Э коммунизм берде.

Вокурдеют битев дергьо,
Келе коргьо гүзети,—
Войге — бэхд, гүумуьр — жофо —
Гьемме партия дори.

Припев:

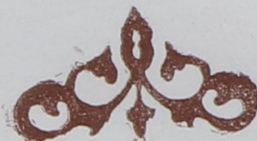
Э жовоне дуьлгьо дошде
НесигIэт Сталинире дошде
Гьер вэхд э солдат чаруьсде
Мипоим гьэлхэнд гьемме.

Припев:

Муьхькеме дусди девлети,
Гьер бесгьуни гьувоти,—
Иму миёрим э жиге
Войгей партияре.

Припев:

Руз бе руз рач, гьувотлудь
Бире Ватан — деде.
Боворин хэлгээ партией иму
Э коммунизм берде.

Гамзат Цадаса

ШОЛУМИ ЭЗ ДОВГЮ ГЪУВОТЛУЪНИ

Гофгъо омбар шинирем ме
Оммо зиёд гъисд эз гъемме
Шолумихогъ большевики,
Овурдигъо девр эн ники.

Э шолуми азади де
Дусди ве девлет э у де.
У еклубги инсонети,
Эз у зиёд де гоф нисди.

Гъисди беде гофиш:— «довгю»
Э у де бедбахди хэлгъгъо,
Э у де могъбули ве дерд,
Э у де нэглетети гьер девр.

Мипоим гъэлхэнд, бирору,
Ватане эй дошде иму.
Хэлгъ Совети гъувотлуъни,
Шолуми эз женг гужлуъни.

Гъэлхэнд азади гуъломим
Иму, хэлгъгъой эн Сталини,
Овурдеймгъо мозолменди
Ве асарей хушбэхдиним.

З. Джабарзаде

БАКУ

Сесгъой мэгIни гьер себэхгъо оmore,
Хэлгъгъо хунде, гуърде нум туъре.

Принёв:

Азад ве рач рузгъо дирени, Баку,
Нум туъ э гьер лэгIэ вебире, Баку.

Туъни дешендегор ишуьгъ э ватан,
Эз туъни шори азербайджан.

Принёв:

Сие суьрхгъо туъ ватане дорени,
Чуьн миноре туър диреним.

Принёв:

Баку!— Чуь рач рузгъой туъ шор
гирошде,—
МэгIдон нефтгъои Ватан-деде.

Принёв:

Азад ве рач рузгъо дирени, Баку,
Нум туъ э гьер лэгIэ вебире, Баку.

СУРЕЙЯ

Гьул вешенде э пембелугъ рафденге,
Э гьер жиге сес офдоре, Сурейя.
Сипре пембе веровунде, чиренге,
Э беде чум туь меравош, Сурейя.

Припёв:

Жофой туь азад!
Войгей туь азад!
Эй духдер хэлгъи,
Э шоре улке
Духдер мозоли.

Эз тэгИрифи хэлгъгьойму гоф сохденуьт.
Колхозчигьо э мэхьсуьл ярашуьгъуьт,
Э пембелугъ э эрэгъ, туз гъэришуьт,
Э метлеб дуьл эй расире, Сурейя.

Припёв:

Хушбэхдини буле бегьер вечире,
Э и дуьньёгъ гьуьмуьр азади дире,
Э сине астарей суьрхи веноре,
ТэгИрифини и рачире, Сурейя.

Припёв:

Жофой туь азад!
Войгей туь азад!
Эй духдер хэлгъи,
Э шоре улке
Духдер мозоли.

М. Исаковский

НЕНУЙ-НЕНЕМ

Менг э сер бун иму доре товуш,—
Шев дегуьрди буруре.
Эри чуькле гьэилле ве чуькле гьуш
Вэхд бири эй хисире.

Себэхь хэбер бире ве гене чуьшме,
У очугъ товуш мидуь.
Хис туь, ковтерлей ме. Хис, туь, куклей ме.
Хис, зингиров, эьвлуь.

Хис, ширине бала ве гьем дуьлхоши.
Ненуй сох, ненуй, ненуй.
Бигьил гьич е дерди-гьэм небу дегмиш
Э гьэиле жунлей туь.

Туь нивини не дерд, не гьэзоб дие,—
Эз угьо дур бирей туь.
Хис, туь, ковтерлей ме. Хис, туь, куклей ме.
Хис, зингиров, эьвлуь.

Хис, туь бала, вероморе бош келе,
Салгьош зу мигирорут.
Э бур эн себэхьи, чуьн желде гьушле,
Мизени пар туь эз луле.

Мидуь гьувотиш, рэхьэш мибурмуну
Гьазизе — партия э туь.
Хис, туь, ковтерлей ме. Хис, куклей ме, туь.
Хис, зингиров, эьвлуь.

Талет Эюбов

ВАСАЛ ГЕРДО

Ю гьисд менг, гоф ю хош, жуне берде ёр,
Бэхш мени, дуьл мени, дердлуь сохде ёр,
Эйчуь туь мере дуьндуьрмиш сохде ёр,
Гоф иму, шовглойму э же мунд де ёр.

Принёв:

Бигьил деврон иму э васал чаруь ёр,
Шовглойму, игьрол иму бигьил зигьуь ёр.
Гуьмуьр гуьл бугу — буьлдуьр э гьэд богъ,
Не зыгьбе, не думон, не верф рихуь ёр.

Гуьл мени, бэхш мени, гьер дилег ме ёр,
Мегьил э шоре руз дердлуь бошум ёр.
Гоф сохим ве хэндим, шор бошим ёр,
Эн туьни и жун ме, гьэзизе ёр.

Принёв:

АРКАДИЙ ШКОЛЬНИК

МОЗОЛЕ ДОШДЕ ГЕРЕКИ

(ПЬЕСА ЭЗ Е ПЕРДЕ)

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО:

Нино — 20 сале.

Джелал — 75 сале.

Хьэсен — 50 сале

Прохоров — старший лейтенант, начальник эн пограничный застава, 28 сале.

И гъозие гиросдени э еки эз серхьэд куьнд гьисдигьо дигьбои Грузией Совети.

Вэхд — поизи, рузгьой имуни.

Хуней Нино э гьирогъ дигьы. Фирегьуне хуне тегьер мигиди вараюндеи. Э минжи дери пенжере. Э миглей хуне гьисди стол, э сер эню вери е ченд кувшингьо э шоробевоз, гьер жире хуреггьо ве емутьгьо.

Э лой чеп — дер доруни хуней. Э лой расд — дер э куче веде-рафденигьои.

Мигиде шеви. Очугъ эдей сухде товущ электри.

Дироморени Джелал. Э дес эню дери корзинкей апельсингьо. У поисдени э домой дер.

Джелал. Нино! Эри чуй нисе вохурде гьуногьгьоре?

Нино (*ведироморе эз доруни хуне*). Лелей Джелал!

Джелал. Омборекбу сохденуьм туьре, чуйкле духделей ме!

Нино. Согъ бошит, лелей Джелал. Оммо де огол мезенит мере «чуйкле духделе!» Имуруз ишму миё огол зенит мере — деде! Деде, лелей Джелал! Ишму омборекбу сохит мере э зенде кукевоз!

Джелал. Омборекбу сохденуьм — ве дургуш нис гуфдиренуьм! Гьелем и пушогьо ме туьфенг шендем, кейки

келебешмуре бисдо кук Захарий... Песде и кук Захарий бисдо бебей ту, Нино. Имугьой Нино — бэхшири имуре кук! Джелалиш э куьгьне гэдот гуьре чин суьфде шенди туьфенге!

Нино. Чин суьфде шендейт туьфенг, ве эз гьемме дир оморейт э мигид ме. Гьемме мере омборекбу сохдет, гьемме винирет Сергой мере... Оммо лап куьнде гьунши, келебей Джелал...

Джелал (*Глоси бирере хуно*). Инжо келебебе нисди!

Нино (*хэндубьде*). Бегем ме гуфдируьм келебебе? НэгI, нэгI — лелей Джелал омори эз гьемме дир.

Джелал. Мере апельсингьо гуьрдуьт гьишд. Дирени туь, чуй рачуьтге! Имуруз сер гуьрдейм вечирей бегьере эз участкей туь. Шуькуьр э худо, ки нисди ужире гэдот — туьфенг шендей, кейки апельсингьо хьэсуьл оморенуьт, — имисал имуре вес нисохд гунлегьо! Э гьер дор туь веровундей гьозор апельсингьо.

Нино (*шори сохде*). Э гьерки гьозор? Лелей Джелал! Пенж гиле зиьд эз план!

Джелал. Чуйн деде — ме туьре омборекбу сохдем. Оммо и... (*моч сохде*) — чуйн богьдор.

Нино. Ме ишмуре омборекбу сохденуьм э расирей бегьеревоз, келебебе... лелей Джелал. Ишму эн иму келе богьдорит!

Джелал. Эжи тозе богьдорлейму?

Нино. ИсэгIэтле хисири.

Джелал. Бурмун, бурмун куке! (*Дерафденуьт э доруни хуне. Нино вогошдени ве хьозур сохдени суьфрере. Дироморени Джелалиш*).

Нино. Чуй гуфдирембирит ишму евош-евош, лелей Джелал?

Джелал. Ме э кук туь гуфдируьм, ки у гюшире эвлоди. Эри Серго мимуну эз иму бэхш гьемме богьгьойму, гьеммей мозол иму. Туьш — мозоллуье дедеи, Нино!

Нино. Бегем мозоллуь нибу дедей суьфдеи кук?

Джелал. Меш суьфдеи кук бируьм. Оммо дедеймуре небу ижире мигид. Бебейму кор мисохд э батраки эри куьгьне князь Абашидзе, Песде меш бисдорум батрак эри эвлод князь Абашидзе. Дениш Нино, э у тарафигей дигь иму, э у тараф торикини, — унжо Турция. Э гьечу имуш зигьисдейм пушоте. Имугьой варасири эри чуй туь мозоллуье дедеиге?

Нино. Варасируьм. Серголеймеш, мозоллуьни — у мизигуь э нимелой дигь иму! Оммо ишму, лелей Джелал, гене миь шенит туьфенг, кейки Серголей мере бисдоге суьфдеи гЭил!

Джелал (*шори сохде*). Дузи? Шороб! Ди шороб! Зу бош! Э хотур эни войге гьенжире гереки...

Нино (*дорени суьрге, пур сохде шороб*). Гьенжит, лелей Джелал.

Джелал. Омборекбу сохденуьм туьре, Нино! Кук туь эри омборе салгьо гьобул сохди зиндегунире, чуйн девлет. У мибу жоборд, чуйн аслан. Туь гьечу тербие миди уре! (*Гьенжирени шоробе*).

Нино. Согь бошит. (*Дер куфде оморени*). Диройт! (*Дироморени старший лейтенант Прохоров. У овурди бэхш эз тахде гьуьч сохде чуькле гЭэбле*).

Прохоров. Шев эхейрбу, Нино! Омборекбу! (*Дире Джелала*). Калебей Джелал! Туьш инжои?

Джелал. НэгI! Инжо келебебе нисди!

Прохоров. Мере воисдембу гуфдире — лелей Джелал.

Джелал. Леле? Гьечуниге папирос кеш... (*Ведешендени гьути папиросдени нуьгьреире*) Веги кеш! Джелал эдее эз гьути хуьшде теклиф сохде.

Прохоров (*папирос кешире*). Ме э кин ишму э хуне дерафдебируьм, Джелал... Нино!.. И гЭэблере пограничникгьо гьуьч сохдет бэхш эри кук туь.

Нино (*вегуьрдени гЭэбе*). Согь бошит, Иван Федорович!

Джелал. Лап хубе бэхши эри бугьо джигит!

Прохоров. Иму э гьечу хэл сохдим, — бигьил эз гЭэили хуте бу!

Нино. Хубе хэл сохдейт. Нуьш, Иван Федорович.

Прохоров. Ме э едэгьдэгьэи...

Нино. Нуьш! «Э едэгьдэгьэи» — э мигид нис оморенуьт!

Прохоров. Михоюм мозоле эри кук туь, ве мирам...

Джелал. Нино! И войге дуз нибу, эгенер уре нишоне не сохдге э туьнде чиревоз...

Прохоров. «Нишоне сохде», гьелбет, гЭэоти. Оммо...

Нино (*пур сохде шороб келе суьрге*). Эз и суьрг хьэз оморембу гьенжире бебеймуре...

Джелал. Гъэлети туь, духдер! Э и суьрг хъэз оморембу гьенжире бебей бебешмуре...

Нино (*доре суьрге э Прохоров*). Гьенж, Ваню!

Прохоров (*хундени вебугьо хэте э суьрге*) «...Эгенер гъувот туь вес мисохуге мере тигьи сохде — пур сох шороб те ловгьо. Эгенер терсирениге, ки нирасуь гъувот туь, — гъечуниге гьенж согъ орине хинике г'ове»... Хубе везифеи!...

Джелал. Чув жире везифеи! И, эй ме оmore, терси!

Прохоров. НэгI, Джелал... Эз расдиш, «гъэдер» — лап омбори... Оммо терс ме нисди, — эз сер миберуьм.

Джелал. Гъечуниге буш сох суьрге! Уре гьишде нибу те эхир не гьенжире!

Прохоров. НэгI. Имуруз ме мигьенжуьм хинике г'ов.

Джелал. Туь эдее гъэгъри сохде сэхьиб хунере, Ваню!

Нино (*гъэгъри бирере хуно*). Сэхьиб хунере нэгI, — дедере эдее гъэгъри сохде туь!

Прохоров. Нидануьм, Нино...

Нино. Туьре нисе воисде гьенжире э хотур мозол кук ме?

Прохоров. Э хотур мозол кук туь — ме гьенжире нидануьм.

Нино. Имуруз э хуней ме миг'иди, Ваню!

Прохоров. Эри, миг'иди. Иму шори сохденим эз кук бирей туьре... Оммо гьемме одомигьо э руй хори эеки э имуревоз шори нисе сохденуьт, Нино! Гьисди гьелемиш одомигьо, комигьоки мэхьшово сохденуьт эри куьшде г'эилгьоймуре э гуфере, мердгьоре — э жиге кор...

Джелал (*бурра гоф энуре, гъэгърегуьн*). Эри чув туь угьоре одоми гуфдире?

Нино. Ужире одомигьо гьич вэхдиш нибошут гъуногъ ме! Оммо туь, Иван Федорович... Туь г'эзизе мигьмуни э хунейму. Дусд шуьвер мени... Имуруз оморей э лап келе миг'ид ме, ве нисе воисде туьре гьенжире шороб? Гьери, Ваню?

Прохоров (*думитлуьре хуно*). У одомигьо, Нино, дур нисдуьт, э песой эни догъгьоют...

Джелал. Ишму пуьрсит эз пире Джелал, — чувниге э песой догъгьо? Унжо Турция!

Прохоров. Э Турция, лелей Джелал, исэгIэт сэхьибьети сохденуьт американецгьо... Угьо нисе ветовус-

денуьт барасигьой имуре. (*Екем поисде*) Хундейт э газет? Э американский сенатор и пушогьо талаб сохдебу рэхьо сохдени сад миллион долларгьо эри коргьой шпионире гировунде э Советский Союз!

Джелал (*хэндуьсде*). Огьо! И чувтами кор, Ваню, э пул «гьимиш» не сохдет угьо?

Прохоров. Угьо, лелей Джелал, эри эн ижире коргьо гьич вэхдиш сэгъэт не бирет...

Джелал (*дураз кешире*). Нино... Ваню Федорович имуре имуруз гереки гъуногъ сохде э апельсингьо...

Нино (*дошде гъэгърише, дорени Прохорове апельсингьо*). Ини...

Прохоров. Согъ бошит.

Джелал. Веги гене! Гьеммере веги! Пограничникгьоре миди. Игьо суьфдеи бегьергьои. Э суьфдеи бегьергьо иму теклиф сохденим г'эзизе гъуногъгьоре. Ве игьо — бешгъэе апельсингьои, Ваню!

Прохоров (*хэндуьсде*). Бешгъэгьоюнуьт! Гьери? Эн ишму гьемме ижирегьоют, Джелал!

Джелал. НэгI, туь э'ёр би'ёр беде беегьой гирдошдгьо зимисдуре. Ишму э имуревоз эеки хилос сохдит гьер дорлереш. Доргьош хубе бэхш дорут имуре. Дирени? Имугьой гу чувтами угьо э лезет?

Прохоров (*шори сохде*). Ме гьич э зиндегуни ме не хурдем ижире лезетлуье апельсингьо!

Джелал. Ху гене!

Прохоров. Рэхь иму эеки нисд, Джелал?

Нино (*гъэгъри соегъи*). Лелей Джелал омори э миг'ид ме. У нисе рафде.

(*Прохоров, э Нино мэг'луьмсуьз, дорени игьом Джелале, Ниноре дефуьрсуь гуфдире э доруни хуне.*)

Джелал. Нино, гуйге, г'эил туь хэбер бири. Пуьрс эз у, чув воисдеге уре — шороб ненге апельсингьо? Бура, бура, иму мердгьо, э туь тевэгъэ сохденим...

(*Нино дерафдени э доруни хуне.*)

Прохоров. Ме туьре гешдем, лелей Джелал. Туь ве колхозникгьошму омборе гилегьо кумеги сохдейт э иму...

Джелал. Ме варасируьм, Ваню, э ишму чув кориге бири. Чувтам пире Джелал э ишму кумеги сохди... (*Ведендени эз куьф гъути папиродени нуьгъреире.*) Веги кеш, Ваню! Джелал суьфдеи гиле гъуногъ нис сохде туьре эз и гъути...

Прохоров (*вегуйрде кеширени*). Имуруз кумеги туь гереки, Джелал.

Джелал. Гу! Хьэрекети туь — хьэрекети имуни!

Прохоров. Лелей Джелал... Белкем туь дануьсдениге, — э хуней ки омори имишев мигьму?

Джелал. Мигьму? Думит сохум... (*Екем поисде*) НэгI, нис дануьсденуьм... Эхьисобевоз мигьму — бедихогьи?

Прохоров. Мигьмугой Нино мере инжимиши нидуьт, Джелал. Дишев серхьэде giroшдет дуь одоми. Еки э сер душ веноре giroвунди дуимуьне. Воисдембу угьоре бурмунде, ки giroшди е одоми. Дур, э дорун участкейму, — угьо giroшдет эз догьго. Оммо угьоре инжо вохурдут нарядгойму... Екире гьелбегьел гуьрдуьт. Оммо дуьимуьн — песово вогошди...

Джелал (*битоби сохде*) Песово? Giroшди э у тарафиге?

Прохоров. НэгI, Джелал... Э у тарафиге эри giroшде рэхь эн у бурре оморебу. Уре мундебу е минкини. У оморебу э ило, э лой дигь... Согь руз нуьшдебу э коминжоиге эз дигь куьнд, э е дереи. Гэмелдани эдее сохде... имиди уре э е сутке гьемме сокит мибу, секонеи эз песою гешдеи мигирору... Гьелбет де игилейге у нигирору эз сер догьго. Дануьсдени, ки унжо пограничникгой. Шев у миёв э дигь ве эз гьэд богьго хьэрекет мисоху эри ведироморе э шоссе...

Джелал. Приказ ди, начальник, — ме кура сохум одомигьоре, сэхд сохим гьемме эз дигь giroшде рэхьгьоре, — ве ники нехогье мигьму э е жигеш нирав!

Прохоров. Согь бошит, Джелал. Чув герекиге гьеммере сохдейм. У э е жоиш нирав. (*фикир сохде*) Энжэгьини... шев э торики, — хуьшдению офдими и рэхьэ?

Джелал. Приказ ди ме дануьм, э чувжо дерафдиге гьуногь?

Прохоров. Ме туьре приказ доре нидануьм...

Джелал (*хуьршлуь бире*). Приказ ди! Э жиге биёргоф келетере, Ваню! Приказ ди, начальник!

Прохоров (*хэндуйсде*). Хуб, хомуш, бош... Пуьрсдан, Джелал, эз колхозникгой, белкем гьисдге дануьсдегор...

Джелал, Хуб, начальник! Дануьсде герек бу нишонегьой энуре...

Прохоров. Военный одомини, балаю гьуйндуьри...

Джелал. Гьечи дуьимуьн гуфдири?

Прохоров. Нэгь, ире ме эз нишонегьой жиге пойгьойю дануьсдем... Нишонегьой эн военный сапогигьой. Рэхь рафдей эню — пое дуз норе, соегь военный одоми.

Джелал (*шори сохде*). Хубе овчини туь! Эз нишонегьой пой хунде рэхь рафдере! (*Ведешенде гьути папиросденире*.) Веги кеш!

Прохоров. Согь боши, энжэгь гьейсэгIат кеширем...

Джелал. Веги кеш! Джелал эдее гьуногь сохде эз гьути хуьшде!... (*Прохоров вегуйрде кеширени*.) Гушдор, Ваню... Чувтам туь дануьсди гьуйндуьр бирей энуре?

Прохоров. Луьнг норемун эню дуре-дури... Вэхд мени эй рафде, Джелал. Согьбоши гуфдире гереки эз Нино...

(*Прохоров дерафдени э доруни хуне. Джелал хэйли поисдени думитлуь, денишире э гьути папироси. Ведироморени Прохоров.*)

Прохоров. Нино гьэгьри бири эз ме. Оммо гIэйлле лап рачлеюни!

Джелал. Сувмуьргьи!

Прохоров. Согь бошит, лелей Джелал! Фурмуш месохит тевэгьей мере!

Джелал. Мэхьшовою келе мердгою мухькем бире... (*Дураз сохде гьутире*). Веги кеш э рэхь туь!

Прохоров (*хэндуйсде*). Согь бошит, лелей Джелал! Ме лап омбар кеширем... Пушоки эри гьеммей е орине!

Джелал. Эгенер Джелал мибисдоге папирос — кеширегор! У гьер минут мивокурд и гьути нуьгьреире! Ваню, рэхь ник! Хосденуьм барасигьо!

Прохоров. Хьэрекет мисохум.

Джелал. Пой! (*Вокурде гьутире*) Веги эри рэхь туь... Туьш микеш хьовиргьореш миди. Мигуи, Джелал дори эз гьути хуьшде.

Прохоров. Согь бошит, согь бошит, Джелал. (*Вегуйрде е ченд папирос, ведерафдени*.)

Джелал. Нино! (*Нино ведироморени*.) Ваню Федоровиче нисе воисдембу туьре гьэгьри соху. Имуруз у нихисуь. У думит мисоху э товун кук туь, э товун богьго. Туь пуьрс эз Джелал, эри чув у не гьенжиге шороб.

Нино. Чув кориге бири эхьисобевоз э серхьэд? Эри чув де не гуфди у?

Джелал. Меш э туь гычиш ни гу юм.

Нино. Чув бири, лелей Джелал?

Джелал. Мепуьрс эз Джелал сургьоре! У э пире зен хуьшдеш Маро нис гуфдире сургьоре! Мигу юм энжэгъ... Джелал сер гуьрденини келе ове! Шев туь хош бу, Нино! (Джелал моч сохде Ниноре ведерафдени. Нино вечерени сер столе, келе суьрге венорени э гъиче, э зир сурот бебешу. Гуш дошде, дерафдени э кин гъил).

Сегъне екем вэхд тигъи мунде. Эз доруни хуне оморени сес «ненуй ненем» хундеи Нино. Оморени сес куфдеи дер, Нино, не шиновусде генедеш хундени. Сес дер куфдеи гене оморени, песде дер хунере вокурде ди роморени Хьэсен — военный руйшейни э тен вери, сапогигъой солдати э пой вери, гъуьндурье бала, эз гъуьмуьр мибу пенжогъ сале. Э десю дери сумкей чули. У поисдени э демой дер, фегъм сохдени хунере, гуш дошдени мэгънире. Песде куьнд бирени эз дер доруни хуне, гене э хьитетиревоз вогошдени э лой дер буру).

Сес Нино...

Мибисдорум эй кук нехогъ,
Нибисдо гъизиз ме у,
Эгенер э у беде салгъо
Нисохдумге уре гъурбу!
Гьемме, Ватан, эри туьни!
Нана, нана, нанина!
Желд миё бу зиндегунни!
Нана, нана, нанина!

Хьэсен (э мэгъни гъэриш бире). Нана, нана, нанина!

Нино (веди роморени). Кини унжо? (Терсире.) Ой!...

Хьэсен. Туь терсири, сэхьибхуне?

Нино. Нэгъ... ме де гузет нис сохдембируьм гъуногъ-гьоре.

Хьэсен. Туь жуьгъоб не дори э дер куфдей ме... Туь эдембири хунде... Ме не шиновусдем эз «Нана» хубте ненуй-ненем!

Нино. Эри, лап хуби «Нана!» Дануьсденит, и мэгънире э куьнди садсали!

Хьэсен (хэндурье). Чувтам ме миё дануьм, сэхьибхуне? Мере энжэгъ пенжогъ сали, оммо сад нисд... Туьреш мибу бисд сал...

Нино. Бегем ишму нис дануьсденит, эн киниге и мэгъни? Уре нуьвуьсди шогъир иму — Илья Чавчавадзе.

Хьэсен. Эн имуни? Туь егъэлмиш нисди, сэхьибхуне? Илья Чавчавадзе гьемише бири шогъир эн гуьржи, оммо эн аджари нэгъ...

Нино. Гьелбет, эн гуьржини... Э инжо, э Аджария, бегем Грузия нисди?...

Хьэсен (ихдилотиге гъэриш сохде). Эгъуьлменди туь, сэхьибхуне! Туь учительницаи?

Нино. Нэгъ... оммо ме омбор хосденуьм Чавчавадзере! Ме гьелем э школа мэгънигъой энуре эзвер михундум...

Хьэсен (шори сохдере хуно). Эгенер кук туь гьер руз шиновусдге ижире ненуй-ненеме, — у миверов келе игид!

Нино (хэндурье). Гьечуниге гьер руз михунум эри эну «Нана»!

Хьэсен. Мозоллуь гердошит туь ве кук туь!!

Нино. Согъ бошит эри нике гоф ишму. Гирорит нуьшит, бошит гъуногъ.

Хьэсен. Тэгъди сохденуьм, сэхьибхуне! Ди роморум эри гъов гьенжире...

Нино. Ме имуруз э гъов гъуногъ нис сохденуьм. Нуьш э ён стол. Имуруз дер хуней ме вокурдеи эри гьемме! Ки имуруз э меревоз мигъид гуьрдге кук бирей мере — у гъэзизе гъуногъ мени...

Хьэсен. Гьечу гьисдге, — э келе шориревоз мибошум э мигъид туь.

Нино (норени хурегъо). Омборе вэхд мибошит э кин иму?

Хьэсен. Нэгъ, сэхьибхуне... Ме фегъм сохдем богъгъой э гъунши ишму гьисдигъо дигъе. Э район кор сохденуьм агроном — богъдор... Гьейсэгъэт эдее вогошденуьм э хуне, э район...

Нино. Э и зури э хуне? Участкагъоймуре фегъм нисохит? Эгенер лелей Джелал дануьсдге, ки э дигъ иму дери богъдор эн район — у ишмуре рэхъзо нисоху!

Хьэсен. Рэхъзо нисоху? Кини у лелей Джелал?

Нино. Келе богъдор колхоз. У э ишму мибурмуну участкагъой имуре. И гирошдгъо зимисду лап беде гуьр-вегъо бу...

Хьэсен (гофе гьелбегъел вегуьрде). Эри, лап келе хиникигъо бу...

Нино. Кемлей мундебу у беде хиникигъо пуч сохдени

лап хубе доргьой апельсинимуре! Гьер доре дошдим! Унегууре иму эдее вечиреним гюшире бегьер...

Хьэсен. Хубе бегьери... *(Ихдилоте гьэриш сохде)* Шуьвер туь эжей? Бебере омборекбу сохде гереки.

Нино. У дури, э Тбилиси. Курсе эдее варасде. Не дануьсд оmore.

(Хьэсен оморени э кин пенжере, гуш дошдени, кеширени пушой пенжерегьоре. Нино дирени и коре.)

Хьэсен *(шори сохдере хуно)*. Гьечи хуби, сэхьибхуне. Дуз нисди? Шуьвер э хуне неде. Одомигьо ченд жирегьоют. Ме э и товуше гюьлом зигьисдем, сэхьибхуне, дануьсденуьм... Эз гьирогь веди нисе бире, ки ме эри туь э бебеети гуьнжуьсденуьм. Гьерки бисдо мивуьнуь э хуней туь те и дири мерд нуьшдеире ве мигуют э у... Уш межбур мисоху туьре эри «гьеммере ихдилот сохде»!

Нино. Дузи, одомигьо ченд жиреют... Ванэ э ме гуфдири эз у товуне... согь бошит, гьэзизе гьуногь. Ме гьич э у кор фикир недорум...

Хьэсен. Ванэ — шуьвер туьни?

Нино *(вегуьрдени эз гьиче келе суьрге, декуьрдени пур шороб, дорени Хьэсене)*. Эзи суьрг мигьенжи шороб бебейму.

Хьэсен. Туь келе хуьрмет эдее сохде э ме, сэхьибхуне.

Нино. Ишму э дуьл дедеи кори сохдит, гьэзизе гьуногь, лап кори сохдит. Гьечи гуфдирит э товун кук ме... Гьенжит э согьишму.

Хьэсен. Бигьил кук туь омборе салгьо яратмиш бу, чуьн хушбуе гьуьзургуьлго! *(Гьенжирени.)*

Нино. Согь бошит, гьэзизе гьуногь!... Хурит...

Хьэсен. Екем гисне мундем.

Нино. Яратмиш бош чуьн хушбуе гьуьзургуьлгьо! Ме эришму гене декуьнуьм! Чуь раче гофгьо ишму гуфдиренит! Хьэйф Ванэ ишмуре гуш нис дошде... Лап хьэйф, гьэзизе гьуногь, у исэгIэт инжо нисди. Ой, эри эни суьрг шоробиш вес нисе сохде. Хурит. Ме гьейсэгIэт... *(Вегуьрдени кувшине, рафдени э лой дер буру.)*

Хьэсен. Герек нисд. Мерайт.

Нино. Шороб э гьомбор де...

Хьэсен. Ме де нигьенжуьм. ВэгIдой рафдеи. Те себэхь ме биё э хуне дебошум.

Нино. Ишму имешев хисит э инжо. Себэхьмунде э район рафдени автобус.

Хьэсен. Дануьсденуьм, сэхьибхуне. Себэхьмунде э район совещаниеи. Ме биё доклад сохум. Э автобусевоз нирасуьм э вэхд ю. Чоре нисд шев миё бурам... Рэхь мере нис терсунде. Туь мегуки ме пенжогьинуьм! Ме э рэхь егьинуьм. Фронтоникум. Дениш, и сумка эз фронт мунди...

Нино. Шевгьо исэгIэт менгсуьзи. Рэхьэ вир мисохит. Э совещаниеш дир мибошит.

Хьэсен. Гьэйгьу нисди, — мирам э шоссеревоz.

Нино. Вегирит эз апельсингьо хурит. Э район доклад дореки — гуйт, бегьер эн иму хуби гуфдире. Фегьм сохит богьгьоймуре... Девлети!

Хьэсен. Чуьтамиш бисдоге хуб нисди... Э дигь бире — ве тэгIрифлуье богьгьой апельсинире не дирэ. Гьечу бисдоге миё фегьем сохум девлет ишмуре...

Нино. Диеш хуб! Ме эришму жиге дешенуьм э и хуне. Инжо олхогьинтеи. Сес гирисдей Серго э гуш ишму нидавав. Себэхьмунде те автобус бире фегьм мисохит участкагьоймуре...

Хьэсен. Туь лап мигьревуне зени. Согь бошит. Оммо мере воисдени исэгIэт фегьм сохде богьгьошмуре.

Нино. ГьейсэгIэт?

Хьэсен. Ме мирам э шоссеревоz эз гьэд богьгьо. Туь мибери мере ве мибурмуни э рэхь участкагьошмуре.

Нино. Гьечуш гьэмел миёв... Оммо, гьечи эй чуь ишму, гьэзизе гьуногь, — гьэгьри сохденит сэхьибхунере! Шороб нис гьенжиренит, апельсингьо нис хурденит...

Хьэсен. Апельсингьо мивегуьруьм э хуьшдеревоз. Э рэхь муьхшуьлот мибу. Бурайм.

Нино. ГьейсэгIэт. Гьэиле жумунум... Гьэреулгьой колхоз иму мэхьтел мимунут... Чуьни и, мигуют, Нино гьечи дир э участкаи... Песде тэхьнош нэгI...

Хьэсен. Туь гьэиле веги э хуьшдеревоз, бигьил эз темизе эвир нефес кешуь. Эри чуькле гьэиллегьо у хэйри...

Нино. Мигируьсуь э рэхь — ве хомуш сохдеш нибу уре!

Хьэсен. Эри... Немишини, эй ме оmore, шевгьо...

Нино. Эгенер мибисдоге келебебе... У, гьелбетте! Э ишму мибурмуну богьгьоре келебебей Джелал! Ме э ишму гуфдирем, у эн иму келе богьдори... Лап хубе келе мерди!

Хьэсен. Келе богьдор?

Нино. У инжо зигьсиде э рачейму, э рачейму... Лап куьндлей (*Вокоширени пушой пенжереире*). Гье э и ху-не... Ме уре хьэрой зенуьм.

Хьэсен. Пой! Эри чуь хьэрой зере?...

Нино. Келебебе мишинову...

Хьэсен. Гэиле хэбер мисохи! Ки зигьсиде э уре-воз, э у келебеберевоз?

Нино. Келедедей Маро. Уш лап хубе келезени!

Хьэсен. Хуб, бура огол зе...

Нино. Ишму дануьсденит, гэзизе гьуногь... Келе-бебей Джелал — не энжэгь богьдор, у лап хубе овчини! Гьер жилгьэлереш шинохдени! У э ишму богьгьореш ми-бурмуну, ве лап куьнде рэхьэ э шегьер мибурмуну... Ишму апельсингьо хурит исэг!эт! Хурит! Э рэхь ишмуре гьечинигеш муьхшуьлот мибу. Келе бибей Джелал дуьл ишмуре миверовуну! У сер гуьрдге ихдилоте, — те себэ-хьиш нипоюнит! Гоф сохде омбор хосде. Иллогьки э тозе одомиревоз...

Хьэсен. Гушдор... (*Нино поисдени.*) Энжэгь туь... Дур э де жойге небу бурай... фурмуш месох... туь э инжо гьишдей куке...

Нино. О, чуьжире дуьлсухуни сохденит ишму, гэ-зизе гьуногь! Бегем деде мидануь фурмуш сохде, куке гьишдеире? Келебебе — инжолей! Ме гьейсэг!эт...

(*Нино ведерафдени. Хьэсен, куьнд оmore эз пенжере, фегьм сохдени рэхь энуре, песде зур-зур фегьм сохде-ни доруни хунере ве вегошдени э кин пенжере. Диренге оmoreгорьоре, зур нуйшдени э ён стол.*)

(*Дироморени Джелал ве Нино.*)

Хьэсен (*сер зере*). Салам, бэхдевере келемерд!

Джелал. Шев эхэйрбу.

Нино. Ини келебебе — гьуногь ме!

Джелал. Гьуногь туь-гьуногь ме.

Хьэсен. Омбор согь бошит, бэхдевере келемерд.

Джелал. Согьбошире гереки гуфдире эз келезен ме Маро. У эз сер ведешенди мере эри чи хурде, иму э сер суьфре вебирим Нино диромогьо.

Нино. Лелей Джелал, гьуногь имуш — богьдори. Эз райони.

Джелал. Ки богьгьоре веровундениге — у дусд имуни! Туь гьуногьэ теклиф сохдей, Нино? Гьери ди имуре эзу гювле!

Нино (*шори сохде*). Кейки келебебей Джелал хос-дени гювле — уре гереки шороб доре! Ини гьемме, де-мундигьо э кувшин...

Джелал. Туь эиму хандуьсдени, Нино! И дугьле пьён нисоху куклей туьреш!

Нино. Зиёд мисохим... (*Вегуьрде кувшине, ведераф-дени*).

Джелал. Ниной иму гьечи омборе гиле дерафди э гьомбор, эхир чувякгьой хуьшдереш дури...

Хьэсен (*э тигьэтевоз фегьм сохде Джелале*). Лап мигьревуне сэхьибхуне...

Джелал. О! Дер гьомбор шороби эню — гьемише сес сохде!...

Хьэсен. Нино гуфдири э туь, бэхдевере келемерд, ме тэг!ди сохдеире эй рафде э хуне?

Джелал. Хьэйф, гэзизе гьуногь, богьгьоймуре нидани дир.

Хьэсен. Миём э кишмуш, бэхдевере келемерд. Ме энжэгь суьфделе сер гуьрдем э район ишму кор сохдеире, оммо дануьсденуьм, ишму чуьжире дилбошгьойтге! зимисду зурбое гуьрвегьо гирошд.. Оммо ишму гьер доре дошдит... Нисдими туьре папирос, келемерд? Фурмуш сохдем эз рэхь восдоре...

Джелал (*веисдембу ведешенуь гьутуре, бирден десе песово вегордундени*). Нэг! гэзизе гьуногь... Джелал папирос нис кешире! Иму мирайм эз гьэриш дигь. Ме туьре миведировунум э келе рэхь...

Хьэсен. Герек нисд... Иму эз гьэд дигь нирайм, бэхдевере келемерд. Мере воисдени шевиш бисдоге участ-кагьошмуре фегьм сохде... Туь мибери мере эз гэрей богьгьо те рэхь эн шоссе, песде э рэхь гьеммере ихдилот мисохи. Нино гуфди, ки туь лап хуб дануьсде гуфдире рэхьгьоре...

Джелал. Дануьсденуьм ми ме рэхьэ? Гьемме жилгьэлегьо э сер эни догьгьо э ме шинохут, чуьн гьуьж диромореигьой сифет пире зен ме Маро! Ой, гэзизе гьуногь! Эгенер туь мишинохдиге князь Абашидзере, — у э туь мигуфди, — шинохдениге Джелал и догьгьоре!

Хьэсен (*тигьэтлу бире*). Комини князе гуфдири?

Джелал. Абашидзе. Эгьуьлмендгьо гуфдиренуьт гьер коре эз сернею сер гуьрде гереки. Ме сер гуьрденге ихдилоте э товун эни догьгьо гьемише э ёр овурденуьм князь Абашидзере... Бу э иму ижире князь...

Хьэсен. Нис дануьсденуьм князьгой ишмуре, бэх-девере келемерд. Ме тозе одоинуьм э район...

Джелал (*хэндуйсде*). Туь эз же мишинохи уре? Кейки э инжо, э илой дигь иму омори хуькуьмет иму, — князь Абашидзе э хуькуьмет хуьшдеревоз вирихд э улойге. Оммо унжо — Турция, г'эзизе г'уногь.

Хьэсен. Дануьсденуьм, келемерд, э жеиге Турция. Географияре хундем....

Джелал. О, эричуй туь негьогь пуч сохдей вэхде эри географияре хунде? У гьечиш э чумевоз ведини, — э жеиге Турция! Дирени э нимелой иму — эдей сухде товуш электири! Э иму — товуше бэхш хорини! Оммо у тарафиге торикини г'ониетини. Гьэзмелегьгой энугьош гьэргьуйт, чутам муьрдеиге гьеммей зиндегуни энугьо! Э иму — те хуьшдени догьгьо зверо эдее верафде доргьо... Ой, г'эзизе г'уногь! Чуй раче доргьоют! Э угьо — сурхине мейвогьо — апельсингьо, лимонгьо, мандарингьо вероморенуйт. Оммо э улойге... Эри, и ухшешини э овосуне, г'эзизе г'уногь! Э имуш э угьош хори гье екини. Кеиге — и бу е дигь. Туь миё дани...

Хьэсен (*бурра гофюре*). Нис дануьсденуьм! Ме тозе одоинуьм э район!

Джелал. Гьэргьгой туь зере гироро мере, г'эзизе г'уногь! Ме гьечу дануьсдебируьм, игьо нуьвуьсде оморет э «география»... Иш гьечи, хори гье екини... Оммо угьоре богьгьой цитруси нисди! НэгI! Э угьо вероморени энжэгь хьожибугьде! Гьечи эри чуй? Туь хундей географияре... Оммо туь унжо хундейми — чуйниге мозол?

Хьэсен. Мозол э география неве, келемерд...

Джелал. Ме э туь гукюм э чуй дериге мозол...

Хьэсен. Нино дуз гуфди... Туь усдой меслэхьэтгьой, келемерд! Э рэхь э туьревоз ехмиши нибу...

Джелал. Келете одомигьо омборте дануьсденуйт. Угьоре воисдени хьэрекет соху гьеммере эри гуфдире, г'эзизе г'уногь. Кеиге бэхш хоримуре э гужевоз вегуьрд Турция. Песде инжо бу девлет хьохмолуье князь Абашидзе... Имугьой — инжо Грузияй имуни! Мозолуье Грузия! Эри садсалигьо! Више, комиреки туь мивини э рэхь, кеиге бу эн князь Абашидзе...

Хьэсен (*бурра гофюре*). Гуш дор, келемерд... Эй чуй эри гьер кор туь э товун князь гуфдирени?

Джелал. Гьэргьгой туь зере гироро мере, г'эзизе г'уногь! Оммо пире Джелал — нис дануьсде сергофире

не гуфдире... Э гьечи, князь Абашидзе — ихдиёри до мере эри ведерафде э ов э вишей хуьшде...

Хьэсен. Гьэрезки ихдиёри до?

Джелал. Эри, эри! Оммо э ижире игьролевоз — эгенер туьлкире зеруьмге — пусте миё дуьм уре, гушд юре ме хурум. Эри чуй хьохмолуье князь миё хуру гушд туьлкире. У хьисоб гусбендгьой хуьшдереш нисе дануьсдембу... Имугьой пире Джелал — веровундени апельсингьо! Имугьой Джелал — сэхьиб эн гьемме богьгьой! Джелал — бири лоигьлуье одоми! Эз Тбилиси э кин энуморенуйт хундегоре одомигьо ве нуьвуьсденуйт мэг'инигьой энуре! Джелал — сэхьиб улкеи! Кини э руй хори эз Джелал г'юшир? Дениш, г'эзизе г'уногь, э чумгьой ме, ве гу, — мозолуьниге Джелал небуге нэгI?

(*Хьэсен гьелем э вэхд ихдилот Джелал шеклуь мигешд э хуне, мидениши э лой пенжереш. Эз ён пенжерешуьро бире куьнд оморени эз Джелал*).

Хьэсен (*хьэрекетлуь*). Весси, келемерд! Биё бурайм!

Джелал. ГьейсэгIэт... Нино миёру шороб...

Хьэсен. НэгI, келемерд... Эже рафди у?

Джелал. Уре шороб вес несохди. Согь руз дусдгьоре хорунди...

Хьэсен (*г'юси бире*). Весси унбази туьре, келемерд! Эже рафди у вэхьшизе зен? Гу! Туьре воисдени э лэгьлэгьгьой туьревоз гуьрде гьишде мере, тейте пограничникгьо оморет? Дениш, келемерд... Вози варасд! Биё имугьой очугь... Мере вэхд кеми... (*Ведешендени пистолет*). Оммо мере гьисд вэхд туьре эри зере ве рафде...

Джелал. Эри энумор — весси е дэгьдэгьэш, г'эзизе г'уногь...

Хьэсен. Э гьечи... (*Ведешендени эз куьф е гьэм пул*). Гу зу бош — пул небуге...

Джелал. Гуфдире чуй мибу, г'эзизе г'уногь... Пул э куьф — гуьле э дуьл... Эри чуй эз сер бошден очугь гоф несохди? Иму игьрол мисохдим... Ненге... межбур сохди Джелале э товун богь, э товун Турция эри ихдилот сохде... Оммо хуьшдени туь эзунжо оморей, ве чендгьэдер пул овурдей э хуьшдеревоз, чуйн келе севдегер! Туьре чуй воисде восдоре э и пулгьоревоз?

Хьэсен. Э пулевоз, келемерд, гьеммере восдоре мибу, — одомиреш, тозе герекие хьэбергьореш, битеве улкереш... Веги, игьо эри туьни... (*Дорени пулгьоре*).

Джелал. Мере? Чув тозе хэбергьо миданув бире Джелале? Угьо ни верзубт гьерки э е монетиш!

Хьэсен. Ме туьре эри и тозе хэбергьо нисе доренуьм... Миёй э меревоз. Гье и...

Джелал (э Гэмелданиревоз). Гье и? Хуб, биё бурайм... Энжэгъ туьре воисдени «э очугъи», гьэзизе гьуногъ... Дургу гуфдире де герек нисди. Зугьун лол — хуби эз зугьун дургу! Джелале воисдени дануьсде, эри чув дорейге и пулгьоре? Эри чувни туьре рэхьбурмундегор? Эгенер туь эзу тарафиге офдейге рэхьэ инжо, — бегем туь ниофи кучегьоре, комигьоки гирошденуьт эз гьэд дигъ дуз те шоссе? Уни, у куче ведини гье эзинжош... Бура э худоревоз, гьэзизе гьуногъ! Пире Джелал — эри «негьогъие» кор пул ни вегуьруь!..

Хьэсен. Веги, веги! Туь уре э хьэлолиривоз эдее гьэзенмиш сохде, келемерд... Иму эз куче нирайм. Мирайм эз гьэрей богъгьо. Ме богъгьошмуре нисе данусденуьм... Унжо эхьисобевоз, гьэреулчигьой колхоз ишмуни?

Джелал. Девлетё дошденим...

Хьэсен. Дирени, келемерд... Тэхьно исэглэт эй ме рафде гьэмел ниёв. Гьэрибе одоми — гьелбегьел мэгллуьм мибу... Оммо э туьревоз — мере нипоюнот гьич екиш, пограничникгьош. Туьре гьемме шинохденуьт...

Джелал. Туь дузи, гьэзизе гьуногъ. Э пире Джелалевоз мибу рафде гьич не поисде дуз те хуьшдени Тбилишиш!

Хьэсен. Кеш бурайм... Эри, гене... Э ёр туь ги: — эгенер э иму гьерки бисдо вохурдге — мугуики гьуногъ туьнуьм... Енебуге мугуики эз шуьвер Нино бэхш овурди эри тозе гьэил...

Джелал. Гьечу хуби — овурди бэхш! Хубе фегьм офдей...

Хьэсен. Веги пулгьоре. Дирени ченд гьэдериге? Туьре и мозол весси те эхир зиндегуни туь!

Джелал (вегуьрдени пуле, э Гэмелданиревоз). Те эхир зиндегуни — белкем вес несохдгеш... Ме хьофдод пенжинуьм, оммо генеш поисдем, садсалине пулат доре хуно.

Хьэсен. Алвар месох! Зиёд мисохум. И гьеле биги...

Джелал. Биги — гьичишле нисд. (Пэхьнуь сохдени

пулгьоре). Кеш... Воисдениге — ме бурмунум э туь лап куьнде рэхьэ те шегьер?... Кеш бурайм эз сер догъгьо...

Хьэсен. Дануьсденуьм у рэхьэ, келемерд... Гьэмел ниёв... Унжо пограничникгьои. Эз гьэрей богъгьо гереки рафде... кеш.

Джелал. Кеш. Эри, гьэзизе гьуногъ... Энжэгъ туь дан, э рэхьэ сес сохде гьэмел ниёв... Луьнггьой туь лап «дуре-дури» туь гьуьндуьри... Ме егьин рафде нис дануьсденуьм. Нефес ме вечирени...

Хьэсен (сабур ю варасда). Кеш! (Терс доре э ерэгъэвоз). Ненге гьейсэглэт хос мисохум нефес вечиреи туьре!

Джелал. Хубе дермуни... Кеш... Эри, белкем гьэил хэбер бисдо?

Хьэсен. Кеш! Небуге... у гьудугъле де гьич хэбер нибу! Шиновусдени? (Синемииш сохде Джелале). Ме мизенуьм уре э пушой чумгьой ту!

Джелал. Хуб нисди зарифет сохде, гьэзизе гьуногъ... (Хьэсен рафдени э лой доруни хуне. Джелал гьеебо некуми шендени хуьшдере э сер эню. Э гьердуь десевоз Джелал сэхд гуьрдени пистолет деригьо дес энурь, эз хуьшде ён гуьрде).

Джелал (э Гэмелданиревоз) Гунле меше! Туь жун худо! Сес мибу! Пограничникгього миёвт!

Хьэсен. Рэхьзо ди! Ме зарифет сохдем...

Джелал. Меш зарифет сохдем... Ше у «чилере» — э унжо, э у куьнж!

Хьэсен. Рэхьзо ди, нэглетлуье келемерд!

Джелал. Ме овчинуьм, гьэзизе гьуногъ!

Хьэсен. Ме гьемме гунилегьоре э жендек туь мидешенуьм! Шиновусдени?

Джелал. Овчи вохурдени э хьэйвуревоз чум э чум...

Хьэсен. Ме пул туьре зиёд мисохум, келемерд. Рэхьзо ди!

Джелал. Сес месох! Хэбер мисохи гьэиле! Куке Нино э ме ихьдибор сохди...

Хьэсен. Рэхьзо ди!

Джелал. Гене зарифет сохди?

Хьэсен. Ой, нэглетлуь...

(Хьэсен хьэрекет сохдени хуьшдере эри эз дес Джелал ведешенде. Джелал эз гьемме гьувотигьой хуьшде гуьрдени уре. Э домуней дер доруни хуне — угьо офдоренуьт, несде гули-гули дерафденуьт э доруни хуне. Суьфде

— эзунжо оморени евоше сес киниге: — «Бугъмиш бисдорум...» Песде сокит буре.

Сегъне екем вэхд мундени тигъи. Песде дергъо вокурде оморенуьт, ерэгъ э дес дери дироморени Прохоров. Эзу бэгъдо — Нино.)

Нино. Рафдет...(рафдени э лой доруни хуне): Серго эжи...

Прохоров (ведерафдени э куче, эзунжо оморени сес буйругъ дорей эню). «Джувльбарс» э жиге пойгъой ю!

Нино (хъэрой сохде эз доруни хуне). Инжо!... Инжо!... (Прохоров зури дерафдени э доруни хуне. Сегъне тигъини. Песде ведироморенуьт Прохоров, Хъэсен, десгъою песово бесде, ве Джелал.)

Джелал (эз Прохоров). Туь лап э вэхдю омори. Ваню...

Прохоров (фегъм сохде пистолет Хъэсене). Эри... Шинохэ маркеи... Сэхъибгъо мэглуьминуьт...

Джелал. НэгI, у нисди... Десгъой эн ме... угъо де мере гуш нисе дошденуьт... Ненге ме уре бугъмиш мисохдум.

Прохоров. Гъечи (Пэхънуь сохдени, пистолете, фегъм сохдени сумкей Хъэсене).

Хъэсен (дендунегъижи сохде э сер Джелал). Эри чуй ме туьре эз сер бошден не зеруьм, нэгIлетлуье келемерд...

Джелал. Туь бедихогъе гъуногъе! Ве сэхъибгъой туьш, комигъоки дорет туьре пул эри тозе хэбергъо восдоре. Ишму мидануьсдит куьше Джелале. Оммо куьше ниданит мозол, комики гъисди Джелале! (э гъэгъревоз). Эри чуй оморей туь инжо, Хъэсен? Туьре воисдени хуьшг бу богъгъойму? Думон дегуьруь догъгъоймуре? Эри чуй оморей туь инжо, Хъэсен? Инжо де туьре хори нисди! Менуьм инжо сэхъиб! Ме, Джелал! Ве Нино! Ве кук эню! Эзиму мимуну эри эню мозол! Оммо туь... (Эз Прохоров). Берит уре, Ваню Федорович. Поит, Ваню... (Ведешендени эз куьф гъути хуьшдере). Веги кеш э рэхъ туь, Ваню. Оммо туьре нидуьм, бедихогъе гъуногъ! Эзи гъути ме теклиф сохденуьм энжэгъ дусдгъоймуре. Эзини гъути нуьгърей де нисди э гъуьлом! Пире Джелале хуьшдени министр дори! Инжо нуьвуьсде омори... (Хундени хэте). «Эри кумеги сохдеи э пограничникгъо»...

Прохоров (эз Хъэсен). Бурайт.

(Прохоров ведебердени Хъэсене э куче. Шиновусде

оморени сес эню: «Берит уре. Ме гъейсэгIэт миём». Прохоров дироморени э хуне.)

Прохоров. Джелал, туь уре э нум юревоз огол зери...

Джелал. Эри, у гъисд Хъэсен. Эгенер гIов лихъэ бисдоге эз бинею — те эхириш у э гъечу лихъэ мибу!

Прохоров. Туь шинохдени уре?

Джелал. У инжо веромори. Ме уре гъелбегъел шинохдум... У кук князь Абашидзеи... (Ведешендени пулгъоре). Веги и пулгъоре Ваню. Уре воисдембу э и пулгъоревоз Джелале восдоре.

Прохоров (вегуьрдени пулгъоре). Имугъой гъемме мэглуьми. Миё бурам... (Э келете сесевоз) Нино! (Нино ведироморени) Имугъой, Нино, генедеш гъэгъри мундей эз ме? Э суьфдеи руз форигъэти миём ве э согъи кук туь мигъенжуьм сесе ижире суьргъо пес-песеки! Гъэгъри мебош!

Нино. Ме гъэгъри нисдуьм, Иван Федорович! Ме кук гъишедебируьм... видовусде э песошму... Ме дануьсдембируьм, туьре мозолменди кук ме воисде...

Прохоров. Согъ боши, Нино! Ве туьш, Джелал!

Джелал. Эри чуй согъбоши? Ишму ве иму — чуйн е одоми, чуйн е дуьлим!

Нино. Мозолиш эн иму — екини!

Прохоров. Мозоле — дошде гереки!

Перде.

СЕРНОМЕ

Хъизгил Авшалумов	
Эхир эн беде овозе	3
Бебе омори	14
Борис Гаврилов	
Шори ве Мозол	21
Семен Сафанов	
Устой буле бегьергьо	37
Миши Бахшиев	
Агроном	42
Хъэм Рахманов	
Суьфдеи велг	60
Маяковский — учитель	61
Ливи ве келедеде	61
Шимшуьн Сафанов	
Эри комсомол	63
МэгИни комбайнер	63
Дагъистуй Совети	64
Биньямин Сафанов	
Гъувот Ватан ме	66
Жофо	67
Морякгьой совети	67
Даниил Атнилов	
Рафд инструкция	69
Кук академик	70
Зокой не Шемей	71

Е шофер	72
Хэр ве мужале	73
Э кес чуйни	74
Гъэжеле ве лулагьо	75
Кесу ве гъоб ю	76
Тов-тове хугле	77

Сергей Изгияев

Дуь вилеет ве дуь план	78
Гъеминон э колхоз	79
Гьер донэ тэхуьл	79
Ранжбер дуь девр	80
Э кин дуре дусд	81
Э ёр овордеи	82
Кук не духдер	82
Мозол	83
Кремль	84

Л. Ошанин

Партия, гушдор, г'Эзизи! (чарунди С. Изгияев)	86
---	----

Гамзат Цадаса

Шолуми эз довго гъувотлуьни (чарунди С. Изгияев).	88
---	----

З. Джабарзаде

Баку (чарунди С. Изгияев)	89
Сурейя (чарунди С. Изгияев)	90

М. Исаковский

Ненуй-ненем (чарунди С. Изгияев).	91
---	----

Талет Эюбов

Васал гердо (чарунди С. Изгияев)	92
--	----

Аркадий Школьник

Мозоле доше гереки (пьеса эз е перде. Чарунди С. Изгияев).	93
--	----

ЛИТЕРАТУРНЫЙ АЛЬМАНАХ

(На татском языке)

*

Обложка художника — *Кадыр-Аджиева*
Составитель *С. Изгияев*
Редактор *Р. Разилов*
Худож. редактор *Е. Омельченко*
Техн. редактор *С. Венгерская*
Ответ. корректор *А. Семендуев*

*

Сдано в набор 1-VI-1955 г. Подписано к печати 13-VIII-1955 г.
Формат бум. 84x108¹/₃₂. Объем 5,30 уч. изд. лист.,
5,93 печ. лист., 3,62 бум. лист. С12118.
Тираж 500 экз., цена 2 руб. 15 коп.

*

Дагестанское книжное издательство
Министерства культуры ДАССР,
г. Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. 982.

*

Типография им. С. М. Кирова
Министерства культуры ДАССР,
г. Махачкала, ул. Маркова, 51.